

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto

Privatinės teisės katedra

Eitvydės Milkevičiūtės,
V kurso, komercinės teisės
studijų šakos studentės

Magistro darbas

Esminė nelygė kaip sutarties anuliavimo pagrindas

Vadovas: lekt. dr. Saulius Aviža

Recenzentė: doc. dr. Danguolė Bublienė

Vilnius

2017

TURINYS

ĮVADAS	2
1. ESMINĖS NELYGYBĖS INSTITUTO SAMPRATA, POŽYMIAI, TAIKYMO YPATUMAI.....	8
1.1. Esminės šalių nelygybės instituto samprata.....	8
1.2. Esminės šalių nelygybės instituto požymių analizė, požymių nustatymo problematika.....	14
1.3. Esminė nelygybė kaip atskiras sutarties atsisakymo pagrindas	32
2. ESMINĖS NELYGYBĖS INSTITUTO TAIKYMO ATSKIRIEMS SUBJEKTAMS PROBLEMINIAI ASPEKTAI	36
2.1. Vartojimo sutartys.....	36
2.2. Komercinės sutartys.....	40
3. ESMINĖS NELYGYBĖS SĄLYGŲ IDENTIFIKAVIMAS GINČĄ SPRENDŽIANT ARBITRAŽE	49
IŠVADOS	56
ŠALTINIŲ SĄRAŠAS	58
SANTRAUKA (lietuvių kalba)	67
SUMMARY (anglų kalba).....	68

ĮVADAS

Idėja rengti UNIDROIT Principus kilo dar 1971 m., tačiau tik 1980 m. prasidėjo aktyvus jų rengimas. Kaip pastebi J. Hepburn, UNIDROIT Principai, kurie buvo parengti ir išleisti per sąlyginai trumpą laikotarpį, susilaukė sėkmingo pripažinimo, ypatingai teismuose ar arbitražuose, kurių sprendimuose šie principai buvo taikomi kaip atskaitos taškas sprendžiant sutartinius ginčus tarp šalių¹. Todėl, esant tokiems pavyzdžiams, Lietuvos privatinė teisės kodifikacija po 1990 m. nepriklausomybės atkūrimo, buvo modeliuojama pagal šiuos pavyzdžius². Lietuvos Respublikos įstatymų leidėjas iš UNIDROIT Tarptautinių komercinių sutarčių principų (*angl. UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts*) (toliau – UNIDROIT Principai) 3.10 straipsnio³ analogiškai perkėlė ir suformavo nuostatą dėl esminės sutarties šalių nelygybės, kuri buvo įtvirtinta Lietuvos Respublikos civilinio kodekso (toliau – CK) 6.228 straipsnyje⁴. Įdomu tai, kad UNIDROIT Principų 3.10 str. „Esminė nelygybė“ kartais įvardijamas kaip vienas iš įdomiausių straipsnių UNIDROIT Principų sistemoje, tačiau jo rengimo istorija rodo, kad tai buvo vienas iš tų straipsnių, dėl kurio formuluotės rengėjams rasti bendrą sutarimą buvo sunkiausia⁵. Tai visiškai nestebina, nes teisės doktrinoje diskusija dėl įsipareigojimų pusiausvyros nustatymo tarp sutarties šalių, sietina dar su Romėnų teisėje galiojusia *laesio enormis* doktrina, sukėlusia tiek teisinę, tiek filosofinę polemiką teisingumo, sąžiningumo principų atžvilgiu.

Sutarties laisvės principas suteikia šalims laisvę sudaryti sutartis tokiomis sąlygomis, kurios jų manymu, labiausiai atitinka jų interesus. Tenka pripažinti, kad sutarčių teisėje nėra įtvirtinta bendroji taisyklė, reikalaujanti, kad šalių viena kitai perduodami objektai būtų tos pačios vertės, tačiau išimtinėmis situacijomis, kai sutartyje įtvirtintas žymus įsipareigojimų disbalansas, pažeidžiantis vienos iš sutarties šalies teises ir teisėtus interesus, gali suteikti vienai iš sutarties šalių teisę atsisakyti sutarties ar pakeisti jos

¹HEPBURN J. *The Unidroit Principles of International Commercial Contracts and Investment Treaty Arbitration: a Limited Relationship*. [interaktyvus]. British Institute of International and Comparative Law, 2015. [žiūrėta 2017 m. sausio 3 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.cambridge.org/core/services/aop-cambridge-core/content/view/0996300DAF77700011983F5554D0475A/S0020589315000354a.pdf/div-class-title-the-unidroit-principles-of-international-commercial-contracts-and-investment-treaty-arbitration-a-limited-relationship-div.pdf>>

²MIKELĖNAS V. *Unification and Harmonisation of Law at the Turn of the Millenium: The Lithuanian Experience*. [interaktyvus]. Uniform Law Review, 2000. [žiūrėta 2017 m. sausio 20 d.]. Prieiga per internetą: <<https://academic.oup.com/ulr/article-lookup/doi/10.1093/ulr/5.2.243>>.

³UNIDROIT. UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts. [interaktyvus]. Rome: UNIDROIT, 1994, [žiūrėta 2017 m. sausio 20 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.unidroit.org/instruments/commercial-contracts/unidroit-principles-1994>>.

⁴Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, *Valstybės žinios*, 2000- 09-06, Nr. 74-2262.

⁵DRAZDAUSKAS S. *Bendrosios sutarčių teisės vienodinimo įtaka Lietuvos sutarčių teisei*: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01S). Vilnius: Vilniaus universitetas, 2008.

sąlygas. Tokios išimtinės situacijos ir patenka į esminės nelygybės nuostatų taikymo apimtį.

Dėl ribotos magistro darbo apimties, šiame magistro darbe nebus nagrinėjami aspektai dėl esminės šalių nelygybės pasireiškimo darbo sutartyse ar nekonkuravimo susitarimuose su darbuotoju. Problematika, susijusi su esmine nelygybe atskirose sutarčių rūšyse, bus analizuojama tik vartojimo ir komercinių sutarčių kontekste.

Temos aktualumas. Nors CK 6.228 straipsnio redakcija įsigaliojo nuo 2001 m. t. y. įsigaliojus naujam Lietuvos Respublikos civiliniam kodeksui, tačiau dėl visuomeninių teisinių santykių dinamikos, komercinės apyvartos aktyvumo ir kitų priežasčių, taikant CK 6.228 str., susiduriama su įvairia problematika. Pavyzdžiui, pripažįstant, kad esminės nelygybės samprata yra neatsiejama nuo įsipareigojimų pusiausvyros suvokimo ⁶, keliamas klausimas, ar žymus įsipareigojimų disbalansas gali būti pateisintas ir, jei taip, kokiais atvejais? Be to, CK 6.228 str. teisiogiai neįvardyti subjektai, galintys remtis minėtu straipsniu, todėl kyla klausimas, ar esminė nelygybė galima ir komercinių sutarčių atveju? Net ir teigiamai atsakius į iškeltą problemą, liktų neatsakyta, ar taikoma didesnė atidumo ir rūpestingumo pareiga verslo subjektams, neprieštarauja esminės nelygybės instituto paskirčiai? Galima pastebėti, kad ir doktrininio požiūriu taikant esminės nelygybės institutą, susiduria keli požiūriai. Pirmiausiai, susidarant ypatingam disbalansui tarp šalių įsipareigojimų, nėra tiksliai aišku, ko reiktų saugotis: ar paties disbalanso, ar pačių neteisėtų ir nesąžiningų sutarties šalies veiksmų, kurie sąlygoja įsipareigojimų disbalanso atsiradimą ⁷. Skirtingas esminės nelygybės instituto suvokimas ir interpretavimas bei bandymas suderinti anksčiau minėtus požiūrius, manytina, yra viena iš daugelio priežasčių sukeliančių nevienodą šio instituto aiškinimą mokslinėje doktrinoje ir teismų praktikoje. Be to, teismai, aiškindami esminės nelygybės nuostatas, neskiria pakankamai dėmesio šio instituto sąlygų nustatymui ir detalizavimui, todėl tiek anksčiau aptarti, tiek ir kiti praktikoje egzistuojantys probleminiai aspektai lieka neišspręsti. Taigi, teigtina, kad aiškių esminės šalių nelygybės taikymo pagrindų išaiškinimo stoka Lietuvoje sukelia neaiškumų dėl tinkamo CK 6.228 str. taikymo. Todėl yra labai svarbu ir aktualu išnagrinėti esminės šalių nelygybės teisinį reglamentavimą bei praktinius šio instituto taikymo aspektus.

Svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad pažeistos sutarties šalies teisės gali būti ginamos ne tik teisme, tačiau ir alternatyviais teisių gynbos būdais, o būtent – arbitraže. Nors

⁶BUDRECKIENĖ, V. *Teisminės komercinių sutarčių turinio kontrolės ribos*: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2016, p.151.

⁷DRAZDAUSKAS S. *Kai kurie sutarčių negaliojimo koncepciniai klausimai*. [interaktyvus] [konferencijos įrašas] [žiūrėta 2016 m. lapkričio 24 d.]. Prieiga per internetą: <<http://web.vu.lt/tf/s.drazdauskas/tag/esmine-nelygybe/>>.

Lietuvos Respublikos komercinio arbitražo įstatymas priimtas maždaug prieš dvidešimt metų, tačiau verslo atstovai nėra linkę svarstyti, koks ginčo sprendimo būdas konkrečiam atvejui yra tinkamiausias, todėl pagal egzistuojančią praktiką, tradiciškai kreipiamasi į teismą, neapsvarstant, kad esama kitų, kartais efektyvesnių būdų su verslu susijusiems ginčams spręsti. Taigi, arbitražas iki šių dienų netapo populiaria teisių gynybos priemone, manytina dėl to, kad didžiai daliai visuomenės vis dar trūksta informacijos sklaidos apie tai. Dėl šių priežasčių, svarbu aptarti tiek procesinius aspektus, susijusius su ginču dėl esminės nelygybės nagrinėjimu arbitraže, tiek išsiaiškinti arbitražo praktiką, susijusią su esminės nelygybės sąlygų identifikacija.

Darbo tikslas. Atskleidžiant esminės nelygybės instituto sampratą ir taikymui reikšmingas prielaidas, identifikuoti probleminius aspektus, susijusius su esminės nelygybės sąlygų atsiradimu komercinėse ir vartojimo sutartyse bei aptarti ginčų dėl esminės nelygybės tarp sutarties šalių sprendimo galimybes arbitraže, pateikiant arbitražo teismo sprendimų pavyzdžius, aiškinančius esminės nelygybės taikymo požymius.

Šiam tikslui pasiekti formuluojami šie **uždaviniai**:

1. Atskleisti esminės nelygybės sampratos turinį, susidedantį iš esminės nelygybės instituto susiformavimo teisinės prigimties ir ypatumų analizės bei esminės nelygybės nuostatų, įtvirtintų Lietuvos CK ir UNIDROIT Principuose, lyginamojo vertinimo, aptariant šių teisės šaltinių skirtynes ir panašumus, įskaitant ir Lietuvos Respublikos įstatymų leidėjo ketinimų atskleidimą, išnagrinėti esminės nelygybės būtinųjų ir papildomų sąlygų turinį ir su jų taikymu susijusią problematiką.
2. Identifikuoti problemas, kylančias dėl esminės nelygybės atsiradimo vartojimo sutartyse, iškeliant klausimą dėl vartotojo, kaip stipresniosios sutarties šalies bei esminės nelygybės atsiradimo komercinėse sutartyse, keliant klausimą dėl verslo subjekto, kaip silpnesniosios sutarties šalies.
3. Aptarti ginčų, kilusių dėl esminės nelygybės, sprendimą arbitraže, pateikiant arbitražo priimtų sprendimų pavyzdžius, susijusius su esminės nelygybės sąlygų identifikacija.

Darbo objektas. Šio darbo tyrimo objektas yra esminės nelygybės sampratą ir požymius reglamentuojančios teisės normos, šių normų aiškinimas ir pritaikymas, taip pat Lietuvos Aukščiausiojo Teismo ir kitų instancijų teismų, Tarptautinio prekybos rūmų arbitražo pateikti išaiškinimai.

Tyrimo metodai. Atliekant tyrimą bus remiamasi šiais tyrimo metodais:

1. Istorinis metodas. Naudojant istorinį metodą atskleidžiamas esminės nelygybės instituto formavimasis ir istorinės prielaidos. Istorinė analizė leidžia suvokti esminės nelygybės instituto svarbą ir jo kilmę.

2. Lyginamasis metodas. Naudojant lyginamąjį metodą aptariamos nuostatos, įtvirtinančios esminę nelygybę skirtinguose teisės šaltiniuose, o taip pat lyginamos teisinės doktrinos kontinentinės ir bendrosios teisės sistemos valstybėse. Lyginamojo metodo taikymas padeda suprasti esminės nelygybės instituto paskirtį ir taikymo ypatumus.

3. Lingvistinis metodas. Lingvistinis metodas naudotas teisės normų ir teismų sprendimų aiškinimui ir teisės aktuose naudojamų sąvokų reikšmės atskleidimui.

4. Teleologinis metodas. Teleologinis metodas padeda atskleisti tikruosius Lietuvos Respublikos įstatymų leidėjo ketinimus ir tikslus, įtvirtinant esminės nelygybės institutą, analizuojant įstatymų leidėjo įtvirtintas teises formuluotes ir jų sintaksę.

5. Loginis metodas. Loginis metodas naudojamas pateikiant tiriamosios medžiagos apibendrinimus bei išdėstant autorės pozicijas, išvadas ir pareiškiant pasiūlymus.

Darbo originalumas. Lietuvoje trūksta mokslinių tyrimų, kuriuose būtų nagrinėjami esminės nelygybės instituto probleminiai aspektai. Dažniausiai esminės šalių nelygybės, kaip atskiro instituto Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse, analizė apsiriboja tik trumpu požymių ar problemų išskyrimu ir apibūdinimu kitų institutų kontekste. Išskirti galima nebent D. Bublienės straipsnį „Silpnesnės šalies apsaugos principo įgyvendinimas kontroliuojant nesąžiningas vartojimo sutarčių sąlygas“, kuriame autorė analizavo esminės šalių nelygybės instituto reikšmingumą nesąžiningų sutarčių sąlygų kontrolės kontekste⁸. Detalesnė esminės nelygybės instituto analizė pateikiama S. Drazdausko daktaro disertacijoje „Bendrosios sutarčių teisės vienodinimo įtaka Lietuvos sutarčių teisei“⁹, kurioje autorius tiria nagrinėjamo instituto formavimąsi ir sampratą. Pažymėtina ir V. Budreckienės daktaro disertacija „Teisminės komercinių sutarčių turinio kontrolės ribos“¹⁰, kurioje autorė esminę nelygybę tiria kaip priemonę teisminei komercinių sutarčių kontrolei. Svarbu atkreipti dėmesį, kad išsamesnės esminės nelygybės sąlygų analizės trūksta ir Lietuvos teismų praktikoje. Pastebima tendencija, kad teismai dažnai apsiriboja deklaratyviu teiginiu, kad tarp sutarties šalių nebuvo nustatyta esminė nelygybė, tačiau nėra pagrįdžiama kodėl buvo priimtas būtent toks teismo sprendimas. Be to, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika dėl esminės nelygybės taikymo dažnai kito ir buvo nevienoda. Išvardytos priežastys lemia skirtingą esminės nelygybės instituto suvokimą ir interpretavimą, todėl reikalinga sisteminga analizė šiuo aspektu.

⁸BUBLIENĖ D. Silpnesnės šalies apsaugos principo įgyvendinimas kontroliuojant nesąžiningas vartojimo sutarčių sąlygas. *Jurisprudencija*, 2007, 9 (99), p. 41-47.

⁹DRAZDAUSKAS S. *Bendrosios sutarčių teisės vienodinimo įtaka Lietuvos sutarčių teisei*: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01S). Vilnius: Vilniaus universitetas, 2008.

¹⁰BUDRECKIENĖ, V. *Teisminės komercinių sutarčių turinio kontrolės ribos*: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2016.

Atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad 2013 m. Vilniaus universitete Teisės fakultete J. Budnikaitė apgynė magistro darbą „Esminė šalių nelygybė Europos sutarčių teisėje“, tačiau, pažymėtina, kad autorė minėtame magistro darbe pagrindinį dėmesį skiria tarptautinio pobūdžio *soft law* instrumentams, o ne esminės šalių nelygybės instituto, įtvirtinto Lietuvos civiliniame kodekse, tyrimo analizei.

Tuo tarpu užsienio teisės doktrinoje esminė nelygybė tarp sutarties šalių yra analizuojama plačiau. Daugiausiai mokslinių įžvalgų, susijusių su analizuojamais klausimais pateikė autorius J. Gordley mokslinėje publikacijoje „Equality in Exchange“¹¹, tačiau šiame darbe autorius nagrinėja *laesio enormis* doktrinos reikšmę ir jos raidą, taigi, ši publikacija svarbi istoriniu esminės nelygybės instituto formavimosi aspektu, tačiau šiame tyrime nėra atskleidžiama esminės nelygybės esmė, taikymo sąlygos ar su tuo susijusi problematika. Esminės nelygybės institutą taip pat tyrė ir autorius A. C. Yildirim straipsnyje „Subjective Reasons of Gross Disparity and the Presumption of Professional Competence: A Contradiction in the Lex Mercatoria?“¹². Šiame darbe autorius išreiškia idėją, kad UNIDROIT Principų 3.10 str., įtvirtinantis esminę nelygybę ir verslininkams keliami padidinti profesinės veiklos standartai neturi būti aiškinami kaip prieštaraujantys tarpusavyje. Taigi, kūrinyje nagrinėjama problematika susijusi tik su verslo subjektų sudaromomis sutartimis. Žinoma, svarbu paminėti ir M. J. Bonell publikaciją „Policing The International Commercial Contract Against Unfairness under The Unidroit Principles“¹³. Šiame darbe autorius nagrinėja UNIDROIT Principų nuostatas, įskaitant ir esminės nelygybės, ir pateikia teismų ar arbitražo sprendimų pavyzdžius, tačiau išsamesni aiškinimai dėl nuostatų taikymo nėra pateikiami.

Galima teigti, kad magistro darbe „Esminė šalių nelygybė kaip sutarties anuliavimo pagrindas“ dėmesys skiriamas aktualių probleminių aspektų išskyrimui ir analizei, kurie susiję ne tik su esminės nelygybės instituto samprata, bet ir praktiniu pritaikymu.

Svarbiausi šaltiniai. Nurodyto tikslo ir uždavinių įgyvendinimui analizuojami nacionaliniai teisės aktai. Nagrinėjama Lietuvos Respublikos Konstitucija, reikšminga apibrėžiant pamatines žmogaus laisves ir principus, kuriais yra remiamasi sutarčių sudarymo procese ir jų vykdyme. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas reikšmingas ne tik dėl to, kad įtvirtinamos esminės nelygybės nuostatos, tačiau šiame teisės akte yra apibrėžiama ir vartotojų teisių apsauga, verslo subjektų teisės ir pareigos. Lietuvos Respublikos komercinio arbitražo įstatymas yra svarbus siekiant išaiškinti ginčų, kylančių

¹¹ GORDLEY, J. *Equality in Exchange*. California Law Review. 1981, vol. 69.

¹² YILDIRIM, A. C. *Subjective reasons of Gross disparity and the Presumption of Professional Competence: A Contradiction in the Lex Mercatoria?* Murdoch University eLaw Journal. 2008, 15 (1).

¹³ BONELL, M. J. *Policing The International Commercial Contract Against Unfairness under The Unidroit Principles*. Tulane Journal of International and Comparative Law, 1995.

dėl esminės nelygybės vartojimo ar komercinėse sutartyse sprendimo galimybę arbitraže. Taigi, nurodytuose teisės aktuose yra įtvirtinamos pagrindinės nuostatos dėl esminės nelygybės instituto sampratos, taikymo sąlygų ir atskirų subjektų teisių gynimo būdų, procesinės tvarkos. Taip pat remiamasi ir moksline doktrina, kurioje yra atkreipiamas dėmesys į problematiką, susijusią su nagrinėjama tema. Paminėtini šie moksliniai darbai: Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentarai, V. Mikelėno lyginamoji studija „Sutarčių teisė. Bendrieji sutarčių teisės klausimai“ ir D. Bublienės monografija „Vartojimo sutarčių nesąžiningos sąlygos“ ir kiti įvairūs autorės moksliniai straipsniai. Taip pat remiamasi Lietuvos Aukščiausiojo teismo ir kitų teismų priimtomis nutartimis.

1. ESMINĖS NELYGYBĖS INSTITUTO SAMPRATA, POŽYMAI, TAIKYMO YPATUMAI

Šiame skyriuje esminės nelygybės instituto sampratos analizė bus atskleista istoriniu aspektu, siekiant aptarti esminės nelygybės, kaip atskiro instituto civilinėje teisėje, raidą. Minėto instituto samprata taip pat bus atskleista ir lingvistinio metodo pagalba, aiškinant teisės normos tekste vartojamų teisinių sąvokų ir jų apibrėžimų prasmę. Be to, įstatymų leidėjo tikslų atskleidimas taip pat turi reikšmę sampratos analizei, todėl esminės nelygybės instituto esmės atskleidimui bus pasitelktas ir teleologinis metodas. Taip pat dėmesys bus kreipiamas ir pagrindinius probleminius aspektus, susijusius su esminės nelygybės požymių identifikacija ir taikymo specifika.

1.1. Esminės šalių nelygybės instituto samprata

Lietuvos Respublikos civilinio kodekso (toliau – CK) 6.228 straipsnyje įtvirtintas esminės šalių nelygybės institutas, suteikiantis galimybę sutarties šaliai atsisakyti sutarties ar atskiros jos sąlygos, jeigu sutarties sudarymo metu sutartis ar atskira jos sąlyga nepagrįstai suteikė kitai šaliai perdėtą pranašumą¹⁴. Šios nuostatos aiškinimas ir prasmė gali būti suvokiama tik atsižvelgiant į sutarčių teisės istoriją, nes esminės nelygybės nuostatų istorinė raida sietina su Romos teisėje įtvirtintu *laesio enormis* teisių gynbos būdu. Pagal *laesio enormis* teisių gynimo būdą, pardavėjas galėjo reikalauti panaikinti sutartį, jeigu kaina sudarė mažiau negu pusę tikrosios žemės sklypo vertės¹⁵. Taigi, pirmiausia *laesio enormis* doktrina buvo taikoma tik pardavėjo teisių atžvilgiu, nustatant tikslią proporciją dėl žemės sklypo vertės, kurią pirkėjui pažeidus, buvo konstatuojamas įgytas perdėtas pirkėjo pranašumas. Vėliau, vėlyvojoje romėnų doktrinoje, normų taikymas buvo praplėstas ir pirkėjo teisių atžvilgiu – teisę atsisakyti sutarties dėl neproporcingų šalių įsipareigojimų įgijo ir pirkėjas¹⁶. Be abejo, vien šalių nelygybė savaime nesudarė pagrindo sutarties negaliojimui, tačiau, kaip nurodo autorius J. Gordley, neproporcingi šalių įsipareigojimai pagrindė galiojančią prezumpciją, jog mainai žema kaina savaime suponavo apgaulę sutartyje¹⁷. Buvo laikoma, kad, jog itin neproporcingi šalių įsipareigojimai liudija, jog sudarant sutartį šalių valia dėl jos turinio nebuvo laisvai

¹⁴Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. VIII - 1864.

¹⁵WESTBROOK, R., *The Origin of Laesio Enormis* [interaktyvus]. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2008 [žiūrėta 2017 m. vasario 3 d.]. Prieiga per internetą: <<http://local.droit.ulg.ac.be/sa/rida/file/2008/03.Westbrook.pdf>>.

¹⁶ZIMMERMANN, R. *The Law of Obligations. Roman Foundations of the Civilian Tradition*. New York: Oxford University Press, 1996, p.262.

¹⁷GORDLEY, J. *Equality in Exchange*. California Law Review. 1981, vol. 69, p. 1639.

išreikšta¹⁸. Autorius J. Gordley taip pat nurodo, kad romėnų teisėje sukurta *laesio enormis* doktrina iš pat pradžių buvo skirta tik žemės pirkimo –pardavimo sandoriams, tačiau paplitus Aristotelio idėjoms dėl lygybės mainuose, doktrinos taikymo sritis Europoje buvo praplėsta ir kitų rūšių sandoriams, o Aristotelio idėjos buvo naudojamos tokio teisės gynybės būdo įrodymui¹⁹. Svarbu pažymėti, kad teisinėje doktrinoje dėl *laesio enormis* taikymo, polemika dažniausiai kilo dėl šalių įsipareigojimų pusiausvyros nustatymo. Kaip nurodo S. Drazdauskas, kritika pirmiausiai rėmėsi tuo, kad yra praktiškai neįmanoma nustatyti, ar šalių įsipareigojimai yra lygiaverčiai, nes daikto vertė priklausė nuo skirtingų aplinkybių bei visada buvo susijusi su subjektyviu asmeniniu daikto vertinimu²⁰. Šiai kritikai pritaria ir autorius J. Jusztinger, papildydamas, kad romėnų teisė nesikišo į tarp šalių vykstančias derybas, pripažindama, kad tik pačios šalys gali spręsti, kokia sutarties kaina yra teisinga. Dėl šių priežasčių, romėnų sutarčių teisėje pirkimo kaina neturėjo išreikšti realios (objektyvios) prekės kainos ir dėl to bet koks santykis tarp prekės kainos ir tikrosios jos vertės buvo nereikšmingas, o tai vertė abejoti sutarties teisingumu²¹. Kaip pažymi A. C. Yildirim, tokia situacija susiklostė dėl to, kad vėlyvuoju Romos imperijos laikotarpiu įstatymų leidėjo tikslas buvo pirmiausiai apsaugoti žemės, o ne pinigų vertę²². Todėl apibendrinant galima vertinti, kad taikant *laesio enormis* teisių gynimo būdą, pagrindinis dėmesys buvo skiriamas materialiniam (turinio) elementui – kainai, kuri dažniausiai būdavo pagrindinis veiksnys, nulemiantis esminės nelygybės egzistavimą ar jos nebuvimą. Tuo tarpu sutarties šalies asmeninės savybės, kaip nepatyrimas, bejėgiška būseną ir kiti šalies silpnumą lemiantys veiksniai, lemiamos įtakos įrodymams dėl esminės nelygybės tarp šalių teisių ir pareigų neturėjo.

Siekiant suprasti esminės sutarties šalių nelygybės instituto, įtvirtinto civilinio kodekso 6.228 straipsnyje, esmę, verta pažymėti, kad šio straipsnio turinys turi būti vertinamas ir aiškinamas analogiškai pagal UNIDROIT 3.10 straipsnį²³. Minėtą poziciją pagrindžia tai, kad teisės doktrinoje – Lietuvos Respublikos civilinio kodekso šeštosios knygos komentare – 6.228 straipsnio nuostatos yra aiškinamos tapachiai kaip ir UNIDROIT

¹⁸ DRAZDAUSKAS, S. *Bendrosios sutarčių teisės vienodinimo įtaka Lietuvos sutarčių teisei*: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01S). Vilnius: Vilniaus universitetas, 2008, p.231.

¹⁹ GORDLEY, J. *Equality in Exchange*. California Law Review, 1981, vol. 69, p. 1639.

²⁰ DRAZDAUSKAS, S. *Bendrosios sutarčių teisės vienodinimo įtaka Lietuvos sutarčių teisei*: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01S). Vilnius: Vilniaus universitetas, 2008, p.230.

²¹ JUSZTINGER, J. *The principle of laesio enormis in sale and purchase contracts in Roman law* [interaktyvus]. Studia Iuridica Auctoritate Universitatis Pecs, 2011 [žiūrėta 2017 m. vasario 3 d.]. Prieiga per internetą:

<http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/studia149&div=10&g_sent=1&collection=journal>

²² YILDIRIM, A. C. *Subjective reasons of Gross disparity and the Presumption of Professional Competence: A Contradiction in the Lex Mercatoria?* Murdoch University eLaw Journal. 2008, 15 (1), p. 96.

²³ DRAZDAUSKAS, S. *Bendrosios sutarčių teisės vienodinimo įtaka Lietuvos sutarčių teisei*: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01S). Vilnius: Vilniaus universitetas, 2008, p.235.

Principų 3.10 straipsnis²⁴. Atsižvelgiant į tai, svarbu išsiaiškinti, ar perkeltos į nacionalinę teisę esminės šalių nelygybės instituto nuostatos lingvistiniu ir teleologiniu aspektu atitinka UNIDROIT Principuose įtvirtintas esminės nelygybės nuostatas. Esminės nelygybės instituto samprata, susijusi su taikymo ypatumais, bus atskleista 1.2 dalyje.

Konkrečiai analizuojant esminės nelygybės institutą, reglamentuotą 1994 m.²⁵ ir 2004 m.²⁶ UNIDROIT Principų redakcijų 3.10 straipsnyje, o 2010 m.²⁷ redakcijoje – 3.2.7 straipsnyje, pirmiausia pastebėtina, kad visose redakcijose, nuostatos, reglamentuojančios esminę šalių nelygybę, išliko analogiškos. Be to, svarbu išsiaiškinti ar pagal lingvistinį teisės aiškinimo metodą UNIDROIT Principuose įtvirtintos taisyklės buvo tinkamai perkeltos į nacionalinę teisę. Teigtina, kad civilinio kodekso 6.228 str. tekstas turinio prasme atitinka UNIDROIT 3.10 str. nuostatas. Lyginant CK 6.228 str. 1 d. požymius su UNIDROIT Principų 1 d. nuostatomis, tapachiai nustatyta, kad esminė nelygybė privalo egzistuoti jau sutarties sudarymo momentu (angl. *at the time of the conclusion of the contract*). Taip pat nurodyta, kad sutartis ar atskira jos sąlyga sutarties sudarymo momentu turi nepagrįstai (angl. *unjustifiably*) suteikti kitai šaliai perdėtą pranašumą (angl. *excessive advantage*). Pažodžiui perkeltos ir silpnesniosios šalies silpnumą apibūdinančios sąlygos – šalies priklausymas nuo kitos šalies (angl. *party's dependence*), neatidėliotini poreikiai (angl. *urgent needs*), ekonominiai sunkumai (angl. *economic distress*) neinformuotumas (angl. *ignorance*), nepatyrimas (angl. *inexperience*), neapdairumas (angl. *improvidence*), derybinės patirties neturėjimas (angl. *lack of bargaining skill*) ir būtinumas atsižvelgti į sutarties prigimtį (angl. *nature*) ir tikslą (angl. *purpose*). Be abejo, teisės doktrinoje pateikiama ir priešingų nuomonių, nesutinkančių su tam tikrų sąvokų reikšmėmis. Pavyzdžiui, V. Budreckienė nesutinka su žodžio „*ignorance*“ reikšme lietuvių kalboje, teigdama, kad ši sąvoka UNIDROIT Principuose apima ne tik nežinojimą, tačiau ir neišmanymą²⁸. Vis dėlto, perkeltiant UNIDROIT Principų nuostatas, Lietuvos įstatymų leidėjas CK 6.228 str. išskyrė papildomą ekonominio silpnumo požymį, neįvardytą UNIDROIT Principuose, tačiau

²⁴MIKELĖNAS, V. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras*. Šeštoji knyga. Prievolių teisė, I tomas. Vilnius: Justitia, 2003.p. 304

²⁵UNIDROIT. UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts. [interaktyvus]. Rome: UNIDROIT, 1994, [žiūrėta 2017 m. vasario 3 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.unidroit.org/instruments/commercial-contracts/unidroit-principles-1994>>.

²⁶UNIDROIT. UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts. [interaktyvus]. Rome: UNIDROIT, 2004, [žiūrėta 2017 m. vasario 3 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.unidroit.org/instruments/commercial-contracts/unidroit-principles-2004>>.

²⁷UNIDROIT. UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts. [interaktyvus]. Rome: UNIDROIT, 2010, [žiūrėta 2017 m. vasario 3 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.unidroit.org/instruments/commercial-contracts/unidroit-principles-2010>>.

²⁸BUDRECKIENĖ, V. *Teisminės komercinių sutarčių turinio kontrolės ribos*: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2016, p.154.

atsižvelgiant į analizuojamo straipsnio kontekstą, galima teigti, kad CK 6.228 straipsnio nuostatos yra analogiškos UNIDROIT Principų 3.10 straipsniui. Svarbu ir tai, kad šiuose teisės šaltiniuose nurodytas reikšmingų aplinkybių sąrašas nėra baigtinis, todėl kiekvienu konkrečiu atveju yra suteikiama galimybė šalims įrodyti ir kitas priežastis, sąlygojusias esminės nelygybės atsiradimą tarp šalių. Pastebėtina, kad Tarptautinio privatinės teisės unifikavimo instituto parengtame UNIDROIT principų 1994 m. redakcijos komentare (toliau – UNIDROIT Principų komentaras) dėl 3.10 str., kuris yra neatsiejama UNIDROIT Principų dalis, taip pat nurodoma, kad gali egzistuoti ir kitos reikšmingos aplinkybės į kurias bus būtina atsižvelgti. Tuo pačiu UNIDROIT Principų komentare pateikiamas kitų reikšmingų aplinkybių pavyzdys – atitinkamo verslo etika ir praktika bei kiti veiksniai. Taigi, analizuojant straipsnį pagal žodinę išraišką (3.10 straipsnyje vartojamas žodžių junginys „*regard is to be had*“ išreiškia, jog turi būti atsižvelgiama ir į kitas aplinkybes), galima teigti, kad išvardytų aplinkybių sąrašas nėra baigtinis. Vertinant Lietuvos CK 6.228 straipsnio 1 dalį, pastebėtina, kad taip pat yra pateikiamas tik pavyzdinis sąrašas kriterijų – tai leidžia suprasti minėtos dalies antro sakinio formuluotė „be kitų aplinkybių, šiais atvejais turi būti atsižvelgiama ir į tai <...>“. Taigi, sprendžiant ar šalių nelygybė yra esminė, būtina atsižvelgti į daugelį faktinių aplinkybių – sutarties rūšį, pobūdį, tikslą, šalių tarpusavio santykius, jų patirtį, elgesį derantis, verslo etikos reikalavimus²⁹.

Galima teigti, jog kodekso kūrėjai pasirinko perkėlimo metodą (angl. *transplantation method*)³⁰, kuriuo iš esmės perkėlė UNIDROIT Principų nuostatas dėl esminės nelygybės į naująjį civilinį kodeksą. Vis dėlto, teisės doktrinoje didžiausia kritika įstatymų leidėjui skiriama dėl apibrėžties „atsisakyti sutarties“ įtvirtinimo. Kaip nurodo A. Dambrauskaitė, CK 6.228 straipsnio kontekste vartojamas terminas „atsisakyti sutarties“ į Lietuvos civilinę teisę pateko dėl netikslaus angliško termino *to avoid* vertimo į lietuvių kalbą, sutarčių negaliojimo pagrindui suteikus sutarties atsisakymo reikšmę³¹. Darbo autorės nuomone, pastebėtina, kad pažodinis teisės normų vertimas ir perkėlimas į nacionalinę teisę vis dėlto turi ir neigiamų padarinių: iš užsienio kalbos išverstas žodis ar žodžių junginiai gali neturėti tikslaus atitikmens lietuvių kalboje, o tai sąlygoja netikslių sąvokų suformavimą, kurios neperteikia turinio esmės ir dėl to yra daroma žala turinio kokybei ir kontekstui. Be to, naujų sąvokų formavimas sąlygoja teismų praktikos nebuvimą, o tai

²⁹ MIKELĖNAS, V. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras*. Šeštoji knyga. Prievolių teisė, I tomas. Vilnius: Justitia, 2003. p. 304

³⁰ ŽILYS, J., et al. *Privatinės teisės doktrina ir praktika. Liber Amicorum Vytautui Pakalniškiui*: mokslinių straipsnių rinkinys. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2014, p. 267.

³¹ DAMBRAUSKAITĖ, A. *Sandorių negaliojimo teisinės pasekmės*: monografija. Vilnius: Justitia, 2009, p. 94.

reiškia sąvokos prasmės neapibrėžtumą ir taikymo problematiką. Taigi, įstatymų leidėjas nustatė apibrėžtį „sutarties atsisakymas“, nors tokia terminologija Lietuvos teisinėje sistemoje neturi aiškios ir griežtai apibrėžtos reikšmės, o tai sukelia teisinį neapibrėžtumą. Reikia pažymėti, kad remiantis ir teleologiniu teisės aiškinimo metodu, tokia įstatymo leidėjo pozicija yra kritikuotina. Pažymėtina, kad UNIDROIT Principų esminės nelygybės institutas įtvirtintas skyriuje, skirtame sutarčių galiojimui ir yra priskiriamas prie sutarčių nuginčijimo (angl. *avoidance*) atvejo³². Žvelgiant į CK numatytus sutarčių negaliojimo pagrindus susidaro įspūdis, kad yra įtvirtintas vienintelis sutarties negaliojimo pagrindas – tai CK 6.228 straipsnyje reglamentuota esminė šalių nelygybė. Tuo tarpu visi kiti t. y. nuo CK 1.82 str. iki 1.93 str. reglamentuoti negaliojimo pagrindai yra taikomi tik sandoriams. Teisės doktrinoje³³ išreiškiama kritika ir dėl įstatymų leidėjo pasirinkimo iš UNIDROIT Principų perkelti tik vienintelį sutarties atsisakymo pagrindą dėl esminės nelygybės, o kiti sutarties atsisakymo pagrindai, kaip 3.4 str. (UNIDROIT Principų 2010 m. redakcijoje – 3.2.1 str.) įtvirtinta klaida, 3.8 str. (UNIDROIT Principų 2010 m. redakcijoje – 3.2.5 str.) apgaulė ir 3.9 str. (UNIDROIT Principų 2010 m. redakcijoje – 3.2.6 str.) grasinimas liko neperkelti. Vis dėlto, V. Mikelėnas šiuo aspektu yra pažymėjęs, kad perkeliant UNIDROIT Principuose nuostatas į naująjį civilinį kodeksą, tam tikros nuostatos vis dėlto buvo modifikuotos. Autoriaus teigimu, naujojo civilinio kodekso rengėjai siekė griežtai laikytis sutarčių privalomumo principo, todėl atsižvelgdami į CK 6.59 straipsnį, draudžiantį vienašališkai atsisakyti įvykdyti prievolę ar vienašališkai pakeisti jos įvykdymo sąlygas, išskyrus įstatymų ar sutarties numatytus atvejus, UNIDROIT Principų nuostatos, įtvirtintos 3.14–3.17 straipsniuose, nebuvo perkeltos, siekiant užtikrinti civilinių santykių stabilumą³⁴. Apibendrinant, pastebėtina, kad V. Mikelėnas atskleidžia įstatymų leidėjo tikrąją valią t. y. siekį griežtai laikytis sutarties privalomumo principo, neleidžiant sutarties šalims nepagrįstai vienašališkai atsisakyti sutarties vykdymo ar vienašališko sąlygų įvykdymo pakeitimo.

Analizuojant įstatymų leidėjo tikslus, įtvirtinant esminės nelygybės institutą, galima pastebėti, kad buvo siekiama išlaikyti tuos pačius tikslus, kaip ir UNIDROIT Principų 3.10 straipsnyje t. y. užtikrinti sutarties šalių interesų pusiausvyrą, teisingumo,

³²DAMBRAUSKAITĖ, A. *Sandorių negaliojimo teisinės pasekmės*: monografija. Vilnius: Justitia, 2009, p. 94.

³³CHOCHRIN, T.; LAZAUSKAITĖ, R. The doctrine of *laesio enormis* in Lithuanian contract law. *Jurisprudencija*, 2014, 21(4), p. 1163–1185.

³⁴MIKELĖNAS, V. *The Influence of Instruments of Harmonisation of Private Law upon the Reform of Civil Law in Lithuania*. [interaktyvus]. *Juridica International XI*, 2008, [žiūrėta 2017 m. vasario 4 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.juridicainternational.eu/public/pdf/ji_2008_1_143.pdf>.

sąžiningumo ir protingumo principų laikymąsi³⁵. Lietuvos teismų praktikoje išskiriamas ir silpnesniosios šalies gynimo aspektas: šio straipsnio paskirtis yra kita – ginti silpnesniąją sutarties šalį (dažniausiai vartotoją, nors tam tikrais atvejais ir verslo subjektą), kuri privalėjo sutikti su jai pasiūlytomis sutarties sąlygomis³⁶. Be to, yra nurodoma, kad CK 6.228 str. tikslas – revizuoti tokias sutartis (sutarčių sąlygas), kurios parengtos būtent pagal *soft law* (negrįžtosios teisės) šaltinį – UNIDROIT Principus. CK 6.228 str. įtvirtintos esminės nelygybės taisyklės nėra skirtos tokiems atvejams, kai į konkrečią sutartį jos šalių yra įtraukiamos įstatymu (šiuo atveju CK) reglamentuotos specialiosios sutarčių teisės taisyklės. Tai reiškia, kad esminės nelygybės pagrindu negali būti kvestionuojama įstatymo leidėjo valia tais atvejais, kai pastarasis, pasinaudodamas savo diskrecija, atskiras sutarčių rūšis reglamentuojančiose CK taisyklėse suteikia prioritetą vienos iš sutarties šalių teisėms³⁷. Minėti tikslai nustatyti dėl to, kad sutartis yra viena iš visuomeninių santykių reguliavimo priemonių, o visuomeninių santykių stabilumą gali užtikrinti tik stabili sutartis³⁸. Taigi, pateikti pavyzdžiai įrodo, kad CK 6.228 str. siekiama užtikrinti silpnesniosios sutarties šalies interesų apsaugą, įtvirtinant galimybę esant esminei nelygybei šiai sutarties šaliai atsisakyti sutarties arba pakeisti nesąžiningas sutarties sąlygas, jeigu yra siekiama išsaugoti visuomeninių teisinių santykių stabilumą.

Pažymėtina, kad sutartyje esminė nelygybė gali pasireikšti įvairiose situacijose. Pirmiausiai, kai tarp šalių atsiranda tarpusavio pasitikėjimu grindžiami santykiai, pavyzdžiui, tarp gydytojo ir paciento, teisininko ir kliento, įmonės ir jos vadovo ir kitais atvejais. Esant fiduciariniams šalių santykiams, atsiranda tikimybė nesąžiningai pasinaudoti kitos šalies pasitikėjimu, sudarant sutartį aiškiai nepalankiomis kitai šaliai sąlygomis. Pavyzdžiui, plastikos chirurgo ir kliento sudarytoje sutartyje klientas įpareigojamas ne tik sumokėti už suteiktas chirurgo paslaugas, bet ir įsigyti tam tikros įmonės produkcijos, kurios vartojimas nėra būtinas po atliktų plastinių procedūrų. Antra, viena iš sutarties šalių gali pasinaudoti tuo, kad yra pranašesnėje padėtyje nei kita sutarties šalis, pavyzdžiui, bankas pasinaudodamas monopoline padėtimi rinkoje, nustato ypatingai dideles palūkanas. Trečia, galima situacija – kai viena iš sutarties šalių turi daugiau patirties ir informacijos dėl prekių ir (ar) paslaugų, esančių sutarties dalyku, ir

³⁵MIKELĖNAS, V. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras*. Šeštoji knyga. Prievolių teisė, I tomas. Vilnius: Justitia, 2003.p. 304.

³⁶Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinė teisėjų kolegija. 2010 m. lapkričio 2 d. nutartis civilinėje byloje uždarovo akcinė bendrovė „Miaras“ v. A. D. individuali įmonė „Aldaujana“, Nr. 3K-7-409/2010, kat. 36.1; 42.8.

³⁷Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2016 m. gruodžio 5 d. nutartis civilinėje byloje S. R.-Ž. ir M. R. v. uždaroji akcinė bendrovė „NISSEN FARM“, Nr. 3K-3-476-469/2016, kat. 2.5.8.11.1;2.5.16.8; 3.3.1.19.2.

³⁸MIKELĖNAS, V. *Sutarčių teisė. Bendrieji sutarčių teisės klausimai*: lyginamoji studija. Vilnius: Justitia, 1996, p. 419.

turinti daugiau patirties bei informacijos pačiame derybų procese. Žinoma, kaip pažymi Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, lygiateisiškumo principas negali būti interpretuojamas, kaip visų subjektų lygybė, todėl įstatymų leidėjui yra užtikrinama teisė kai kurių rūšių subjektų veiklą reglamentuoti skirtingai. Dėl to, esminės nelygybės pagrindu negali būti remiamasi, siekiant panaikinti sutarties šalies pranašesnes teises ar pareigas, kylančias iš įstatymo. Apibendrinus pastebėtina, kad pateikti pavyzdžiai įrodo, kad yra būtina visuomeninių santykių apsauga, suteikiant teisių apsaugą silpnesnei šaliai, kuri CK 6.228 straipsnio prasme gali būti ne tik vartotojas, bet ir verslo subjektas. Užtikrinus teisę šaliai atsisakyti sutarties CK 6.228 straipsnio sąlygomis ir užtikrinus teisminę sutarties turinio kontrolę, bus užtikrintas teisinių santykių stabilumas, pasireiškiantis per šalių interesų pusiausvyros atkūrimą, ir tokiu būdu įgyvendinti teisingumo, sąžiningumo ir protingumo principai.

1.2. Esminės šalių nelygybės instituto požymių analizė, požymių nustatymo problematika

Atlikus esminės šalių nelygybės instituto analizę istoriniu, lingvistiniu ir teleologiniu aspektu, būtina aptarti šio instituto pritaikymą praktikoje, o būtent – svarbu išsiaiškinti, kaip teisės doktrinoje ir teismų praktikoje yra taikomos ir aiškinamos nuostatos dėl esminės nelygybės.

Pirmiausiai, svarbu pažymėti, kad esminės šalių nelygybės institutas negali būti aiškinamas atsietai nuo sutarties laisvės principo, įtvirtinto CK 6.156 straipsnyje, ir nuo sutarties privalomumo principo (lot. *pacta sunt servanda*). Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje pažymima, kad teisėtai sudaryta ir galiojanti sutartis jos šalims turi įstatymo galią (CK 6.189 straipsnio 1 dalis), o vėlesnis sutarties pakeitimas reiškia įsikišimą į jau tarp šalių egzistuojančią teisių ir pareigų pusiausvyrą, todėl šalių lygiateisiškumo principas (CK 1.2 straipsnis) reikalauja, kad sutartis būtų keičiama šalių susitarimu (CK 6.223 straipsnio 1 dalis). Kartu pripažįstama, kad tam tikrais atvejais besąlygiškas reikalavimas vykdyti šalių susitarimą gali būti nepateisinamas kaip neatitinkantis bendrųjų teisingumo, sąžiningumo ir protingumo principų. Dėl to teisinis reglamentavimas nustato sutarties privalomumo ir vykdymo (lot. *pacta sunt servanda*) principo išlygas. Siekiant užtikrinti sutarties šalių teisių ir pareigų pusiausvyrą sutarties pakeitimas teismo sprendimu yra pateisinamas tik įstatyme ar sutartyje nurodytais

atvejais, kaip išimtinė priemonė³⁹. Šią Lietuvos Aukščiausiojo teismo poziciją galima papildyti tuo, kad sutarties laisvės principas yra būtina rinkos ekonomikos funkcionavimo sąlyga⁴⁰, nes sutarties laisvės principo turinį sudaro šie aspektai: laisvė sudaryti sutartį, laisvė atsisakyti sudaryti sutartį, laisvė laisvai nustatyti sutarties turinį ir laisvė sudaryti sutartis, kurių įstatymas nenumato, jeigu tokios sutartys neprieštarauja teisei ir gerai moralei⁴¹. Vis dėlto, šis principas nėra absoliutus – siekiant apsaugoti visuomenės interesus, taip pat silpnesnės šalies interesus įstatyme, imperatyvios teisės normos nustato tam tikras sutarties laisvės ribas⁴². Taigi, vienas iš tokių sutarties laisvės, o kartu ir sutarties privalomumo principų ribojimų, siekiančių užtikrinti šalių turtinių interesų pusiausvyrą – civilinio kodekso 6.228 str. numatyta sutarties atsisakymo (sąlygų keitimo) galimybė esant esminei šalių nelygybei. Nenustačius sutarties turinio kontrolės, akivaizdu, kad šalis, turinti stipresnę galią ir pranašumą išnaudotų silpnesniąją šalį, pavyzdžiui, darbdavys galėtų laisvai nustatyti darbo sąlygas darbuotojui, įskaitant ir atlyginimą, arba nuomotojas galėtų nevaržomai nustatyti nesąžiningas sąlygas nuomininkui ar jas keisti be įspėjimo, monopoliją rinkoje turinti įmonė galėtų kontroliuoti gyvybiškai svarbių prekių tiekimą ar kainos nustatymus ir panašiai. Akivaizdu, kad valstybė turi kontroliuoti sutarties turinį ir nepripažinti sutarties sąlygų, prieštaraujančių imperatyvioms įstatymo normoms, principams, gerai moralei ar viešajai tvarkai.

Pažymėtina, kad žvelgiant į CK 6.228 str. 1 d., akivaizdu, kad nėra įtvirtinta tiksli ir aiški esminės nelygybės sąvoka. Esminės nelygybės sąvoka neapibrėžta ir UNIDROIT Principuose. Esminės nelygybės instituto prasmė yra suvokiama per CK 6.228 straipsnyje nustatytą sąlygų analizę, pavyzdžiui, esminės nelygybės konstatavimui yra būtina įrodyti, jog viena sutarties šalis įgijo nepagrįstą perdėtą pranašumą kitos sutarties šalies atžvilgiu ir panašiai. Manytina, tikslios ir aiškios esminės nelygybės teisinės sąvokos reglamentavimas sukeltų neigiamas teisines pasekmes – teismai prarastų galimybę remtis vertinamuoju kriterijumi bylose dėl esminės nelygybės t. y. iš aplinkybių visumos negalėtų spręsti ar individualiu atveju pasireiškė esminė nelygybė tarp šalių ar ne, negalėtų apginti silpnesniosios šalies interesų, jeigu nustatytoje sąvokoje nebūtų aptartos aplinkybės, pasireiškusios konkrečiu atveju. Taigi, galima teigti, kad esminės nelygybės

³⁹Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2009 m. birželio 18 d. nutartis civilinėje byloje UAB „Progresyvus verslas“ v. UAB „BaltischesHaus“, Nr. 3K-3-274/2009, kat. 42.11.2; 50.1.

⁴⁰ MIKELĖNAS, V.; VILEITA, A.; ir TAMINSKAS, A. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras*. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos. Vilnius: Justitia, 2001, p. 64.

⁴¹ MIKELĖNAS, V. *Sutarčių teisė. Bendrieji sutarčių teisės klausimai*: lyginamoji studija. Vilnius: Justitia, 1996, p. 34.

⁴² MIKELĖNAS, V.; VILEITA, A.; ir TAMINSKAS, A. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras*. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos. Vilnius: Justitia, 2001, p.64.

sąvokos įtvirtinimas sukeltų daugiau teisinio neaiškumo nei tinkamai sureguliuotų visuomeninius teisinius santykius. Dėl šios priežasties, esminės nelygybės prasmė gali būti atskleista tik per sąlygų visumą. Tolimesnėje šio poskyrio dalyje pateiktina esminės nelygybės pagrindinių sąlygų analizė, atskleidžianti sąlygų taikymo ypatumus ir tuo pačiu atskleidžianti esminės nelygybės instituto prasmę.

- *Nepagrįstas perdėtas pranašumas*

Kasacinio teismo praktikoje pabrėžiama, kad taikant CK 6.228 str., pagrindas konstatuoti perdėtą vienos sutarties šalies pranašumą yra tada, kai sutarties sąlyga nulemia didelę šalių prievolių neatitiktį, kai viena šalis kitos sąskaita įgyja neproporcingai didelę, palyginti su jos prievolėmis, naudą, o kita šalis negauna nieko arba jos nauda yra neproporcingai maža, palyginus su kitos šalies prievole⁴³. Apibendrinus šią nutartį, galima pastebėti, kad kasacinis teismas CK 6.228 str. taikymą sieja su perdėto pranašumo požymiu t. y. perdėtas pranašumas nustatomas kaip privalomoji sąlyga, kurios neįrodžius negali būti taikomas minėtame straipsnyje įtvirtintas teisių gynimo būdas. Praktikoje tai turėtų būti tokia nelygi šaliai padėtis, jog protingas ir apdairus žmogus tokiomis sąlygomis sutarties niekada nesudarytų⁴⁴. UNIDROIT Principų 3.10 straipsnio komentare nurodomas tapatus perdėto pranašumo vertinimas – žymi nelygybė, esanti dėl prekės (paslaugų) kainos, vertės ar kito elemento, savaiame nežymi perdėto pranašumo buvimo tarp šalių, suteikiančio pagrindą sutarties atsisakymui ar pakeitimui. Reikalaujama, kad šalių tarpusavio prievolių neatitikimas būtų esminis – jų padėtis turi būti tokia nelygi, kad protingas ir apdairus asmuo būtų šokiruotas dėl sutarties sąlygų ir niekada nebūtų sudaręs tokios sutarties⁴⁵. Iliustraciniais tikslais pateiktinas lizingo sutarties sąlygos pavyzdys, kuriame akivaizdžiai paneigiamas kitos sutarties šalies lygiateisiškumas: lizingo davėjas turi teisę, neatsižvelgdamas į tai, ar yra pagrindas, ar jo nėra, nutraukti visas lizingo sutartis arba pasirinkus nutraukti atskiras lizingo sutartis vienašaliu sprendimu be jokių papildomų formalumų ar motyvų ir tam neturi reikšmės likutinė neišpirkto turto vertė ir kitos aplinkybės⁴⁶. Pateiktame pavyzdyje lizingo davėjui yra suteikiama teisė nepagrįstai (neatsižvelgiant ar yra pagrindas sutarties nutraukimui) vienašališkai (teisė nutraukti

⁴³Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2016 m. gruodžio 5 d. nutartis civilinėje byloje S. R.-Ž. ir M. R. v. uždaroji akcinė bendrovė „NISSEN FARM“, Nr. 3K-3-476-469/2016, kat. 2.5.8.11.1; 2.5.16.8; 3.3.1.19.2.

⁴⁴Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2010 m. kovo 15 d. nutartis civilinėje byloje E. Ž. v. R. J., Nr. 3K-3-106/2010, kat. 36.1; 42.4.

⁴⁵UNIDROIT. UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts. [interaktyvus]. Rome: UNIDROIT, 1994, [žiūrėta 2017 m. vasario 3 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.unidroit.org/instruments/commercial-contracts/unidroit-principles-1994>>.

⁴⁶Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2012 m. vasario 22 d. nutartis civilinėje byloje BUAB „Invida“ v. UAB „Swedbank lizingas“, Nr. 2A-472/2012, kat. 42.6; 42.11.1; 50.10; 126.8.

sutartį suteikiama tik lizingo davėjui) nutraukti sutartį, net ir tuo atveju, jei lizingo gavėjas vykdo sutartinius įsipareigojimus ir juos vykdo tinkamai. Šiuo atveju, lizingo davėjas tampa pranašesnėje padėtyje nei lizingo gavėjas, kurią, preziumuojama, įgijo pasinaudodamas lizingo gavėjo priklausoma padėtimi.

UNIDROIT Principų komentare taip pat aiškinama, kad pranašumas turi būti ne tik perdėtas, tačiau jis turi būti ir nepagrįstas (angl. *unjustifiable*)⁴⁷. Norint tinkamai suprasti šio kriterijaus esmę, nepagrįstas pranašumas turi būti aptariamasis keliais aspektais. Pirmiausia, pagal CK 6.228 str. 1 d. pagrindas anuliuoti sutartį yra tuomet, kai sutartis ar jos sąlyga nepagrįstai suteikia kitai šaliai perdėtą pranašumą, tačiau tik tuomet, kai pranašumas yra nepateisinamas (nepagrįstas). Esminė nelygybė tarp šalių gali būti nepateisinama dėl to, kad viena šalis sutarties sudarymo momentu pasinaudojo aplinkybėmis, lėmusiomis kitos šalies silpnumą. Kaip jau buvo minėta, CK 6.228 str. 1 d. pateikiamas pavyzdinis tokių aplinkybių sąrašas: priklausomybė, ekonominiai sunkumai, neatidėliotini poreikiai, nepatyrimas, neišprusimas, nežvalga, derybinių įgūdžių neturėjimas. Be to, sutartis gali būti anuliuota ir tais atvejais, kai nėra pasinaudojama kitos šalies silpnumu, tačiau sutarties prigimtis ir tikslai rodo, kad įgytas perdėtas pranašumas yra nepateisinamas⁴⁸. Analogiškai įtvirtinta ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje, nurodant, kad įstatymų leidėjas esminę sutarties šalių nelygybę apibrėžia kaip situaciją, kai sutarties sudarymo metu sutartis ar jos sąlyga nepagrįstai suteikia kitai šaliai perdėtą pranašumą. Tam, kad būtų išsiaiškintas ir nustatytas pastarosios aplinkybės egzistavimas, įstatymas orientuoja, į ką turi būti atsižvelgiama, t. y. įtvirtina sąrašą įstatyme įvardytų aplinkybių, iš kurių – būtinumas atsižvelgti į šalių sudarytos sutarties prigimtį ir tikslą⁴⁹. Taigi, sprendžiant ar esminė šalių nelygybė gali būti pateisinama ar ne, reikia vertinti lyginant šalių padėtį. Nepagrįstam pranašumui konstatuoti galima įrodyti, kad viena sutarties šalis pasinaudojo kitos šalies silpnumu t. y. turi būti įrodomi nesąžiningi kitos šalies veiksmai sutarties sudarymo momentu. Pavyzdžiui, CK 6.228 straipsnio aiškinimui ir taikymui didelę reikšmę turėjo Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis⁵⁰ vadinamojoje SASO sandorių byloje, kurioje neprofesionalusis investuototas reikalavo taikyti minėtą CK straipsnį su komerciniu

⁴⁷ UNIDROIT. UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts. [interaktyvus]. Rome: UNIDROIT, 1994, [žiūrėta 2017 m. vasario 3 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.unidroit.org/instruments/commercial-contracts/unidroit-principles-1994>>.

⁴⁸ DRAZDAUSKAS S. *Bendrosios sutarčių teisės vienodinimo įtaka Lietuvos sutarčių teisei*: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Vilniaus universitetas, 2008, p. 235.

⁴⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2012 m. kovo 29 d. nutartis civilinėje byloje Ž. K., A. C., J. V. ir K. V. v. AB „Vilniaus Sigma“, Nr. 3K-3-124/2012, kat. 30.10; 42.8; 42.9; 42.10; 50.8; 123.9.

⁵⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinė teisėjų kolegija. 2015 m. gegužės 15 d. nutartis civilinėje byloje L. S. v. AB DNB bankas, Nr. 3K-7-168-687/2015, kat. 22.3.4; 35.5; 42.10.

banku sudarytoje sutartyje⁵¹. Išplėstinė teisėjų kolegija nurodė, kad pagal CK 6.228 straipsnį atsisakyti sutarties sąlygos kasatorė galėtų tik įrodžiusi, kad sutarties sudarymo metu sutartis ar atskira jos sąlyga nepagrįstai suteikė kitai šaliai perdėtą pranašumą. Tai, kad ieškovė yra neprofesionalioji banko klientė, suteikia jai FPRĮ nustatytą apsaugą, tačiau įrodyti perdėtą banko pranašumą nagrinėjamoje byloje tenka kasatorei. Šią aplinkybę galėtų patvirtinti banko nesažiningumo faktas arba iš anksčiau susiklostę pasitikėjimo santykiai tarp banko darbuotojų ir ieškovės, dėl ko ji nekritiškai sutiko sudaryti minėtus sandorius. Teisėjų kolegijos požiūriu, remiantis bylos duomenimis, iš anksčiau susiklosčiusiais pasitikėjimo santykiais negali būti laikomi kasatorės sūnaus pažintis su banko filialo valdytoju ir kasatorės sūnui pristatytas investavimo prospektas. Todėl byla nagrinėję teismai pagrįstai sprendė, kad kasatorė neįrodė, jog yra CK 6.228 straipsnyje nustatytos sąlygos dėl banko perdėto pranašumo investavimo į SASO ir paskolos sutartyse⁵². Taigi, nagrinėjamoje byloje kasacinis teismas ne tik, kad akcentavo, jog nepagrįstą perdėtą pranašumą turi įrodyti esmine nelygybe remiantis šalis, tačiau ir išiaškino, kad nepagrįstas pranašumas gali būti siejamas su nesažiningais sutarties šalies veiksmais, pasinaudojant kitos šalies silpnumą lemiančiais veiksniais. Papildant nagrinėjamą aspektą, pateiktinas pavyzdys, jog nepagrįstas perdėtas pranašumas galėtų būti įgytas ir tuo atveju, kai sutarties sąlygos suteikia šaliai nepateisinamą veiksmų laisvę veikti savo nuožiūra, pavyzdžiui, vietoje įsipareigojimų nustatant tik teises, leidžiančiomis pasirinkti skirtingus elgesio variantus, tuo tarpu, kitai sutarties šaliai nustatant neproporcingą apimtį pareigų, pavyzdžiui, imperatyviai įpareigojant veikti tik nustatytu elgesio variantu. UNIDROIT Principų komentare nurodoma, kad nepateisinamas perdėtas pranašumas privalo būti vertinamas susijusių reikšmingų aplinkybių kontekste.

Antra, perdėtas pranašumas kitos sutarties šalies atžvilgiu gali būti įgytas dėl teisėtų priežasčių. S. Drazdauskas teigia, kad sutarties šalis gali gauti naudą, kuri yra akivaizdžiai per didelė, tačiau, tam tikrais atvejais, tokia nauda gali būti pateisinama konkrečiomis sutarties sudarymo aplinkybėmis⁵³. Tokiomis aplinkybėmis gali būti glaudūs verslo ar šeimos ryšiai, kuomet viena sutarties šalis sąmoningai suteikia kitai sutarties šaliai palankesnes sąlygas. Ši situacija gali būti iliustruota Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikos pavyzdžiu, kuomet ieškovė kreipėsi į teismą, prašydama

⁵¹ BUDRECKIENĖ, V. *Teisminės komercinių sutarčių turinio kontrolės ribos*: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2016, p. 176.

⁵² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinė teisėjų kolegija. 2015 m. gegužės 15 d. nutartis civilinėje byloje L. S. v. AB DNB bankas, Nr. 3K-7-168-687/2015, kat. 22.3.4; 35.5; 42.10.

⁵³ DRAZDAUSKAS S. *Bendrosios sutarčių teisės vienodinimo įtaka Lietuvos sutarčių teisei*: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Vilniaus universitetas, 2008, p. 234.

pripažinti niekinėmis ir negaliojančiomis pirkimo – pardavimo sutartis, pagal kurias ieškovė pardavė atsakovui 64,11 kv. m ploto patalpas – parduotuvę su rūsiu už 1 Lt ir 0,1201 ha žemės sklypą bei jame esančius gyvenamąjį namą, ūkinį pastatą, šiltnamį, kiemo statinius, taip pat už 1 Lt. Ieškovė teigė, kad ginčo atveju, sutarties kaina – 1 Lt – nepagrįstai suteikė pirkėjui (atsakovui) perdėtą pranašumą. Pagal CK 6.228 straipsnio 1 dalį, sprendžiant dėl esminės sutarties šalių nelygybės, reikia atsižvelgti į sutarties prigimtį ir tikslą. Pirkimo – pardavimo sutartis yra atlygintinis sandoris, todėl kreditoriaus (pardavėjo) reikalavimo teisė ir skolininko (pirkėjo) pareiga turi tam tikrą ekonominę vertę, kurią galima išreikšti pinigais. 1 Lt kaina iš esmės neturi ekonominės vertės. Vis dėlto, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas pripažino, kad šalys turi teisę susitarti dėl daikto kainos, kuri gali būti gerokai žemesnė už tokio daikto rinkos kainą, o tai gali lemti tam tikri šalių tarpusavio santykiai, įvairios aplinkybės ir panašiai⁵⁴. Įdomu pažymėti, kad nurodytoje nutartyje nustatyta, kad ieškovė ir atsakovas – buvę sutuoktiniai. Be to, santuokoje įgytas turtas skyrybų sutartyje akivaizdžiai buvo padalytas ieškovės naudai, siekiant išsaugoti šeimos turtą, nes atsakovui buvo iškelta baudžiamoji byla. Taigi, kaip teigia S. Drazdauskas, sutartinių įsipareigojimų nelygybė savaime netoleruotina, tačiau negalima neigti, kad tam tikrais atvejais sutarties sudarymą lemiantys šalių socialiniai ryšiai gali rodyti visiškai pagrįstas prielaidas šaliai prisiimti sunkesnius įsipareigojimus palyginti su kitos šalies įsipareigojimais⁵⁵. Teigiama, kad tokiose bylose įrodinėjimo našta tenka šaliai, teigiančiai, kad sutarties pagrindu ji gauna neproporcingai mažą naudą ir nėra teisėtų tokį neproporcingumą nulėmusių priežasčių. Savo ruožtu kitai šaliai gali būti nežinoma, kodėl pirmoji sutiko su tokiomis sutarties sąlygomis t. y. kokiomis priežastimis ji pateisino mainų nelygiavertiškumą⁵⁶, todėl nustatoma, kad yra sudaromos prielaidos nesąžiningam piktnaudžiavimui remiantis esminės nelygybės sąlygomis, nuslepiant perdėtą pranašumą pateisinančias priežastis. Kitais žodžiais tariant, šalis, laisva valia sudariusi sutartį nenaudingomis sąlygomis, nors sutarties sudarymo metu ir turėjo tai pateisinančių priežasčių, vėliau kreipiasi į teismą su prašymu panaikinti sutartį ar pakeisti jos sąlygas. Dėl šios priežasties, nepagrįsto perdėto pranašumo sąlygos įrodinėjimas gali tapti pakankamai problemišku, kadangi įrodinėjimo našta tenka būtent šiai nukentėjusiajai šaliai⁵⁷. Toks piktnaudžiavimas teisių gynimo būdu, nurodytu CK 6.228 straipsnyje, yra iš

⁵⁴Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2008 m. rugsėjo 30 d. nutartis civilinėje byloje D. K v. A. K., Nr. 3K-3-432/2008, kat. 21.4.1.1; 45.6.

⁵⁵DRAZDAUSKAS S. *Bendrosios sutarčių teisės vienodinimo įtaka Lietuvos sutarčių teisei*: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Vilniaus universitetas, 2008, p. 234.

⁵⁶BUDRECKIENĖ, V. *Teisminės komercinių sutarčių turinio kontrolės ribos*: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2016, p. 168-169.

⁵⁷*Ibid.*, p. 168-169.

dalies nelogiškas – teismo proceso inicijavimas ir esminės nelygybės sąlygų įrodinėjimas lems patiriamas išlaidas, papildomą laiką ar turės įtakos kitiems veiksniams. Vis dėlto, tuo pačiu kyla klausimas: ar kita šalis turėjo ir galėjo pasidomėti, kodėl kita sutarties šalis sutiko su tokiais nenaudingomis sau sąlygomis? Ypatingai tuo atveju, kai sutartyje nustatytos sąlygos yra akivaizdžiai nesąžiningos ir suteikiančios pranašumą vienai iš sutarties šalių. Teismų praktikoje pripažįstama, kad sąžiningu gali būti laikomas tas kontrahentas, kuris jam prieinamomis priemonėmis pasidomėjo, ar sandorį su juo ketinantis sudaryti asmuo neturi kreditorių, ar sudarant sandorį nebus pažeisti jų interesai. Verslininko statusas sustiprina reikalavimą sandorio šaliai domėtis kita sandorio šalimi ir jos turtine padėtimi, kiek normaliai reikia sandoriui sudaryti, nepažeidžiant įstatymų⁵⁸. Atsižvelgus į tai, manytina, kad sutarties šalis neturėtų suabsoliutinti sutarties laisvės principo, manydama, kad kita sutarties šalis turi prisiimti visą nenaudingų sutarties sąlygų riziką, nes pati laisva valia sutiko su jomis.

Be to, atkreiptinas dėmesys ir į šią perdėto pranašumo požymio nustatymo problematiką: ne bet koks šalių tarpusavio prievolių neatitikimas gali būti laikomas pakankamu pagrindu konstatavimui, kad kita šalis įgijo nepagrįstą perdėtą pranašumą kitos sutarties šalies atžvilgiu. Kaip jau buvo minėta, disproporcija tarp šalių prievolių turi būti akivaizdžiai neteisinga. Todėl aplinkybė, kad tam tikros sąlygos yra palankesnės vienai šaliai, pavyzdžiui, daiktas pirktas mažesne nei rinkos kaina, dar nėra pakankamas pagrindas taikyti esminę nelygbę⁵⁹ t. y. nėra pakankamas pagrindas pripažinti, jog viena šalis kitos šalies sąskaita įgijo perdėtą pranašumą dėl palankesnių sąlygų, jeigu nebus įrodoma, kad pranašesnė šalis veikė nesąžiningai. Kaip jau buvo minėta, sutarties laisvės principas suteikia šalims teisę savarankiškai nustatyti sutarties turinį, kas tuo pačiu reiškia, kad griežtesnės sutarties sąlygos, tuo pačiu ir palankesnės sutarties sąlygos, nustatytos vienos iš šalių naudai, nėra imperatyviai draudžiamos. Ikisutartiniame procese kiekviena šalis vertina visų sutarties sąlygų visumą ir pati pasirenka, kurios nuostatos jai turi esminę reikšmę (t. y. kurios nulemia sprendimą sudaryti sutartį). Jei šaliai svarbiausiu aspektu yra objekto kaina, net ir ypatingai griežtos atsakomybės sąlygos ar trumpi atsiskaitymo terminai jai gali būti nepakankamai reikšmingomis sąlygomis, kad ji atsisakytų sudaryti sutartį⁶⁰. Aptartos priežastys sąlygoja, kad konkrečiu atveju teismas, vertindamas šalių argumentus dėl esminės nelygybės egzistavimo tarp sutarties šalių, turi

⁵⁸Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2007 m. balandžio 19 d. nutartis civilinėje byloje UAB „Neringos žuvis“ v. A. P. individuali įmonė „Altana“, Nr. 3K-3-168/2007, kat. 35.6.1.

⁵⁹MIKELĖNAS, V. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras*. Šeštoji knyga. Prievolių teisė, I tomas. Vilnius: Justitia, 2003. p. 304.

⁶⁰BUDRECKIENĖ, V. *Teisminės komercinių sutarčių turinio kontrolės ribos: daktaro disertacija*. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2016, p. 168-169.

atsižvelgti ir įvertinti visų reikšmingų aplinkybių visetą. Pavyzdžiui, Vilniaus apygardos teisme išnagrinėta byla, kurioje ieškovė prašė teismo pakeisti šalių pasirašytų Laidavimo sutarčių punktus nauja redakcija, kuriose ji įsipareigojo laiduoti už kredito sutartis sudarytas tarp trečiojo asmens ir Banko. Sutartimis užtikrintas trečiojo asmens prievolių pagal Kredito linijos ir Overdrafto sutartį bei jų pakeitimų vykdymas. Ieškovės tvirtinimu, Bankas, pasinaudodamas trečiąjį asmenį ištikusiais ekonominiais sunkumais verslo srityje, vienašališkai diktavo sąlygas, tuo tarpu ieškovė buvo priversta pasirašyti Laidavimo sutartis itin nepalankiomis jai sąlygomis. Be to, ieškovė nurodė, kad laidavimo sutartys yra vienašališkos, suteikia naudą tik bankui, nes šių sutarčių pagrindu jai kyla tik prievolės bankui⁶¹. Taigi, nagrinėjamame kontekste yra svarbus ieškovės argumentas dėl iš sutarties gaunamos naudos neproporcingo paskirstymo t. y. naudą gauną tik bankas, o įsipareigojimų našta perkeliama tik ieškovei. Kasacinio teismo jurisprudencijoje išaiškinta, kad laidavimo sutarties tikslas – gaunant už tai atlyginimą ar jo negaunant atsakyti kito asmens kreditoriams veikiant dėl kitų interesų. Versle paprastai toks interesas yra garantuoti kreditoriams, kad ūkio subjektas yra patikimas partneris, kuriuo galima pasitikėti ir taip galima siekti normalios tokio asmens, už kurį laiduojama, ūkinės veiklos⁶². Atsižvelgus į tai, vien laidavimo sutarties prigimtis ir tikslai suponuoja, jog nauda tarp laiduotojo ir banko neturi pasiskirstyti proporcingai, o netgi priešingai – laiduotojas tam tikrą naudą gali gauti iš laiduojamojo asmens, o ne iš banko. Be to, kaip jau buvo minėta anksčiau, vienai šaliai palankesnės sutarties sąlygos dar nesuponuoja esminės nelygybės tarp šalių. Taigi, minėti argumentai dėl neproporcingos naudos paskirstymo tarp šalių, nesukuria pagrindo atsisakyti sutarties ar pakeisti jos sąlygas esminės nelygybės pagrindu.

Pažymėtinas ir kitas probleminis aspektas nepagrįsto perdėto pranašumo požymio taikyme: ar turi teisinės reikšmės aplinkybė, kad sutartyje akivaizdžiai nustatytas nepagrįstas perdėtas pranašumas vienai sutarties šaliai, nors sutarties šalis, vykdydama sutartinius įsipareigojimus, juo nepasinaudojo? Pavyzdžiui, Vilniaus apygardos teismas nurodo: vertinimas, ar susitarimo dėl žalos atlyginimo 5 punkto nuostata nepagrįstai suteikė ieškovei perdėtą pranašumą, neturi teisinės reikšmės, nes ieškovė nepasinaudojo pranašumu, jeigu ir būtų pagrindas tokiam pranašumui konstatuoti⁶³. Taigi, remiantis

⁶¹Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2013 m. kovo 14 d. nutartis civilinėje byloje I. K. v. „Swedbank“, AB, Nr. 2A-1506-619/2013.

⁶²Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2015 m. lapkričio 9 d. nutartis civilinėje byloje Panevėžio kredito unija v. G. G., E. Z., N. S., R. M., V. G., A. L., E. S., Z. A., A. G., V. G., N. A., S. J., L. B., Nr. e3K-3-578-378/2015, kat. 2.5.2.2.

⁶³Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus kolegija. 2016 m. rugpjūčio 29 d. nutartis civilinėje byloje UAB „Paysera LT“ v. M. B., Nr. e2A-2408-585/2016.

nurodyta nutartimi, nėra svarbu, kad sutartyje nustatytas akivaizdus nepagrįstas perdėtas pranašumas, teisinės reikšmės turi tik tai, kad šalis nebūtų juo pasinaudojusi. Vis dėlto, darbo autorės nuomone, tokia teismo pozicija yra kritikuotina. Pirmiausia dėl to, kad esminė nelygybė dėl tarpusavio prievolių neatitikties turi būti jau sudarant sutartį⁶⁴, o tai reiškia, kad kita sutarties šalis sutarties sudarymo momentu nesąžiningai pasinaudojo kitos sutarties šalies silpnumu arba pati sutarties prigimtis ir tikslai įrodo esminę nelygybę tarp sutarties šalių. Todėl aplinkybė, kad sutarties šalis nepasinaudojo įgytu pranašumu, darbo autorės nuomone, neturi teisinės reikšmės, nes pagrindą atsisakyti sutarties ar keisti jos sąlygas dėl esminės nelygybės sudaro tai, kad sutarties sudarymo metu kita sutarties šalis nesąžiningai pasinaudojus silpnesnės sutarties šalies silpnumą lemiančiomis aplinkybėmis, įgijo pranašumą, kuris negali būti pateisinamas. Manytina, kad teismai esminės nelygybės sąlygų buvimą nepagrįstai sieja su sutartinių įsipareigojimų vykdymu, tačiau, pažymėtina, kad įsipareigojimų disbalansas, atsiradęs po sutarties sudarymo, reglamentuojamas CK 6.204 straipsnyje. Darytina išvada, kad teismas esminės nelygybės instituto taikymo sąlygas sutapatina su CK 6.204 straipsnio sąlygomis. Darbo autorės nuomone, teismas, apsiribodamas deklaratyviu teiginiu, kad neegzistuoja esminė nelygybė ir nevertinęs sutarties sąlygų turinio, pažeidė proceso dalyvio teises į teisingą procesą bei bendruosius teisingumo, protingumo, sąžiningumo principus.

Apibendrinus, pažymėtina, kad esminės šalių nelygybės turinį sudaro nepagrįsto perdėto pranašumo sąlygos nustatymas. Sutarties šaliai įrodžius, kad kita sutarties šalis įgijo esminį pranašumą nesąžiningai pasinaudojusi savo patirtimi, kitos šalies nepritekliais, ekonominiais sunkumais, priklausomybe, nepatyrimu ir kitais silpnumą nulemiančiais veiksniais, tokia lygybė laikoma nepateisinama ir sudaromos prielaidos CK 6.228 straipsnio taikymui. Vis dėlto, perdėto pranašumo įgijimas gali būti pateisintas teisėtomis priežastimis t. y. tarp sutarties sudarymo metu gali būti susiklostę verslo, šeimos santykiai, kuomet viena sutarties šalis sąmoningai leido kitai šaliai įgyti pranašumą. Bet kuriuo atveju, teismui yra keliami pareiga išsiaiškinti reikšmingų aplinkybių visetą, nes visuomet išlieka galimybė, kad viena sutarties šalis piktnaudžiauja esminės nelygybės teisių gynimo būdu arba atsižvelgus į susiklosčiusią verslo praktiką tarp šalių, esminė nelygybė tarp šalių yra pateisinama.

- *Priklausomybė nuo kitos šalies*

Aplinkybė, jog sutarties šalis yra priklausoma nuo kitos šalies, nors ir yra neprivaloma sąlyga esminės nelygybės konstatavimui, tačiau neabejotinai reikšminga. Kitais žodžiais

⁶⁴Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2016 m. gruodžio 5 d. nutartis civilinėje byloje S. R.-Ž. ir M. R v. UAB „NISSEN FARM“, Nr. 3K-3-476-469/2016, kat. 2.5.8.11.1; 2.5.16.8; 3.3.1.19.2.

tariant, esminė nelygybė gali būti konstatuota net jeigu nebus įrodyta, kad viena šalis nesąžiningai pasinaudojo tuo, kad kita šalis nuo jos priklauso, nes tai yra nebūtinoji CK 6.228 str. taikymo sąlyga. Šiai pozicijai pritaria ir autorius A.C. Yildirim, pažymėdamas, kad nors UNIDROIT Principų 3.10 straipsnyje remiamasi subjektyviais šalies trūkumais kaip pagrindu esminei nelygybei, šios savybės nėra privalomos sąlygos esminei nelygybei pagal šį *soft law* dokumentą konstatavimui, o yra tik tam tikri aspektai, į kuriuos turi būti atsižvelgiama⁶⁵. Vis dėlto, nei oficialiajame UNIDROIT Principų komentare, nei Lietuvos Respublikos civilinio kodekso šeštosios knygos komentare nėra detaliam aptariamas šio požymio turinys, todėl paliekama galimybė subjektyviam vertinimui ir interpretacijai. UNIDROIT Principų komentare yra tik pabrėžiama, kad šalies priklausomybė nuo kitos šalies ar geresnė derybinė padėtis, nulemta pačios rinkos sąlygų, dar nėra pakankamas pagrindas šio straipsnio taikymui⁶⁶. Todėl yra teigtina, kad aptariama sąlyga yra vertinamojo pobūdžio, priklausanti nuo individualių bylos aplinkybių. J. du Plessis nuomone, tarptautinių komercinių sutartinių santykių kontekste ypatingos reikšmės turi tai, kad tokios priklausomybės pobūdis gali būti ekonominis, pavyzdžiui, motininės ir dukterinės bendrovės ar finansinės institucijos ir jos kliento santykiai⁶⁷. Lietuvos teismų praktikoje tiek proceso šalys, tiek patys teismai išskiria ekonominę priklausomybę nuo kitos šalies ir pateikia įvairius argumentus, pagrindžiančius aptariamos sąlygos buvimą ar jos nebuvimą. Pavyzdžiui, teismo proceso metu ieškovas teigė, kad atsakovas nepagrįstai nurodo, kad sudarydamas Sutartį buvo priklausomas nuo ieškovo. Šiuo laikotarpiu ekonominės krizės nebuvo, todėl atsakovas šiuo laikotarpiu negalėjo būti nuo ieškovo ekonomiškai ar kitaip priklausomas. Atsakovas turėjo galimybę nepriimti įsipareigojimų, neįsigyti transporto priemonių ir įmonės veikloje naudoti jau turimas transporto priemones. Atsakovas nepateikia jokių įrodymų apie neatidėliotinus jo poreikius 2004 – 2007 metais. Atsakovas teigia, kad ilgalaikius kreditus ėmė apyvartinių lėšų stygiui padengti, tačiau iš bylos medžiagos matyti, kad atsakovui kreditai buvo suteikti dviejų prabangių automobilių, žemės sklypų ir metalo apdirbimo bei kitokioms staklėms įsigyti⁶⁸. Taigi, šioje byloje Lietuvos

⁶⁵YILDIRIM, A.C. *Subjective reasons of Gross disparity and the Presumption of Professional Competence: A Contradiction in the Lex Mercatoria?* Murdoch University eLaw Journal, 2008, 15 (1), p. 96.

⁶⁶UNIDROIT. UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts. [interaktyvus]. Rome: UNIDROIT, 1994, [žiūrėta 2017 m. vasario 3 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.unidroit.org/instruments/commercial-contracts/unidroit-principles-1994>>.

⁶⁷BUDRECKIENĖ, V. Teisminės komercinių sutarčių turinio kontrolės ribos: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2016, p. 165. Iš VOGENAUER, S. *Commentary on the UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts (PICC)*. 2nd edition. Oxford; New York: Oxford University Press, 2015.

⁶⁸Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2014 m. gegužės 7 d. nutartis civilinėje byloje R. R. v. UAB „Naideka“, Nr. 2A-636/2014.

apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija konstatavo, kad atsakovas neįrodė aplinkybių, kurios galėtų būti vertinamos kaip pagrindas atsisakyti nurodytų sutarties sąlygų dėl esminės šalių nelygybės, egzistavimo. Pažymima, kad byloje nėra įrodymų, kad ieškovas nesąžiningai būtų pasinaudojęs atsakovo priklausymu nuo ieškovo ar itin sunkia ekonomine padėtimi. Teismas vertino, jog aplinkybė, kad ieškovas turėjo galimybę gauti kreditą ir gautomis lėšomis finansuoti pradinį įnašą atsakovui sudarant transporto priemonių lizingo sutartis, nereiškia atsakovo priklausomybės nuo ieškovo. Be to, atsakovas neįrodė, kad šis finansavimo šaltinis nurodytoje situacijoje jam buvo vienintelis įmanomas ir, kad nesudaręs sutarties su ieškovu bei jo investicijos pagalba neišsigijęs lizinguojamų transporto priemonių, būtų esmingai nukentėjęs, t. y. kad jam buvo neišvengiama būtinybė įsigyti transporto priemonės lizingo būdu ir jokios kitos galimybės jis nebūtų turėjęs⁶⁹. Galima pastebėti, kad teismas priklausomybės požymį sieja su neišvengiamos būtinybės sąlyga. Manytina, kad siekiant įrodyti, jog viena šalis ekonomiškai tapo priklausoma nuo kitos sutarties šalies, reikia įrodyti, kad silpnesnioji šalis dėl išorinių aplinkybių visumos neturėjo kitos išeities, kaip tik sudaryti atitinkamą sutartį.

Be to, teisminiame procese yra siekiama priklausomumo požymį sieti ir su gamtos sąlygomis. Pavyzdžiui, teismo proceso metu viena iš šalių pateikė poziciją, jog nenugalimos jėgos aplinkybės, kaip nepaprastai ar neprognozuojamai blogas derlius (mažas kiekis, bloga kokybė ir pan.) ir jo iššalimas, sudėtingos sąlygos, suteikia kitai sutarties šaliai perdėtą pranašumą, nes tariamai nesąžininga sutarties šalis, naudodamasi tuo, kad kita sutarties šalis negali kontroliuoti gamtos reiškinių ir yra priklausoma nuo gamtos sąlygų (CK 6.228 str. 1 d.), įgyja nepagrįstai perdėtą pranašumą nuo nenugalimos jėgos aplinkybių priklausomos sutarties šalies atžvilgiu⁷⁰. Pažymėtina, kad tokia sąsaja tarp analizuojamo požymio ir gamtos sąlygų yra kritikuotina, kadangi priklausomumas turi atsirasti tarp sutarties šalių. Tokia išvada daroma analizuojant CK 6.228 str. 1 dalies žodinę išraišką t. y. minėtoje dalyje nurodoma, kad <...> viena šalis nesąžiningai pasinaudojo tuo, kad kita šalis nuo jos priklauso <...>. Be to, kaip buvo minėta anksčiau, esminės nelygybės sąlygos privalo atsirasti sutarties sudarymo metu, o ne vykdant sutartinius įsipareigojimus. Pateiktame pavyzdyje nenugalimos jėgos aplinkybės atsirado vykdant sutartį.

- *Ekonominiai sunkumai, neatidėliotini poreikiai ir ekonominis silpnumas*

⁶⁹Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2014 m. gegužės 7 d. nutartis civilinėje byloje R. R. v. UAB „Naideka“, Nr. 2A-636/2014.

⁷⁰Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2014 m. liepos 17 d. nutartis civilinėje byloje UAB „Malsena plius“ v. S. S., Nr. 2A-1030-340/2014.

Šie požymiai tarpusavyje glaudžiai koreliuoja tarpusavyje, todėl pateikiama bendroji šių sąlygų turinio analizė. Vis dėlto, pažymėtina ir tai, kad J. du Plessis nuomone, išskiriamos dvi silpnesnės sutarties šalies padėties silpnumą pagrindžiančios kriterijų grupės: (i) silpnumas, kylantis dėl tam tikrų kritinių aplinkybių (priklausomybė, sunki ekonominė padėtis, skubūs poreikiai ir pan.), ir (ii) silpnumas, nulemtas asmeninių savybių (neįžvalga, nežinojimas, nepatyrimas, nežinojimas, derybinės patirties trūkumas)⁷¹. Remiantis nurodyto autoriaus nuomone, ekonominio sunkumo kriterijus būtų priskiriamas prie sutarties šalies silpnumo, kylančio dėl išorinių veiksnių, o ekonominis silpnumas yra sąlygojamas sutarties šalies asmeninių savybių. Su šia autoriaus nuomone yra sutiktina, kadangi teisiniame procese šalys argumentus dėl patirtų ekonominių sunkumų grindžia ekonomine krize, pavyzdžiui, teismo proceso metu ieškovai įrodinėjo, kad pirkimo – pardavimo sutartys nebuvo sudarytos dėl objektyvių, svarbių, nuo jų valios nepriklausančių reiškinių – šalies ūkį ištikus krizei, sumažėjo jų pajamos, jie prarado galimybę gauti kreditavimą, nekilnojamojo turto kaina smarkiai pakito. Atsižvelgiant į pasikeitusias aplinkybes, ieškovų sumokėto avanso dydis yra neprotingai didelis, pardavėjas įgijo neproporcingai didelį pranašumą⁷². Šiuo pagrindu ieškovai kėlė reikalavimus dėl netesybų (baudos), nustatytų preliminariojoje sutartyje, sumažinimo. Įdomu pažymėti, kad kasacinis teismas atmetė šiuos ieškovo argumentus, visų pirma, pasisakydamas, kad CK 6.228 straipsnio nuostatos netaikytinos sprendžiant ginčą dėl šalių laisva valia sudarytoje sutartyje nustatytų netesybų mažinimo, nes šis klausimas reglamentuojamas CK 6.73, 6.258 straipsnių. Antra, sutarties šalies finansinės būklės pablogėjimas dėl ekonominės krizės savaime nėra pagrindas taikyti CK 6.73 ir 6.258 straipsnių nuostatas ir mažinti šalių sutartimi sulytas netesybas. Be to, ieškovai byloje nepateikė savo finansinės padėties pablogėjimo įrodymų⁷³. Taigi, remiantis nurodyta nutartimi, Lietuvos Aukščiausiojo teismo požiūriu, ekonominė krizė savaime nesudaro pagrindo konstatuoti ekonominių sunkumų fakto, tačiau, kaip teigia G. Lastauskienė, apibendrinus Lietuvos Aukščiausiojo Teismo sprendimų *obiter dictum*, reikia pasakyti, kad nėra įmanoma suformuluoti aiškių išvadų, kaip ekonominės krizės argumentas gali nulemti ginčo išsprendimą – Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika šiuo klausimu laikytina kazuistiška, menkai išplėtotą ir gana prieštarą. Iš teismo suformuotos

⁷¹ BUDRECKIENĖ, V. Teisminės komercinių sutarčių turinio kontrolės ribos: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2016, p. 165. Iš VOGENAUER, S. *Commentary on the UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts (PICC)*. 2nd edition. Oxford; New York: Oxford University Press, 2015.

⁷² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2012 m. birželio 15 d. nutartis civilinėje byloje G. A., J. S., J. B., E. P., D. M v. UAB „Šiaurinė žvaigždė“, Nr. 3K-3-303/2012, kat. 36.1; 42.4; 42.10; 42.11.2; 42.11.4; 44.5.1.

⁷³ *Ibid.*

praktikos nėra įmanoma prognozuoti, kokiais atvejais krizės argumentas gali būti laikomas teisiškai reikšmingu ir lemiančiu bylos išsprendimo rezultata⁷⁴. Pastebėtina, kad Lietuvos teismų praktikoje nėra išsamiai detalizuotas ekonominių sunkumų požymis ir jo taikymo pagrindai esminės nelygybės bylose – teismai dažnai apsiriboja teiginiu, kad proceso dalyvis nepateikė įrodymų, pagrindžiančių ekonominius sunkumus⁷⁵, nenurodydami, kokie įrodymai galimai pagrįstų ekonominių sunkumų faktą, kuris juridinis faktas apibrėžia, jog įmonė ar fizinis turi ekonominių sunkumų, taip pat nedetalizuojama, ar nemokumas gali būti pripažintas ekonominių sunkumų sinonimu, kurio laikotarpio skoliniai įsipareigojimai yra pripažįstami, kaip ekonominiai sunkumai ir panašiai. Pažymėtina, kad ekonominių sunkumų apibrėžtis neįtvirtinta ir teisės aktuose, todėl dėl išvardytų priežasčių šalys susiduria su teisiniu neapibrėžtumu.

Tuo tarpu, ekonominis silpnumas teisės doktrinoje apibūdinamas kaip verslo ar teisinė nepatirtis⁷⁶. Tapati šios sąvokos sąsaja su ekonominių žinių, patirties stoka išryškinama ir teismų praktikoje, pavyzdžiui, teismų praktikoje nurodoma, kad įmonė, kaip profesionalus verslininkas, turinti patirtį verslo srityje, turi pakankamai laiko ir galimybių kreiptis į teisininkus bei advokatus dėl teisinių konsultacijų ir to nepadarius, negali remtis argumentais, jog kita sutarties šalis nesąžiningai pasinaudojo jos ekonominiu silpnumu⁷⁷. Taip pat pastebėtina, kad teismas, vertindamas laidavimo sutarties nuostatas, pažymėjo, kad pasirašydama kredito ir laidavimo sutartis teismo proceso šalis veikė kaip verslininkas, todėl turi didelės patirties nekilnojamojo turto vystymo bendradarbiaujant su bankais sferoje ir dėl to aiškiai suprato, kokias sutartis pasirašo ir kokią riziką prisiima atitinkamomis sutarčių nuostatomis⁷⁸. Dėl šių priežasčių teismas atmetė argumentus dėl ekonominio silpnumo, kaip vienos iš sąlygų neįrodymo esminės nelygybės konstatavimui.

⁷⁴LASTAUSKIENĖ, G. Teismų sprendimai ekonominės krizės sąlygomis. *Teisė*, 2016, t. 99, p. 7-24.

⁷⁵Pavyzdžiui: Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2013 m. kovo 14 d. nutartis civilinėje byloje I. K. v. „Swedbank“, AB, Nr. 2A-1506-619/2013; Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2013 m. liepos 12 d. nutartis civilinėje byloje BUAB „Prostinvest“ v. DanskeBank A/S ir UAB „Eriadas“, Nr. 2-1738/2013; Šiaulių apygardos teismo civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2016 m. spalio 27 d. nutartis civilinėje byloje UAB „Energijos parkas“ v. VšĮ „Šiaulių regiono atliekų tvarkymo centras“, Nr. 2A-765-440/2016; Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų kolegija. 2014 m. gegužės 9 d. nutartis civilinėje byloje UAB „SEB gyvybės draudimas“ v. R. R., Nr. 2A-180-567/2014.

⁷⁶NOVIKOVIENĖ, L. Kai kurie vartotojo sampratos aspektai. Iš *Vartotojų teisių apsaugos teisiniai aspektai Europos Sąjungoje*: konferencijos mokslo darbų rinkinys. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011, p. 27-36

⁷⁷Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2016 m. birželio 28 d. nutartis civilinėje byloje UAB „Pagrata“ v. M. G. *personalinė įmonė*, Nr. 2A-1337-450/2016.

⁷⁸Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2010 m. spalio 11 d. nutartis civilinėje byloje *Nordea BankFinlandplc Lietuvos skyrius v. V. P.*, Nr. 2A-685/2010.

Svarbu atkreipti dėmesį ir į neatidėliotinių poreikių sąlygą. Kaip ir anksčiau aptartos sąlygos, neatidėliotinių poreikių sąvoka nėra įtvirtinta nei teisės aktuose, nei teismų praktikoje. Pastebėtina tik tai, kad teismai sieja ekonominių sunkumų ir neatidėliotinių poreikių sąlygas, kaip giminingas t. y. ekonominių sunkumų ir neatidėliotinių poreikių sąlygos taikomos kartu. Pavyzdžiui, R. Hill kelia klausimą dėl UNIDROIT Principų 3.10 straipsnio taikymo, ar pardavėjas, pardavęs prekes už mažą kainą dėl tos priežasties, jog jam laikinai trūko lėšų, vėliau turėtų galimybę teismo tvarka reikalauti sutartyje numatytą kainą pakeisti tuo pagrindu, kad jis buvo sunkioje ekonominėje padėtyje ir turėjo neatidėliotinių poreikių?⁷⁹ Taigi, galima pastebėti, kad ir minėtas autorius sieja šiuos požymius kaip papildančius vieną kitą ir taikytinus sistemiskai. Lietuvos teismų praktikoje šie požymiai taip pat siejami vienas su kitu. Pavyzdžiui, teismas pripažino šalies argumentus teisingais, kad aplinkybė, jog ieškovei buvo skubiai reikalingi pinigai nesudaro pagrindo konstatuoti ekonominių sunkumų ir neatidėliotinių poreikių sąlygų pagal CK 6.228 str.⁸⁰. Vis dėlto, pripažintina, kad teismų praktikoje nėra detalizuotas neatidėliotinių poreikių sąlygos turinys ir taikymo pagrindai ir apsiribojama deklaratyviu pareiškimu, jog ši sąlyga (tuo pačiu ir kitos CK 6.228 str. sąlygos) proceso dalyvių nebuvo įrodytos⁸¹. Be to, patys teisminio proceso dalyviai taip pat deklaratyviai nurodo neatidėliotinių poreikių sąlygą, faktinių duomenų nepagrįsdami išsamesniais įrodymais⁸². Vis dėlto, manytina, kad neatidėliotinių poreikių sąlygą lemia tokios aplinkybės, kuomet silpnesnioji šalis, turinti neatidėliotinių poreikių, neturi galimybės pasirinkti kitos sutarties šalies ar su ja derėtis dėl sutarties sąlygų ir dėl šios priežasties sudaro sutartį. Pavyzdžiui, avarijos metu yra sužalojamas artimasis, kuriam skubiai reikia chirurginės operacijos, todėl silpnesnioji šalis, neturėdama galimybių ieškoti kito gydytojo – chirurgo, sutinka su visomis sutarties sąlygomis, nes neturi laiko ir galimybių dėl jų derėtis.

Darytina išvada, kad ekonominių sunkumų požymis, kartu su neatidėliotinių poreikių požymiu, skiriasi nuo ekonominio silpnumo požymio pagal lemiamus veiksnius,

⁷⁹ BUDRECKIENĖ, V. Teisminės komercinių sutarčių turinio kontrolės ribos: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2016, p. 165. Iš Hill, R. A., *Businessman's View of Unidroit Principles*. Journal of International Arbitration. 1996, 13(2): 165-166.

⁸⁰ Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2014 m. gegužės 2 d. nutartis civilinėje byloje L. S.v. AB DnB bankas, Nr. 2A-1016-340/2014.

⁸¹ Pavyzdžiui: Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2012 m. birželio 15 d. nutartis civilinėje byloje G. A., J. S., J. B., E. P., D. M v. UAB „Šiaurinė žvaigždė“, Nr. 3K-3-303/2012, kat. 36.1; 42.4; 42.10; 42.11.2; 42.11.4; 44.5.1; Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2015 m. birželio 9 d. nutartis civilinėje byloje UAB „Swedbank lizingas“ v. A. R, Nr. 2A-1685-431/2015.

⁸² Pavyzdžiui: Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2013 m. kovo 14 d. nutartis civilinėje byloje I. K v. „Swedbank“, AB, Nr. 2A-1506-619/2013; Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2013 m. balandžio 22 d. nutartis civilinėje byloje AB DnB NORD bankas v. UAB „Derustos prekyba“, Nr. 2A-239/2013.

darančius įtaką šių požymių konstatavimui t. y. ekonominius sunkumus ir neatidėliotinus poreikius sąlygoja kritinės išorinės aplinkybės (ekonominė krizė, skoliniai įsipareigojimai, ekstremalios aplinkybės ir panašiai), tuo tarpu ekonominį silpnumą nulemia asmeninės sutarties šalies savybės (informacijos asimetrija, patirties neturėjimas ir panašiai). Vis dėlto, pripažintina, kad informacijos trūkumas dėl šių požymių turinio, taikymo sąlygų sąlygoja teisinį neaiškumą ir neapibrėžtumą, o tai gali lemti teismo proceso šaliai sunkią įrodinėjimo naštą, siekiant pagrįsti esminę nelygybę.

- *Neinformuotumas, nepatirtis, neapdairumas*

Šios sąlygos atspindi silpnesniosios šalies silpnumą, nulemtą asmeninių savybių, todėl pateiktina bendra šių sąlygų analizė. Bendra informavimo ikisutartiniuose santykiuose pareiga įtvirtinta CK 6.163 straipsnyje, kurio 4 dalyje numatyta sutarties šalių pareiga atskleisti viena kitai joms žinomą informaciją, turinčią esminės reikšmės sutarčiai sudaryti. Ši pareiga galioja tiek komerciniuose, tiek kitų rūšių santykiuose. Informacija, turinti esminės reikšmės sutarčiai sudaryti yra vertinamoji sąlyga, priklausanti nuo konkrečios situacijos faktinių aplinkybių⁸³. Kaip pažymi V. Budreckienė, informacijos, kurią turi kiekviena iš šalių, disbalansas gali nulemti sutarties sudarymą vienai iš sutarties šalių nepagrįstai nenaudingomis sąlygomis⁸⁴. Atkreiptinas dėmesys į probleminį aspektą, susijusį su informavimo pareiga, kuomet sutarties šalimis yra verslininkai. Bendroji taisyklė nustato, jog verslo subjektui yra taikomi padidinti atidumo bei rūpestingumo standartai, todėl verslininkai veikia savo rizika ir privalo būti apdairūs⁸⁵. Dėl šios priežasties, susiduriama su problematika – ar verslo subjektas gali remtis argumentais, kad kita šalis, verslininkas, neatskleidė kitam verslo subjektui, informacijos, turinčios esminės reikšmės sutarties sudarymui ir todėl turėtų būti pripažintas silpnesniąja šalimi? Darbo autorės nuomone, negalima deklaratyviai taikyti aukštesnių atidumo ir rūpestingumo standartų verslininkui, privaloma atsižvelgti į faktinės situacijos aplinkybių visumą: kitos šalies veiksmų sąžiningumą, pačias sutarties sąlygas, sutarties pobūdį ir kitus reikšmingus veiksnius. Pavyzdžiui, Vilniaus apygardos teismas atleido sutarties šalį (verslininką) nuo nesumokėtų palūkanų ir delspinigių mokėjimo pagal skolinimo obligacijų apmokėjimui sutartį, pripažindamas, jog atsakovas (finansų tarpininkas) neatskleidė (nutylėjo) ginčijamų sandorių reikšmingų sąlygų, neinformavo apie visas galimas investavimo rizikas t. y. atsakovas nesuteikė investuotojui aiškios, tikslios ir

⁸³ BUDRECKIENĖ, V. *Teisminės komercinių sutarčių turinio kontrolės ribos*: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2016, p.113.

⁸⁴ *Ibid.*, p. 112.

⁸⁵ MIKELĖNAS, V. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras*. Šeštoji knyga. Prievolių teisė, I tomas. Vilnius: Justitia, 2003, p. 305.

nedviprasmiškos informacijos apie siūlomą investicinį produktą, vienodai neatsižvelgė į jo turimą patirtį, informuotumą ir siūlomo produkto rizikingumą⁸⁶.

Vis dėlto, esant vartojimo teisiniams santykiams, verslo subjektui taikomi griežtesni reikalavimai. Informacijos asimetrija ir tuo pačiu nepatirtis, dažnai pasireiškia vartojimo sutartyse, kadangi vartotojai kaip silpnesnė sutartinių santykių šalis veikia už verslo, prekybos ar profesinės veiklos ribų⁸⁷, todėl preziumuojama, kad vartotojas yra mažiau informuota, neturinti patirties sutarties šalis ir dėl to yra taikomi didesni apsaugos standartai. Pažymėtina, kad probleminiai aspektai, susiję su esminės nelygybės instituto taikymu atskiriems subjektams, bus analizuojami antroje šio darbo dalyje.

Vis dėlto, negalima suabsoliutinti pareigos atskleisti informaciją, paneigiant kitos sutarties šalies pareigą domėtis. Pareiga aktyviai domėtis sandorio sudarymui esminę reikšmę turinčiomis aplinkybėmis pažymima ir CK 6.163 str. 4 d. komentare, nurodant, kad jei abi šalys yra verslininkai, pareiga atskleisti informaciją yra mažesnė, nes verslininkai yra profesionalai, jie veikia savo rizika, todėl patys savo iniciatyva privalo domėtis svarbiomis sutarčiais detalėmis⁸⁸. Šiame kontekste, pateiktina Lietuvos apeliacinio teismo nutartis, kurioje buvo sprendžiamas ginčas dėl akcijų pirkimo – pardavimo sutarties, pirkėjams teigiant, kad sutarties sudarymo metu pardavėjas pirkėjams pateikė netikslią, klaidingą ar nepilną (nutylėtą) informaciją apie bendrovę. Lietuvos apeliacinis teismas konstatavo, jog pardavėjas gali rinktis iš kelių alternatyvų: jis gali pateikti pirkėjui išsamią informaciją, užtikrindamas, kad ji teisinga, taip pat gali sudaryti pirkėjui sąlygas atlikti patikrinimus, perleisdamas jam riziką dėl to, kad šis negavo informacijos dėl savo neapdairumo. Būtent pastaroji situacija nustatyta ir nagrinėjamoju atveju, o apeliantai (pirkėjai) neįrodė, jog jiems buvo trukdoma susipažinti su visa įmonės dokumentacija. Taigi, teismas turėjo pagrindą atmesti priešieškini, nes veikdami kaip normaliai rūpestingi ir atidūs žmonės, pirkėjai (apeliantai) turėjo susipažinti su pasirašomo oficialaus dokumento – akcijų pirkimo – pardavimo sutarties, kurioje nurodytos visos esminės sąlygos ir šalių įsipareigojimai, turiniu, kaip ir sužinoti apie realią padėtį įmonėje, jos sudarytas sutartis, finansinius srautus ir t.t.⁸⁹ Taigi, darbo autorės nuomone, pareiga domėtis glaudžiai siejasi su neapdairumu t. y. pasyviu kitos šalies elgesiu, nesiteiraujant dėl esminės informacijos, turinčios reikšmės sutarties

⁸⁶Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2015 m. rugsėjo 18 d. nutartis civilinėje byloje A. J. v. AB DNB bankas, Nr. 2A-1954-656/2015.

⁸⁷BUBLIENĖ, D. Silpnesnės šalies apsaugos principo įgyvendinimas kontroliuojant nesąžiningas vartojimo sutarčių sąlygas. *Jurisprudencija*, 2007, t. 9 (99), p. 41-47.

⁸⁸MIKELĖNAS, V. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras*. Šeštoji knyga. Prievolių teisė, I tomas. Vilnius: Justitia, 2003, p. 208.

⁸⁹Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2014 m. kovo 9 d. nutartis civilinėje byloje R. J. v. M. S., A. A., Nr. 2A-415/2014.

sudarymui. Domėjimosi pareiga ypatingai svarbi sudarant komercines sutartis, kadangi vartojimo sutarčių atveju, vartotojo pareiga domėtis yra platesnio pobūdžio.

- *Derybų patirties neturėjimas*

Šio aspekto kontekste keliami doktrininė problematika, teigiant, kad pusiausvyros tarp ikisutartinio ar sutartinio santykio šalių derybinės galios nebuvimas ir jo rezultatas – neteisingos sutarties nuostatos ar jų taikymo pasekmės, nėra ar neturėtų būti sutarčių teisės nuostatomis sprendžiamas klausimas⁹⁰. P. S. Atiyah nuomone, užtikrinant tinkamą konkurencinę aplinką efektyvioje rinkoje, nelygiavertė derybinė padėtis neturėtų būti didele problema, nes silpnoji sandorio šalis, kuri dažniausiai būna vartotojas, visada turi pasirinkimo galimybę sudaryti sutartį su kitu asmeniu. Jei asmuo negali derėtis dėl prekių kainos mažmeninėje prekyboje, jis visuomet gali įsigyti tapačias prekes kitoje parduotuvėje, nepriklausančiam tam konkrečiam mažmeninės prekybos tinklui. Tuo tarpu, jei rinka yra monopolizuota, valstybė turi pareigą užtikrinti konkurencijos nuostatų numatytą efektyvų veikimą. Vis dėlto, kaip pastebi P. S. Atiyah, šios priemonės neturi būti priskirtinos sutarčių teisės reguliavimo sričiai. Todėl, jo vertinimu, lygiavertės derybinės padėties apsauga grindžiama intervencija yra nepateisinama laisvų derybų metu sudarytų sutarčių atvejais, o dėl efektyvaus rinkos funkcionavimo poreikio asmenys, esantys geresnėje derybinėje padėtyje, turi turėti galimybę ją panaudoti, jei jie rinkoje tiekia tokį objektą, kurio kiti rinkos dalyviai pasiūlyti neturi galimybės. Be to, nepaneigiama, kad silpnieji rinkos dalyviai turi teisę į tam tikrą socialinę apsaugą, ypač – finansinę paramą, tokia apsauga ir parama turi būti suteikiama tiesiogiai, o ne naudojant sutarčių teisę⁹¹. Sutiktina su nurodyta autoriaus nuomone tuo aspektu, kad kai yra tiekiamos ne gyvybiškai svarbios prekės ar paslaugos galutiniam vartotojui, asmuo turi visapusišką teisę naudotis rinkoje įgyta derybine galia, siūlydamas sau palankesnes sąlygas. Be abejo, reikia pažymėti, kad visuomet išlieka reikalavimas nepažeisti imperatyviųjų įstatymo normų, geros moralės ir viešosios tvarkos reikalavimų. Priešingas reglamentavimas neigtų asmens iniciatyvą kurti išskirtinius civilinių teisių objektus ir ginti tokį išskirtinumą teisinėmis priemonėmis. Juolab tai turi būti taikoma objekto kainai⁹². Todėl šiame kontekste aktuali problema: ar visuomet derybinės patirties neturėjimas yra pakankamas pagrindas atsisakyti sutarties ar keisti jos sąlygas dėl esminės nelygybės? Atsakymą į šią problematiką galima rasti nevienodos derybinės

⁹⁰ BUDRECKIENĖ, V. *Teisminės komercinių sutarčių turinio kontrolės ribos*: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2016, p. 47.

⁹¹ ATIYAH, P. S. *An Introduction to the Law of Contract*. Fifth Edition. Clarendon Press: Oxford, 1995, p. 30-31.

⁹² BUDRECKIENĖ, V. *Teisminės komercinių sutarčių turinio kontrolės ribos*: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2016, p. 47.

galios (angl. *inequality of bargaining power*) koncepcijoje, susiformavusią Anglijos teisėje. Ši koncepcija 1960 m. ir 1970 m. tapo pagrindu reguliuoti vartojimo sutarčių nesąžiningas sutarčių sąlygas⁹³. Nevienoda derybinė galia ypatingai svarbią reikšmę turi standartinių sąlygų atveju, kadangi vartotojas dažnai neturi galimybės, taigi ir jokios laisvės, derėtis dėl savų sąlygų⁹⁴. Pastebėtina, kad vartotojas, neturėdamas derybinės galios prieš verslininką, neturės galimybių ir įgyti derėjimosi patirties. Žvelgiant ekonominiu aspektu, individuali sutartis turės didesnės reikšmės vartotojui nei verslininkui. Pirmiausiai dėl to, kad verslininkui kelios nesudarytos sutartys nesąlygos jo įmonės nuostolių ir tikėtina, kad pačios sutarties sudarymo sąnaudos bus didesnės nei iš sutarties gautas pelnas. Antra, jeigu verslininkas yra monopolininkas, tuomet vartotojas praranda galimybę rinktis kitą pardavėją ir su juo derėtis dėl sutarties sąlygų. Verta paminėti, kad nevienoda derybinė galia gali pasireikšti ir komercinėse sutartyse, kuri ilgainiui gali sąlygoti ir patirties trūkumą derybiniame procese (šis aspektas plačiau bus aptartas šio darbo 2.2 dalyje). Atsižvelgus į pateiktus argumentus ir atsakant į iškeltą klausimą, nevienoda derybinė galia tarp sutarties šalių, ypatingai vartojimo sutartyse, gali nulemti ir derybinės patirties neįgijimą. Derybų patirties neturėjimas gali būti atskiru pagrindu sutarties atsisakymui ar jos sąlygų keitimui dėl esminės nelygybės, ypatingai, vartojimo sutarčių atveju.

- *Sutarties prigimtis ir tikslas*

Oficialiajame UNIDROIT Principų komentare, detalizuojant šiuos požymius, nurodyta, kad egzistuoja situacijos, kai perdėtas pranašumas negali būti pateisintas, net jei kita šalis ir nepasinaudojo kontrahento silpnąja derybine padėtimi, o toks negalėjimas pateisinti sutarties sąlygomis sukuriama pranašumo dažnai priklausys nuo sudarytos sutarties prigimties ir tikslo⁹⁵. Išimtiniais atvejais esminė nelygybė gali būti nustatyta net ir tada, kai šalis nepasinaudoja savo stipresne padėtimi ikisutartiniuose santykiuose, o silpnesnės šalies priklausomybė gali būti nulemta sudaromos sutarties prigimties ir tikslo, pasak M. J. Bonell, sutarties ar jos sąlygos galiojimas priklausys nuo to, ar ji atitinka bendrąją komercinę praktiką ir ar jos sąlygos panašios į kitų tokių sutarčių, sudarytų lygiavertę

⁹³BUBLIENĖ, D. Vartojimo sutarčių nesąžiningų sąlygų kontrolė: monografija. Vilnius: Valstybės Įmonė Registrų centras, 2009, p. 35. Iš RAMSAY, I. *Consumer Protection. Text and Materials*. London: Weidenfeldand Nicolson, 1989, p. 93.

⁹⁴BUBLIENĖ, D. Vartojimo sutarčių nesąžiningų sąlygų kontrolė: monografija. Vilnius: Valstybės Įmonė Registrų centras, 2009, p. 35. Iš ATIYAH, P.S. *An Introduction to the Law of Contract*. Fifth Edition. Clarendon Press: Oxford, 1995, p. 30-31.

⁹⁵UNIDROIT. UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts. [interaktyvus]. Rome: UNIDROIT, 1994, [žiūrėta 2017 m. vasario 20 d.]. Prieiga per internetą:<<http://www.unidroit.org/instruments/commercial-contracts/unidroit-principles-1994>>.

derybinę galią turinčių subjektų⁹⁶. Kitais žodžiais tariant, galima situacija, kuomet viena sutarties šalis atsisakys sutarties esminės nelygybės pagrindu, argumentuodama, kad kontrahentas įgijo pranašumą t. y. sudarytos komercinės sutarties pagrindu stipresnioji sutarties šalis gavo 50 % pelno, o silpnesnioji 1 % pelno. Susidarytų įspūdis, kad toks pelningumo pasiskirstymas tarp sutarties šalių galėtų būti nesąžiningu, tačiau atsižvelgus į sutarties prigimtį ir tikslą – toks pelningumo pasiskirstymas atitinka bendrąją komercinę praktiką ir yra statistiškai vidutiniškas. Pavyzdžiui, tokios sutartys galėtų būti statybų rangos, kuomet rangovas samdo statybų paslaugas teikiančią įmonę, siekdamas tinkamai įvykdyti sutartinius įsipareigojimus užsakovui. Tokiu atveju, galima situacija, kad pagal sutartį, sudarytą su užsakovu, rangovas gaus didesnę pelną negu statybų paslaugas teikianti įmonė, tačiau galimai toks naudos pasiskirstymas statybų rangos sutarčių atveju yra įprasta komercinė praktika.

1.3. Esminė nelygybė kaip atskiras sutarties atsisakymo pagrindas

Kaip jau buvo aptarta anksčiau, CK 6.228 str. terminologija dėl sutarties atsisakymo apibrėžties vartojimo, teisės doktrinoje yra kritikuojama. Svarbu išsiaiškinti, ar CK 6.228 str. numatyta galimybė atsisakyti sutarties reiškia teisę sutartį anuliuoti, ar ją nutraukti⁹⁷, kadangi skiriasi sutarties nutraukimo ir sutarties negaliojimo teisiniai padariniai. Sutarties nutraukimas pasižymi tuo, jog sutartis tarp šalių laikoma galiojančia, tačiau šalių sutarties prievolės pasibaigia nuo sutarties pasibaigimo momento, taigi, sutarties nutraukimas neturi grįžtamosios galios. Tuo tarpu sutartį pripažinus negaliojančia (sutarties nugincijimas, anuliuavimas), laikoma, kad šalių sutartinės prievolės niekada nebuvo atsiradusios, taigi, sutarties anuliuavimas pasižymi retroaktyviu efektu⁹⁸. Tiek S. Drazdauskas⁹⁹, tiek A. Dambrauskaitė¹⁰⁰ pripažįsta, kad CK 6.228 str. įvardytas sutarties atsisakymas turėtų būti vertinamas kaip sutarties negaliojimo (anuliuavimo, nugincijimo) atvejis.

Pirmiausiai, svarbu pažymėti, kad nukentėjusiai šaliai suteikiama teisė pareikšti kitai šaliai, jog yra atsisakoma sutarties ar tam tikros jos sąlygos. Teismų praktikoje nurodoma, kad esant esminei šalių teisių ir pareigų neatitikčiai, būtų nesąžininga ir neprotinga reikalauti vykdyti sutartį. Tokiu atveju šalis, kuri būtų nukentėjusioji, turi teisę pareikšti

⁹⁶BONELL, M. J. *Policing The International Commercial Contract Against Unfairness under The Unidroit Principles*. Tulane Journal of International and Comparative Law, 1995, p. 73-91.

⁹⁷DRAZDAUSKAS S. *Bendrosios sutarčių teisės vienodinimo įtaka Lietuvos sutarčių teisei*: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Vilniaus universitetas, 2008, p.241.

⁹⁸*Ibid.*, p. 241.

⁹⁹*Ibid.*, p.241.

¹⁰⁰DAMBRAUSKAITĖ A., *Sandorių negaliojimo teisinės pasekmės*: monografija. Vilnius: Justitia, 2009, p. 96.

kitai šaliai, kad atsisako vykdyti tokią sutartį ar tam tikrą jos sąlygą, tokios sutarties ar jos sąlygos¹⁰¹. Taigi, tiek civiliniame kodekse, tiek teismų praktikoje nustatyta, kad tokiais atvejais atsisakyti sutarties galima vienašališkai, nesikreipiant į teismą. Vis dėlto, CK 6.228 str. nenustatyta, kokiais būdais turi būti įgyvendinama šalies teisė atsisakyti sutarties ir per kokį terminą šia teise šalis turi teisę pasinaudoti. Manytina, kad apie tokį atsisakymą privaloma pranešti iš anksto, todėl yra taikytina CK 6. 218 straipsnio 1 dalis, kurioje nustatomas 30 dienų terminas išankstinis pranešimo terminas, jeigu sutartyje nėra nurodyta kitaip. Kita šalis, mananti nepagrįstai atsisakant sutarties, turi teisę kreiptis į teismą ir ginčyti sutarties atsisakymo pagrįstumą¹⁰². Taigi, pripažinus, kad CK 6.228 straipsnyje įtvirtintas sutarties atsisakymas turėtų būti vertinamas kaip sutarties negaliojimo atvejis, svarbu išsiaiškinti, sutarties negaliojimo teisinės pasekmės sutarties šalims. Pažymėtina, kad CK 6.222 str. 1 d. suteikiama galimybė sutarties šalims sutarties nutraukimo atveju taikyti restituciją. Pažymima, kad šalims suteikiama teisė sutarties nutraukimo atveju reikalauti grąžinti tai, kas buvo perduota kitai šaliai vykdant sutartį, kol ji nutraukta. Taigi nutraukus sutartį taikoma dvišalė restitucija, tačiau ši norma yra dispozityvi – nutraukdamos sutartį savo susitarimu šalys gali nustatyti ir kitokius sutarties nutraukimo padarinius¹⁰³. Svarbu atkreipti dėmesį ir į tai, kad restitucijai taikomi CK 6.145 – 6.153 straipsniai, o tai reiškia, kad restitucija yra taikoma natūra, išskyrus atvejus, kai tai neįmanoma arba sukeltų didelius nepatogumus šalims – tokiu atveju restitucija atliekama sumokant ekvivalentą pinigais. Pavyzdžiui, nutraukus statybų rangos sutartį dėl esminės nelygybės, dalis darbų jau būtų atlikta ir užsakovas privalėtų sumokėti rangovui atlyginimą už jau atliktus darbus. Tačiau už dalį įvykdymo pinigine kompensacija galėtų būti ir nepriteisiama, jeigu toks atlyginimas prieštarautų sąžiningumo, protingumo, teisingumo principams. Be to, svarbu paminėti, kad restitucija yra tik viena iš civilinių teisių gynybos būdų, nukentėjusi šalis gali pasirinkti ir kitokį savo teisių gynybos būdą, pavyzdžiui, nuostolių atlyginimą ir panašiai. Dėl ribotos darbo apimties kiti civilinių teisių gynybos būdai nebus nagrinėjami, nes tai jau atskiros, išsamaus tyrimo reikalaujančios temos.

Antra, siekiant *favor contractus* principo įgyvendinimo, kuomet šalys turi siekti išsaugoti sutartį, jeigu tai tik yra įmanoma, o sutarties nutraukimą naudoti tik kaip *ultima*

¹⁰¹Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2014 m. liepos 24 d. nutartis civilinėje byloje Vilniaus apskrities vyriausiasis policijos komisariatas v. UAB „Efektyvios investicijos“, Nr. 3K-3-380/2014, kat. 42.11.2; 121.19.4.

¹⁰²MIKELĖNAS, V. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras*. Šeštoji knyga. Prievolių teisė, I tomas. Vilnius: Justitia, 2003.p. 305.

¹⁰³*Ibid.*, p. 299.

ratio priemonė¹⁰⁴, CK 6.228 str. 2 d. nukentėjusiai šaliai suteikiama teisė reikalauti pakeisti sutarties sąlygas t. y. šaliai suteikiama galimybė išsaugoti sutartį, pakeičiant sąlygas, kurios, silpnesniosios šalies manymu, yra galimai nesąžiningos, prieštaraujančios bendriesiems civilinės teisės principams ar egzistuoja kitos sąlygos pakeitimui. Svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad sutarties galima atsisakyti vienašališkai, tačiau jeigu kita sutarties šalis atsisako pakeisti sutartį, sutartis gali būti pakeičiama tik teismo tvarka. Tokiais atvejais pagal analogiją taikytina CK 6.223 str. 3 d.¹⁰⁵. Kasacinio teismo praktikoje nurodoma, kad remiantis teisiniu reglamentavimu, teismas turi teisę išnagrinėti sutarties sąlygą ir ją atitinkamai pakeisti CK 6.228 str. pagrindu tik esant šalies prašymui, jai įrodinėjant šios materialiosios teisės normos taikymo pagrindus konkrečiu atveju¹⁰⁶. Taigi, teismas *ex officio*, nesant šalių prašymo, negali pakeisti šalių pasirinktų pažeistų teisių gynbos būdų ir konstatuoti esminės šalių nelygybės kaip pagrindo pakeisti šalių laisva valia sutartyje suderintų sąlygų.

Atkreiptinas dėmesys ir į kitą probleminį aspektą: ar CK 6.228 str. 2 d. pagrindu teismas gali pakeisti nustojusių galioti sutarčių sąlygas, jei šalys siekia toliau vykdyti sutartį? Darbo autorės nuomone, nagrinėjant minėtas įstatymo nuostatas, pastebėtina, kad teismui suteikiama teisė pakeisti atitinkamas sutarties sąlygas, tačiau nenurodoma galimybė šiuo pagrindu naikinti nebegaliojančių sutarčių. Sutarties šalys, norėdamos toliau tęsti sutartinius teisinius santykius pagal nuostatas, nustatytas nebegaliojančioje sutartyje, turi galimybę sudaryti naują sutartį nebegaliojančios sutarties nuostatomis, pakeisdamos sąlygas, kurios, vienos iš šalies manymu, suteikia nepagrįstą perdėtą pranašumą kitai sutarties šaliai. Teismų praktikoje taip pat pažymima, kad CK 6.228 str. 2 d. pagrindu gali būti keičiamos tik nepasibaigusios sutarties sąlygos tam, kad ji būtų toliau tinkamai vykdoma.¹⁰⁷ Taigi, teigtina, kad esminės nelygybės pagrindu sutarties sąlygos gali būti keičiamos tik tuo atveju, kai sutartis yra galiojanti.

Apibendrinus tai, kas išdėstyta, pastebėtina, kad CK 6.228 str. vartojama apibrėžtis sutarties atsisakymas turėtų būti vertinamas kaip sutarties negaliojimo (anuliavimo, nuginkijimo) atvejis. Nukentėjusioji šalis gali pasirinkti įvairius pažeistų teisių gynbos būdus, o vienas iš jų – restitucijos taikymas, kuri pagal CK 6.222 str. gali būti taikoma ir sutarties nutraukimo teisiniams padariniams. Pastebėtina ir tai, kad sutarties šalis ne

¹⁰⁴Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinė teisėjų kolegija. 2012 m. birželio 26 d. nutartis civilinėje byloje J. G. v. AB SEB bankas, Nr. 3K-7-306/2012, kat. 42.9; 42.11.1.

¹⁰⁵MIKELĖNAS, V. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras*. Šeštoji knyga. Prievolių teisė, I tomas. Vilnius: Justitia, 2003, p.306.

¹⁰⁶Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2014 m. balandžio 16 d. nutartis civilinėje byloje G. P. v. AB DnB bankas, Nr. 3K-3-206/2014, kat. 21.4.2.6; 22.3.4; 75.7.

¹⁰⁷Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2012 m. birželio 14 d. nutartis civilinėje byloje UAB „Autoringas“ v. AB „SEB lizingas“, Nr. 2A-265/2012.

visados gali būti suinteresuota nutraukti sutartį, todėl nukentėjusiajai šaliai yra suteikiama galimybę pakeisti atitinkamą sutarties sąlygą, suteikiančią perdėtą pranašumą kitai sutarties šaliai. Vis dėlto, nagrinėjamos įstatymo nuostatos nesuteikia galimybės keisti nebegaliojančių sutarčių nuostatų, net ir tuo atveju, kai šalys siekia atnaujinti sutarties galiojimą.

2. ESMINĖS NELYGYBĖS INSTITUTO TAIKYMO ATSKIRIEMS SUBJEKTAMS PROBLEMINIAI ASPEKTAI

Šiame skyriuje dėmesys bus kreipiamas problematikai, susijusiai su esmine nelygybe, pasireiškiančia vartojimo sutartyse ir komercinėse sutartyse. Vartojimo sutarčių esmė ir taikymo ypatumai bus nagrinėjami tik ta apimtimi, paaiškinančia ir pagrindžiančia esminės nelygybės tarp vartotojo ir verslininko atsiradimo priežastis ar probleminius aspektus. Analizuojant komercines sutartis, dėmesys bus kreipiamas į galimybę išimtiniais atvejais verslininką pripažinti silpnesniąja sutarties šalimi.

2.1. Vartojimo sutartys

Pirmiausiai atkreiptinas dėmesys į konceptualiuosius vartotojų teisių apsaugos pagrindus. Vartotojai yra laikomi silpnesniąja sutarties šalimi, įprastai negalintys derėtis su verslininkais, kadangi pastarieji naudojami savo ekonominiu, derybiniu ir (ar) turimos informacijos sukuriamu pranašumu, todėl vartotojai yra priversti priimti siūlomas mažiau palankias sutarčių sąlygas¹⁰⁸. D. Bublienė analizuodama silpnesnės šalies apsaugos principo esmę, pažymi, kad ekonomiškai silpnesnė šalis turi būti apsaugota nuo ekonomiškai stipresnės ir labiau patyrusios šalies. Autorė taip pat pažymi, kad vartotojai, kaip silpnesnė sutartinių santykių šalis yra išskirti remiantis abstrakčiais, formaliais požymiais, laikantis išankstinės nuostatos, kad tam tikromis aplinkybėmis, visi asmenys yra silpnesnė šalis, kitaip tariant yra ekonomiškai silpnesni, mažiau patyrę, turintys mažiau informacijos. Vartotojas yra apibrėžtas kaip asmuo, kuris veikia už verslo, prekybos ar profesinės veiklos ribų¹⁰⁹. Šią poziciją pagrindžia ir Europos Sąjungos Teisingumo Teismo (toliau – ETT) praktikoje pateikta siaurinė vartotojo samprata, pripažįstant, kad vartotojas – tik toks fizinis asmuo, kuris veikia savo interesais, o ne interesais, susijusiais su verslu ar profesija¹¹⁰. Tapačiai numatyta ir Lietuvos pozityviojoje teisėje t. y. CK 6.228¹ str. vartotojas apibrėžiamas, kaip fizinis asmuo, su savo verslu, prekyba, amatu ar profesija nesusijusiais tikslais (vartojimo tikslais) siekiantis sudaryti ar sudarantis sutartis. Teismų praktikoje pripažįstama, kad bendrąja prasme vartojimo sutarčiai kvalifikuoti nustatytini trys būdingi požymiai, apibūdinantys sutarties šalių teisinį statusą, t. y. vartotoją ir verslininką (plačiąja prasme): prekes ar paslaugas turi

¹⁰⁸RÜHL, G. *Consumer Protection in Choice of Law* [interaktyvus]. Cornell International Law Journal, Vol. 44, 2011 [žiūrėta 2017 m. vasario 22 d.]. Prieiga per internetą: <https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1816641>.

¹⁰⁹BUBLIENĖ, D. *Vartojimo sutarčių nesąžiningų sąlygų kontrolė*: monografija. Vilnius: Valstybės Įmonė Registrų centras, 2009, p. 353.

¹¹⁰NOVIKOVIENĖ, L. Kai kurie vartotojo sampratos aspektai. Iš *Vartotojų teisių apsaugos teisiniai aspektai Europos Sąjungoje*: konferencijos mokslo darbų rinkinys. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011, p. 27-36

įsigyti fizinis asmuo; fizinis asmuo prekes ar paslaugas turi įsigyti savo asmeniniams, šeimos ar namų ūkio poreikiams tenkinti; šias prekes ar paslaugas turi teikti verslininkas¹¹¹. Atsižvelgus į teisės doktrinoje, pozityviojoje teisėje ir teismų praktikoje išskiriamus kriterijus, kvalifikuojančius vartojimo sutartį, galima pastebėti, kad vartotojui teisių apsauga teikiama *de jure* t. y. atsižvelgiant tik į formaliuosius kriterijus, įtvirtintus teisės aktuose.

Antra, atsižvelgus į tai, kas anksčiau išdėstyta, svarbu atkreipti dėmesį į klausimą ar vartotojas visuomet yra tik silpnesnioji sutarties šalis, negalinti būti pranašesnė kitos sutarties šalies atžvilgiu? Pastebėtina, kad ekonominės veiklos įvairovė lemia skirtingų sandorių su skirtingais subjektais sudarymą, todėl įmanomos situacijos, kuomet vartojimo sutartį sudaro vartotojas, pasižymintis stipresne derybine patirtimi bei esantis geresnėje ekonominėje padėtyje (finansškai pajėgesnis), tuo tarpu sutarties kontrahentas – verslininkas – silpną derybinę galią turintis, be patirties vykdant komercinę veiklą ir, pavyzdžiui, turintis finansinių sunkumų. Taigi, darbo autorės nuomone, susiklosto kontraversiška situacija, kuomet formaliai yra ginami tik vartotojo interesai nors, galimai, šiai sutarties šaliai teisių apsauga nėra reikalinga. Asmuo gali būti tiek verslininku, tiek vartotoju¹¹² t. y. gali susiklostyti situacija, kuomet vartotojas – asmuo, perkantis prekes ar paslaugas ne verslo ar profesijos tikslais, tačiau yra akcininkas bendrovės, kuri rinkoje yra pripažįstama kaip monopolija. Tokiu atveju, vartotojas, profesinėje srityje vykdydamas komercinę veiklą, žino tos veiklos specifiką ir ypatumus, tuo tarpu kita sutarties šalis – verslininkas gali nežinoti komercinės veiklos ypatumų dėl nepatyrimo, informacijos trūkumo ar kitų lemiančių veiksnių. Tokiu atveju, vartotojas, suprasdamas ir pasinaudodamas kitos sutarties šalies silpnumą lemiančius veiksnius – gali siūlyti sau pranašumą suteikiančias sutarties sąlygas, tokiu būdu įgydamas nepagrįstą perdėtą pranašumą, kaip būtinaį esminės nelygybės atsiradimo pagrindą. Svarbu pažymėti tai, kad aptarta situacija galima tuomet, kai vartotojas derasi dėl individualių sutarties sąlygų, o ne priima standartines verslininko pasiūlytas sąlygas, kadangi įstatymuose ir yra nustatyta stipresnė vartotojo teisių apsauga dėl to, jog vartotojas yra priverstas priimti jam

¹¹¹Pavyzdžiui: Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2009 m. birželio 22 d. nutartis civilinėje byloje N. Č. v. UAB „Makveža“, Nr. 3K-3-256/2009, kat. 44.2.4.2; 45.2; 114.3; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2011 m. spalio 18 d. nutartis civilinėje byloje I. A. v. AB „SEB lizingas“, Nr. 3K-3-397/2011, kat. 43.2; 50.9; 50.10; 121.21; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinė teisėjų kolegija. 2015 m. balandžio 14 d. nutartis civilinėje byloje A. D. v. B. Š., Nr. 3K-7-149-706/2015, kat. 55; 90; 113.6.1.9.

¹¹²BUBLIENĖ, D. *Vartojimo sutarčių nesąžiningų sąlygų kontrolė*: monografija. Vilnius: Valstybės įmonė Registrų centras, 2009, p. 354.

primetamas stipraus kontrahento sutarties sąlygas¹¹³. Taigi, analizuojant pateiktą situaciją, galima teigti, kad išimtinėse situacijose vartotojas nebūtinai bus silpnesnioji sutarties šalis, kuriai būtina stipresnė teisių apsauga, tačiau, kaip jau buvo minėta prieš tai, vartotojo teisių apsauga taikoma *de jure*, neatsižvelgiant į faktinę situaciją, todėl galimai bus pažeidžiamos verslininko teisės, sudarant sąlygas skirtingam subjektų teisių ir pareigų vertinimui, o tai gali lemti lygiateisiškumo principo pažeidimą. Žinoma, Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas (toliau – LR KT) yra pripažinęs, kad Lietuvos Respublikos Konstitucijos (toliau – LR Konstitucija) 29 straipsnis nepaneigia, jog įstatyme gali būti nevienodai reglamentuojamas tam tikrų kategorijų asmenų, kurių padėtis skirtinga, teisinis statusas¹¹⁴. Vis dėlto, darbo autorės nuomone, tokiu atveju būtų pažeistas lygiateisiškumo principas, kadangi CK 6.228 straipsnis neišskiria vartotojų, kaip atskiros asmenų grupės, kuriai yra suteikiama papildoma apsauga t. y. CK 6.228 straipsnis gina tiesiog silpnesniąją šalį ir gali būti taikomas tiek vartotojų, tiek verslininkų atžvilgiu (išsamesnė šio teiginio analizė bus aptarta 2.2 dalyje). Įdomu pažymėti, kad remiantis Valstybinės vartotojų teisių apsaugos tarnybos duomenimis, 38 proc. apklaustųjų verslininkų, vertindami ar teisės aktai yra per griežti gamintojo/ paslaugų tiekėjo atžvilgiu, nesutiko su nurodytu teiginiu, o 28 proc. sutiko¹¹⁵. Lyginant šiuos duomenis su 2015 m., pastebėtina, kad rezultatai beveik nepakitę: 40 proc. apklaustųjų nesutiko su nuomone, kad teisės aktai yra per griežti gamintojo/ paslaugų teikėjo atžvilgiu, tuo tarpu 28 proc. apklaustųjų su tuo sutiko¹¹⁶. Pateikti duomenys įrodo, kad vis dėlto, teisės aktus, reglamentuojančius vartotojų teisinę apsaugą, verslininkai vertina labiau teigiamai nei neigiamai, todėl, galima prielaida, kad teisės aktuose nustatyta didesnė vartotojų teisių apsauga praktikoje nepasireiškia ūkio subjektų teisių pažeidimu ir nelygiateisiškos padėties tarp ūkio subjekto ir vartotojo atsiradimu, vartotojui nepagrįstai įgyjant pranašumą prieš verslininką. Todėl situacija, kuomet vartotojas yra stipresnioji sutarties šalis yra labiau išimtinė negu dažnai pasitaikanti praktikoje. Vis dėlto, toliau nagrinėjant pateiktą probleminį aspektą dėl vartotojo, kaip stipresniosios sutarties šalies, D. Bublienė, situacijų sprendimui, kuomet verslininkas tampa silpnesniąja šalimi, pateikia

¹¹³Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2006 m. vasario 22 d. nutartis civilinėje byloje V. S. ir N. S v. UAB „Abuva“, Nr. 3K-3-141/2006, kat. 42.2; 62.

¹¹⁴Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. 1996 m. sausio 24 d. nutarimas dėl Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių įstatymo 10 straipsnio pirmosios dalies bei 50 straipsnio pirmosios dalies normų ir Lietuvos Respublikos valstybinio turto pirminio privatizavimo įstatymo 2 straipsnio antrosios dalies bei 14 straipsnio šeštosios dalies nuostatų atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai, Nr. 7/95.

¹¹⁵Valstybinė vartotojų teisių apsaugos tarnyba. 2016 veiklos ataskaita [interaktyvus]. Vilnius: 2017 m. sausio 27 d., Nr. 3-246 [žiūrėta 2017 m. kovo 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.vvtat.lt/index.php?2267040817>>.

¹¹⁶Valstybinė vartotojų teisių apsaugos tarnyba. 2015 m. veiklos ataskaita [interaktyvus]. Vilnius: 2016 m. sausio 28 d., Nr. 3-252 [žiūrėta 2017 m. kovo 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.vvtat.lt/index.php?2267040817>>.

kelis variantus: arba išplėsti vartotojo sampratą į ją įtraukiant ir verslininkus bei numatant subjektyvius jo požymius, arba numatyti ne vartotojo, bet silpnesnės šalies apsaugą, silpnesnę šalį apibrėžiant kaip turinčią mažiau patyrimo, informacijos, ekonomiškai silpnesnę ar dėl kitų priežasčių¹¹⁷. Pastebėtina, kad pagal ETT praktiką, Europos Sąjungos institucijų priimamuose teisės aktuose vartojama vartotojo sąvoka apima tik fizinius asmenis ir juridiniai asmenys negali naudotis apsauga¹¹⁸.

Trečia, pripažinus, kad vartotojams taikoma didesnė teisių apsauga, lieka neatsakytas klausimas – ar tokia teisių apsauga vartotojui suteikia galimybes piktnaudžiauti esminės nelygybės teisių gynybos būdu, siekiant išvengti sutartinių įsipareigojimų vykdymo? Kasacinio teismo praktikoje nurodoma, kad papildoma apsauga nesudaro išimčių iš vieno svarbiausių privatinės teisės principų – *pacta sunt servanda* (CK 6.38, 6.59 straipsniai), todėl nereiškia, kad vartotojai gali naudotis įstatymo jiems suteiktomis vartotojų teisių apsaugos priemonėmis, siekdami nesąžiningai išvengti laisva valia prisiimtų prievolių vykdymo¹¹⁹. Taigi, nors ir yra taikoma sustiprinta vartotojų teisių apsauga, tačiau tai dar nereiškia, kad vartotojui yra suteikiamos galimybės piktnaudžiauti savo teisėmis.

Vis dėlto, verta pažymėti, kad CK 6.228⁴ str. įtvirtinta vartojimo sutarčių nesąžiningų sąlygų kontrolė, savo tikslais gimininga esminės nelygybės institutui. Nesąžiningų sąlygų kontrolės instituto paskirtis – atkurti sutarties šalių derybinę pusiausvyrą ir užtikrinti sutarčių laisvės principo įgyvendinimą, taip apsaugant vartotoją¹²⁰. Tuo tarpu esminės nelygybės institutu taip pat siekiama atkurti pusiausvyrą tarp sutarties šalių, ginant silpnesniosios šalies pažeistas teises. Vis dėlto, CK 6.228⁴ str. reglamentuota nesąžiningų vartojimo sutarčių sąlygų kontrolė, darbo autorės nuomone, vartotojams sudaro lengvesnes sąlygas ginti pažeistas teises šiuo teisių gynybos būdu nei pasirinkus CK 6.228 str. įtvirtintą teisių gynybos būdą. Pavyzdžiui, CK 6.228⁴ str. 9 d. įtvirtinta teisminė vartojimo sutarčių nesąžiningų sąlygų kontrolė reiškia, kad tais atvejais, kai ginčo šalių sudaryta sutartis kvalifikuojama kaip kylanti iš vartojimo teisinių santykių, bylą nagrinėjantis teismas sutarties sąlygas *ex officio* turi įvertinti pagal Civilinio kodekso 6.228⁴ str. įtvirtintus sąžiningumo kriterijus¹²¹. Taigi, pagal CK 6.228⁴ str. teismas turi

¹¹⁷BUBLIENĖ, D. *Vartojimo sutarčių nesąžiningų sąlygų kontrolė*: monografija. Vilnius: Valstybės Įmonė Registrų centras, 2009, p. 355.

¹¹⁸Europos Sąjungos Teisingumo Teismas. 2001 m. lapkričio 22 d. sprendimas jungtinėje byloje *Cape Snc v. Idealservice Srl* ir *Idealservice MN RE Sas v. OMAI Srl*, C-541/99 ir C-542/99, EU:C:2001:625.

¹¹⁹Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2014 m. lapkričio 14 d. nutartis civilinėje byloje *Bigbank, AS v. A. B. ir B. J.*, Nr. 3K-3-500/2014, kat. 63.3.

¹²⁰Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2009 m. kovo 24 d. *Vartotojų teisių apsauga vartojimo sutartiniuose santykiuose: teisinio reguliavimo ir teismų praktikos apžvalga*, Nr. A-1, *Teismų praktika* 30.

¹²¹Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2016 m. spalio 21 d. nutartis civilinėje byloje *A. N. v. „ERGO Insurance SE“*, Nr. 3K-3-424-701/2016, kat. 2.8.2.

vertinti sutarties sąlygas *ex officio* pagal pavyzdinį nesąžiningų sąlygų sąrašą ir kitus CK nustatytus sąžiningumo kriterijus, tuo tarpu CK 6.228 str. teismui nesuteikta teisė vertinti sutarties sąlygų savo iniciatyva. Be to, CK 6.228⁴ str. 3 d. numatyta, kad pareiga įrodyti, kad tam tikra vartojimo sutarties sąlyga nėra nesąžininga, tenka verslininkui. Taigi, įrodinėjimo našta tenka verslininkui, o ne vartotojui. Vis dėlto, D. Bublienė pripažįsta, kad vartojimo sutarčių atveju 6.228 str. yra reikšmingas ir gali būti taikomas tiek pagrindinių sutarties sąlygų, prekių, suteiktų paslaugų bei kainos santykio, tiek ir individualiai suderėtų sąlygų atžvilgiu¹²². Taigi, teigtina, kad vartotojai iš esmės turi galimybę atsisakyti sutarties ir išvengti sutartinių įsipareigojimų vykdymo 6.228 str. pagrindu, tačiau toks būdas bus sudėtingesnis, kadangi pagal 6.228 str., ne kiekvienas ekonominis sunkumas, neatidėliotinas poreikis, ekonominis šalies silpnumas, nedisponavimas informacija, nepatyrimas, neapdairumas, derybų patirties asimetrija sąlygos kitos šalies nepagrįstą perdėtą pranašumą. Be to, CK 6.228 str. taikymui yra svarbu įrodyti, kad buvo pasinaudota kitos šalies silpnumu. Darbo autorės nuomone, išvardytos priežastys, lems vartotojo pasirinkimą savo teises ginti kitais teisių gynybos būdais, pavyzdžiui, siekiant įrodyti vartojimo sutartyje nesąžiningas sąlygas.

Apibendrinus tai, kas išdėstyta, galima teigti, kad *de facto* galima situacija, kuomet vartotojas gali būti stipresne sutarties šalimi, įgydamas pranašumą, pasinaudodamas didesne patirtimi verslo srityje, turima informacija ir panašiai, tačiau *de jure* vartotojo sąvoka aiškinama siaurinamai, todėl remiantis minėtu aiškinimu, vartotojo statusas jam vis vien bus teisės pripažįstamas, o tuo pačiu – apsaugos priemonės taikomos, neatsižvelgiant į konkretaus vartotojo savybes, pranašumus ar trūkumus. Vis dėlto, pažymėtina, kad aptariama situacija yra labiau išimtinio pobūdžio nei dažnai pasitaikanti praktikoje, tačiau teisės doktrinoje tokia galimybė yra pripažįstama. Be to, svarbu atkreipti dėmesį ir į tai, kad nors ir yra įtvirtinta didesnė vartotojų teisių apsauga, tačiau tai nereiškia, kad yra paneigiami bendrieji sutarčių teisės principai, kaip *pacta sunt servanda* ar yra suteikiamos galimybės vartotojui piktnaudžiauti savo teisėmis, atsisakant sutarties esminės nelygybės pagrindu, tokiu būdu siekiant išvengti sutartinių įsipareigojimų vykdymo.

2.2. Komerčinės sutartys

Komerčiniai sutartiniai santykiai konceptualiai grindžiami klasikine sutarčių teisės teorija. Remiantis šia doktrina, preziumuojama, kad sutartį sudarančios šalys yra bent

¹²² BUBLIENĖ, D. Silpnės šalies apsaugos principo įgyvendinimas kontroliuojant nesąžiningas vartojimo sutarčių sąlygas. *Jurisprudencija*, 2007, 9 (99), p. 41–47.

sąlyginai vienodos derybinės galios, turinčios pakankamai patirties ir informacijos, jog galėtų įvertinti prisiimamų įsipareigojimų našą ir sutarties pagrindu atsirandančių teisių naudą¹²³. Kaip jau buvo aptarta šio darbo 1.2 dalyje, pripažįstama, kad verslo subjektui yra taikomi padidinti atidumo bei rūpestingumo standartai, todėl verslininkai veikia savo rizika ir privalo būti apdairūs. Doktrina dėl silpnosios sutarties šalies teisių apsaugos labiausiai išplėtotą vartojimo sutarčių teisėje, tačiau tokia apsauga nėra taikoma komercinėse sutartyse, pripažįstant, kad verslas – tai veikimas savo rizika, todėl verslininkas turi prisiimti visą neigiamą savo veiklos padarinių riziką¹²⁴. Atskirtis tarp vartojimo sutarčių ir komercinių sutarčių pateikiama ir CK 6.228 str. komentare, nurodant, kad esant tam tikroms komercinės sutarties sąlygoms gali būti nepripažinta, kad yra esminė nelygybė, nes verslininkai veikia savo rizika ir privalo būti apdairūs. Tačiau kai tokios pat sąlygos įtrauktos į vartojimo sutartį, gali būti pripažinta esant esminę šalių nelygybę¹²⁵. Taigi, CK 6.228 str. komentare pripažįstami esminės nelygybės straipsnio taikymo skirtumai. Beje, 2005 m. buvo formuojama LAT praktika, nustatanti, jog faktinės bylos aplinkybės, kad atsakovas buvo verčiamas pasirašyti sutartį sau nenaudingomis sąlygomis, nes ieškovas buvo monopolistas tiekiant ir transportuojant dujas Lietuvoje, neturi teisinės reikšmės nustatant šalių esminę nelygybę CK 6. 228 str. pagrindu, jei ginčijamos komercinėmis sąlygomis sudaryto sandorio sąlygos, t. y. kai sandorio šalys yra pelno siekiantys juridiniai asmenys¹²⁶. Teisės doktrinoje nurodyta kasacinio teismo pozicija – kritikuojama. Pavyzdžiui, autoriai T. Chochrin ir R. Lazauskaitė pažymi, kad remiantis nurodyta kasacinio teismo praktika, teismas pripažįsta, kad 6.228 str. netaikytinas sutartims, sudarytoms tarp pelno siekiančių juridinių asmenų, net jei viena iš šalių silpnesnė ir ekonomiškai priklausoma nuo kitos šalies ir yra priversta sudaryti sutartį nesąžiningomis sąlygomis¹²⁷. Tuo tarpu, S. Drazdauskas nurodo, kad tokia kasacinio teismo interpretacija neturi užkirsti galimybės taikyti CK 6.228 str. tada, kai monopolinę padėtį rinkoje turinti šalis išnaudoja šią galią, siekdama sudarytoje sutartyje su kita šalimi nustatyti esminės nelygybės požymius atitinkančias sąlygas. Autoriaus vertinimu, teismo nurodymu, jog komercinėse sutartyse monopolinė padėtis neturi jokios reikšmės taikant

¹²³ BUDRECKIENĖ, V. *Teisminės komercinių sutarčių turinio kontrolės ribos*: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2016, p. 96.

¹²⁴ MIKELĖNAS, V. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras*. Šeštoji knyga. Prievolių teisė, I tomas. Vilnius: Justitia, 2003, p. 358.

¹²⁵ *Ibid.*, p.305.

¹²⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinė teisėjų kolegija. 2005 m. spalio 19 d. nutartis civilinėje byloje AB „Lietuvos dujos“ v. AB „Kauno energija“, Nr. 3K-7-378/2005, kat. 21. 4. 2. 7; 36. 1; 40. 3; 44. 5. 1; 45. 5; 121. 19. 4.

¹²⁷ CHOCHRIN, T.; LAZAUSKAITĖ, R. The doctrine of *laesio enormis* in Lithuanian contract law. *Jurisprudencija*, 2014, 21(4), p. 1172.

6.228 str. yra per griežtas¹²⁸. Autorė D. Bublienė atkreipia dėmesį ir į tai, kad kasacinis teismas šioje byloje vis dėlto atsisakė pripažinti atitinkamą sutarties punktą negaliojančiu vien dėl to, kad asmuo yra silpnesnė šalis, kai nėra įrodytos kitos CK 6.228 str. taikyti būtinos sąlygos¹²⁹. Taigi, pasak teismo, stipresniosios sutarties šalies nesąžiningai primestos sutarties sąlygos, nepalankios kontrahentui, neturi teisinės reikšmės CK 6.228 str. taikymui tuo atveju, kai sutarties šalys yra juridiniai asmenys, kurie savo veikloje siekia pelno. Vis dėlto, kaip teisingai pažymi D. Bublienė, teismas toje pačioje nutartyje vėliau pažymėjo, kad atsakovo tikslas ginčo šalių teisiniuose santykiuose yra dujų pirkimas su tikslu tiekti šilumą jos gavėjams, iš kurių didžioji dalis – vartotojai – fiziniai asmenys ir šiuo aspektu atsakovas galėtų būti pripažintinas silpnesne šalimi ieškovo atžvilgiu. Tačiau įvertinus ginčo šalių teisinius argumentus ir teismų nustatytas faktines bylos aplinkybes, vien dėl to, kad ieškovas yra silpnesnė sutarties šalis, nėra teisinio pagrindo pripažinti ginčijamą įsiskolinimų mokėjimo sutarties 3. 5 punktą negaliojančiu, nes atsakovas neįrodė kitų CK 6. 228 straipsniui taikyti būtinų sąlygų¹³⁰. Galima daryti išvadą, jog teismas silpnesniąja šalimi galėtų pripažinti dėl tos priežasties, kad sutarties šalies tikslas – tiekti dujas vartotojams. Šiuo atveju, teismas nepripažino esminės nelygybės tarp šalių, nes nebuvo įrodytos visos CK 6.228 str. sąlygos. Taigi, darbo autorės nuomone, nėra visiškai aišku, ar šios nutarties pagrindu LAT apribojo CK 6.228 str. taikymą verslo subjektų atžvilgiu. Taigi, nagrinėjamo klausimo kontekste, svarbu išanalizuoti, ar komerciniuose sutartiniuose santykiuose verslininkui gali būti taikoma silpnosios sutarties šalies teisių apsauga ir teisių apsaugos priemonės? Kitais žodžiais tariant – ar CK 6.228 str. sąlygomis gali remtis verslo subjektas, teigdamas, kad kita sutarties šalis – verslininkas – nesąžiningai primetė nepalankias sutarties sąlygas ir dėl to įgijo nepagrįstą pranašumą?

Komercinėse sutartyse verslo subjektas gali būti silpnesnioji šalis. Tokia išvada daroma LAT praktikoje apibūdinta CK 6.228 straipsnio paskirtimi – ginti silpnesniąją sutarties šalį (dažniausiai vartotoją, nors tam tikrais atvejais ir verslo subjektą), kuri privalėjo sutikti su jai pasiūlytomis sutarties sąlygomis¹³¹. Šiuo aspektu paminėtina ir Lietuvos apeliacinio teismo nutartis, kurioje pasisakyta, jog tiek ieškovas, tiek apeliantas,

¹²⁸DRAZDAUSKAS S. *Bendrosios sutarčių teisės vienodinimo įtaka Lietuvos sutarčių teisei*: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Vilniaus universitetas, 2008, p. 237-238.

¹²⁹BUBLIENĖ, D. *Vartojimo sutarčių nesąžiningų sąlygų kontrolė*: monografija. Vilnius: Valstybės Įmonė Registrų centras, 2009, p. 359.

¹³⁰Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinė teisėjų kolegija. 2005 m. spalio 19 d. nutartis civilinėje byloje AB „Lietuvos dujos“ v. AB „Kauno energija“, Nr. 3K-7-378/2005, kat. 21. 4. 2. 7; 36. 1; 40. 3; 44. 5. 1; 45. 5; 121. 19. 4.

¹³¹Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinė teisėjų kolegija. 2010 m. lapkričio 2 d. nutartis civilinėje byloje uždarojo akcinė bendrovė „Miaras“ v. A. D. individuali įmonė „Aldaujana“, Nr. 3K-7-409/2010, kat. 36.1; 42.8.

sudarydami sutartį buvo du lygiaverčiai juridiniai asmenys, veikiantys savo rizika ir privalantys būti apdairūs, tačiau tai nereiškia, kad negalima pakeisti šalių sudarytos sutarties, jeigu kai kurios jos sąlygos pažeidžia šalių pusiausvyrą, ar suteikia kuriai nors šaliai pranašumą¹³². V. Budreckienė pritaria pozicijai, kad komerciniuose santykiuose viena sutarties šalis gali būti silpnesnė ir nurodo, kad ekonominės veiklos įvairovė ir komercinių sandorių gausa yra šiandieninės rinkos ypatybės. Komercinius sandorius ne visada sudaro vienododerybinio pajėgumo šalys. Natūralu, kad susiduriama su daugybe skirtingų situacijų, kuriose verslo sandorio šalių ekonominė būklė, patirtis konkrečioje verslo veikloje ar turima sandorio sudarymo įvertinimui naudinga informacija nebūna lygiavertė ir toks neproporcingumas gali būti esminis. Vertinant tokį minėtų kriterijų pusiausvyros nebuvimą, komercinės sutarties šalis, veikianti nepalankiomis sąlygomis, lyginant su kontrahentu, gali būti laikoma silpnesne¹³³. Autorius R. Stone taip pat pripažįsta, kad komercinėse sutartyse derybinės galios nelygybė gali lemti vienos sutarties šalies pripažinimą esant žymiai silpnesne negu kita sutarties šalis. Autorius taip pat pateikia pavyzdį, jog mažoji įmonė, rinkoje tiekianti tik vienos rūšies produktą ir turinti vienintelį tarptautiniu mastu veikiantį ar rinkoje dominuojantį pirkėją, neturės galimybių derėtis dėl sutarties sąlygų¹³⁴. Autorius R. Bragdate šiame kontekste pripažįsta, kad negali būti paneigta, jog mažojo verslo atstovai patenka į situacijas, kai pasinaudojama nepalankia jų padėtimi rinkoje ir, turint omenyje vis didėjančią valdžios institucijų tokių bendrovių svarbos pripažinimą, gali būti pripažįstamas šių rinkos dalyvių teisių apsaugą užtikrinančių teisės aktų poreikis¹³⁵. Taigi, galima pastebėti, kad nelygiavertė derybinė padėtis tarp šalių gali pasireikšti ir komerciniuose santykiuose, kuomet verslo sutartį sudarantis subjektas yra priverstas sudaryti sutartį kitos šalies primestomis sąlygomis, todėl, tokiu atveju, verslininkas tampa silpnesniąja sutarties šalimi. Vis dėlto, reikia pripažinti, kad verslininkas turi alternatyvią galimybę – nesudaryti sutartiessu stipriuojų komercinės rinkos dalyviu, bandančiu primesti nesąžiningas sutarties sąlygas, ir pasirinkti jo konkurentą, tačiau tokia galimybė egzistuoja tuomet, kai rinka yra konkurencinga. Autorius M. W. Hesselink pažymi, kad tais atvejais, kai pasiūlos pakeičiamumo veiksniai rinkoje tinkamai neveikia, problemos

¹³²Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2013 m. balandžio 30 d. nutartis civilinėje byloje UAB „PLOVEX“ v. UAB „REALM JURIDICAL“, Nr. 2A-832/2013.

¹³³BUDRECKIENĖ, V. Teisminės komercinių sutarčių turinio kontrolės ribos: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2016, p. 97.

¹³⁴STONE, R. *The Modern Law of Contract*. Sixth Edition. London: Cavendish Publishing Limited, 2005, p. 13.

¹³⁵BUDRECKIENĖ, V. Teisminės komercinių sutarčių turinio kontrolės ribos: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2016, p. 99. Iš BRADGATE, R. *Commercial law*. London: Butterworths: Lexis Nexis™, 2000, p.13.

turi būti sprendžiamos konkurencijos teisės normomis, o tuo atveju, jei kalbama tik apie derybinės galios disproporciją, tačiau tuo atveju, jei pati rinka yra konkurencinga ir veikianti tinkamai, problemą išsprendžia tie patys rinkos veiksniai (t. y. kiti tiekėjai pasiūlo geresnes sandorio sąlygas)¹³⁶. Taigi, remiantis nurodyta autoriaus pozicija, galima išvada, kad tuo atveju, kai rinka yra monopolizuota ir verslininkas neturi galimybių pasirinkti kitą verslo subjektą sutarties sudarymui, tokios problemos turėtų būti sprendžiamos konkurencijos teisės normomis, o ne orientuojamasi į sutarčių teisės apsaugos priemones. Šiame kontekste V. Budreckienė pažymi, kad verslininkas, negalėdamas išsiderėti palankesnių sutarties sąlygų ir, nors ir manydamas, kad jos sukuria nepagrįstą našta jo atžvilgiu, vis tiek sudaro sutartį tokiomis sąlygomis, jo veiksmai patvirtina, kad tokį sprendimą jis priėmė vadovaudamasis racionaliomis priežastimis. Prisiimamų įsipareigojimų našta nusverinama gaunamos naudos, o tai paneigia pačios sutarties nenaudingumą ir teismo intervencijos į jos turinį poreikį¹³⁷. Kitaip tariant, autorė nepripažįsta, kad vien derybinės galios disproporcija yra pakankamas pagrindas komerciniuose santykiuose taikyti silpnosios sutarties šalies interesų apsaugos priemones, o tuo pačiu, manytina, atsisakyti sutarties ar keisti sutarties sąlygas esminės nelygybės pagrindu, pripažįstant įsipareigojimų privalomumą, kylančių iš sutarties sudarymo fakto. Sutiktina su autorės nuomone, nes remiantis tuo, kas išdėstyta, jeigu verslininkas turėjo galimybę disponuoti visa informacija, susijusia su sutarties sudarymo aplinkybėmis, derybinės galios asimetrija tarp verslo subjektų neturėtų būti atskiru pagrindu atsisakyti sutarties esminės nelygybės pagrindu. Taigi, tinkamo informuotumo faktas šiame kontekste taip pat yra reikšmingas. Verslininkams taikoma didesnė rūpestingumo ir atidumo pareiga, todėl verslininkas, kuris žinojo esminę informaciją apie sutarties sudarymo aplinkybes ir nebuvo suklaidintas, nusprendžia sudaryti sutartį, tokio sprendimo neigiami padariniai negali būti panaikinti remiantis kitos sutarties šalies palankesnėmis sąlygomis įgytu pranašumu. Taigi, manytina, kad komercinių sutarčių atveju atsisakyti sutarties ar pakeisti jos sąlygas dėl esminės nelygybės būtų galima, jei šalis būtų netinkamai informuota teisės aktuose nustatyta apimtimi, suklaidinta arba priversta sudaryti sutartį prieš savo valią. Priešingu atveju būtų sudarytos sąlygos piktnaudžiauti prieš sąžiningus verslininkus, kurie pasižymi didesne derybine galia.

¹³⁶ HESSELINK, M. W. *Towards a sharp distinction between B2B and B2C? On consumer, commercial and general contract law after the consumer rights directive* [interaktyvus]. The Netherlands: Centre for the Study of European Contract Law, Working Paper Series. 2009, [žiūrėta 2017 m. kovo 8 d.]. Prieiga per internetą: <https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1416126>.

¹³⁷ BUDRECKIENĖ, V. *Teisminės komercinių sutarčių turinio kontrolės ribos*: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2016, p. 103.

Atsižvelgiant į tai, kas išdėstyta, galima pripažinti, kad komercinės sutarties atsisakymas ar tam tikrų sąlygų pakeitimas dėl esminės nelygybės Lietuvos teismų pripažįstamas, tačiau išimtiniais atvejais. Teismai, siekdami nustatyti, ar egzistuoja pagrindas teismo intervencijai dėl esminės nelygybės, atsižvelgia į tai, kad šalis, reikalaujanti taikyti šį teisių gynbos būdą, yra komercinio sutartinio santykio dalyvis, ir jos subjektyvias savybes aiškina šios aplinkybės kontekste¹³⁸. Pavyzdžiui, Vilniaus apygardos teismas nepripažino, kad ieškovas įgijo nepagrįstą pranašumą, apribodamas atsakovo teisę nutraukti sutartį anksčiau laiko ir nenustatydamas analogiško apribojimo ieškovui. Teismas argumentavo, kad sutarties šalys yra verslininkai, kuriems taikomi didesni atidumo reikalavimai. Abi šalys sudarydamos sutartį, turi teisę derėtis dėl sudaromos sutarties sąlygų. Šalys Sutarties sąlyga aiškiai apibrėžė pasekmes nutraukus atsakovui sutartį vienašališkai. Be to, apeliantas yra verslininkas, todėl privalėjo suprasti, kokiomis sąlygomis sudarė Sutartį ir kokias pareigas prisiėmė Sutarties atitinkama sąlyga¹³⁹. Kitoje nutartyje Vilniaus apygardas teismas pažymėjo, kad nesuprasdama sudaromų sutarčių sąlygų, M. G. personalinė įmonė, kaip profesionalus verslininkas, turintis ilgą patirtį verslo srityje, turėjo pakankamai laiko ir galimybių kreiptis į teisininkus bei advokatus dėl teisinių konsultacijų¹⁴⁰. Taigi, pateikti teismų praktikos pavyzdžiai įrodo, kad CK 6.228 str. taikymui komercinių sutarčių atveju teismai analizuoja subjektyvias sutarties šalies, reikalaujančios tokio gynbos būdo taikymo, savybes, o tai nulemia, kad esminė nelygybė komerciniuose santykiuose pripažįstama išimtiniais atvejais.

Verta aptarti ir priverstinio sutarties sudarymo aspektą komerciniuose santykiuose. Šiame kontekste svarbi ekonominės prievartos (angl. *economic duress*) doktrina, pripažįstama bendrosios teisės (anglosaksiškos) tradicijose. Remiantis šia doktrina, ekonominė prievarta gali būti atskiru pagrindu sutarties panaikinimui, jeigu kontrahento valia buvo paveikta ir, grasinant nenaudingais ekonominiais padariniais, sutarties šalis buvo priversta sudaryti sandorį nepalankiomis sąlygomis. Pavyzdžiui, byloje *The Siboen and The Sibotre*, Anglijos teismas pripažino, kad tam tikros komercinio spaudimo formos gali pasireikšti ir ekonomine prievarta. Šioje byloje buvo nustatyta, kad dviejų laivų frachtuotojai, pasinaudodami laivybos prekybos nuosmukiu, reikalavo, kad laivų savininkai sumažintų nuomos kainas t. y. reikalavo pakeisti sutarties sąlygas, grasindami

¹³⁸ BUDRECKIENĖ, V. *Teisminės komercinių sutarčių turinio kontrolės ribos*: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2016, p. 173.

¹³⁹ Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2017 m. kovo 2 d. nutartis civilinėje byloje UAB „Rubinta ir Ko“ v. UAB „Eurolift Lithuania“, Nr. 2A-608-258/2017.

¹⁴⁰ Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2016 m. birželio 28 d. nutartis civilinėje byloje UAB „Pagrata“ v. M. G. personalinė įmonė, Nr. 2A-1337-450/2016.

nuo per didelių nuomos kainų bankrutuoti ir sustabdyti prekybą, jeigu nuomos mokestis nebus sumažintas. Frachtuotojai taip pat pažymėjo, kadangi jie neturi pakankamai turto, savininkų teisių gynimo priemonės bus neefektyvios, nes turto, iš kurio būtų galima išieškoti nuostolius, nebus. Frachtuotojai taip pat žinojo, kad jeigu laivai bus priverstinai gražinti ir sustabdyta jų veikla, laivų savininkai susidurs su finansiniais sunkumais, kadangi dėl nuosmukio laivybos rinkoje, neturės galimybių rasti alternatyvių frachtuotojų¹⁴¹. Anglijos teisėje, siekiant įrodyti ekonominę prievartą, būtina pagrįsti būtinąsias sąlygas t. y. ekonominis spaudimas (angl. *pressure*) turi būti neteisėtas, ekonominis spaudimas buvo priežastis sutarties sudarymui bei ekonominis spaudimas pasireiškė prievarta arba alternatyvų nukentėjusiai šaliai nebuvimu¹⁴². Nustačius nurodytas sąlygas, nukentėjusioji šalis turi teisę reikalauti anuliuoti sutartį ir prašyti teismo pritaikyti restituciją. Sutartis bus anuliuota tik tokiu atveju, jei nukentėjusioji šalis savo tiesioginiai ar netiesioginiais veiksmais nebus patvirtinusi sutarties vykdymo¹⁴³. Tikslus apibrėžimas, kuomet ekonominis spaudimas yra neteisėtas, Anglijos doktrinoje nėra pateikiamas, nes neteisėtumas priklauso nuo bylos faktinių aplinkybių. Tiesa, pateikiamos gairės, į kurias Anglijos teismai atsižvelgia, vertindami ekonominio spaudimo neteisėtumą t. y. ar ekonominis spaudimas buvo realus ar potencialus, ar buvo pažeista sutartis, ar nukentėjusioji šalis neturėjo realių alternatyvų nepasiduoti daromam spaudimui, ar nukentėjusioji šalis bandė protestuoti, ar nukentėjusioji šalis vėliau nepatvirtino savo veiksmais sutarties ir ar nesiekė jos vykdyti¹⁴⁴. Atsižvelgus į tai, kas išdėstyta, galima pripažinti, kad Anglijos doktrinoje pripažįstama, kad komerciniuose santykiuose viena sutarties šalis, darydama ekonominę įtaką kitai šaliai ir grasindama ekonominėmis sankcijomis, gali priversti kitą šalį sudaryti sutartį visiškai nenaudingomis jai sąlygomis. Analizuojant Lietuvos pozityviąją teisę ir teismų praktiką, galima pastebėti, kad CK 1.91 str. taip pat paminėtas ekonominis spaudimas, kaip pagrindas teismo tvarka pripažinti sandorį negaliojančiu pagal nukentėjusiojo ieškinį, jeigu sandoris sudarytas labai nenaudingomis sąlygomis¹⁴⁵. Lyginant Lietuvos teisėje įtvirtintą ekonominio spaudimo koncepciją ir Anglijos teisėje įtvirtintą ekonominės prievartos doktriną, galima pastebėti, kad doktrinos turi panašumų. CK 1.91 str. komentare nurodoma, kad sandorį galima pripažinti negaliojančiu esant ekonominiam spaudimui, kai kitas asmuo

¹⁴¹READ, P. A. *Contract Law*. 18th edition. London: HLT Publications, 1996, p. 211.

¹⁴²OHRENSTEIN, D. *Key developments in contract law: economic duress* [interaktyvus]. [žiūrėta 2017 m. kovo 8 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.radcliffchambers.com/wp-content/uploads/2012/10/Key_Developments_in_Contract_Law_-_Economic_Duress_2013.pdf>.

¹⁴³*Ibid.*

¹⁴⁴*Ibid.*

¹⁴⁵Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, *Valstybės žinios*, 2000-09-06, Nr. 74-2262.

reikalavimo sudaryti sandorį, grasino ekonominiais padariniais, kurių atsiradimas priklausė nuo jo nesąžiningų veiksmų, sandoris sudarytas akivaizdžiai nenaudingomis jį sudariusiam asmeniui sąlygomis, nesant ekonominio spaudimo sandoris nebūtų buvęs sudarytas¹⁴⁶. Galima daryti išvadą, kad abiejų doktrinų taikymo sąlygos panašios. Teisinėje doktrinoje pateikiama nuomonių, kad CK 1.91 str. labai panašus į CK 6.228 str. ir netgi tarpusavyje „persidengia“, todėl nukentėjusioji šalis turi pasirinkti teisių gynbos būdą t. y. ar savo teises ginti CK 6.228 str. apsaugos priemonėmis, ar CK 1.91 str.¹⁴⁷. Darbo autorės nuomone, nors ekonominės prievartos doktrina nėra išvystyta Lietuvos doktrinoje ar teismų praktikoje, bet pozityviojoje teisėje įtvirtintas ekonominio spaudimo institutas yra giminingas nurodytai doktrinai, tačiau reikia nepamiršti, kad CK 6.228 str. neįtvirtina baigtinio sąrašo aplinkybių dėl kurių sutarties šalis gali įgyti nepagrįstą perdėtą pranašumą. Manytina, kad nukentėjusieji šaliai, šiuo atveju – verslo subjektui, neturėtų būti užkirtas kelias ginti savo pažeistas teises t. y. vienašališkai atsisakyti sutarties ar keisti jos sąlygas CK 6.228 str. pagrindu tik dėl tos priežasties, kad ekonominis spaudimas, kaip atskiras pagrindas sandorio anuliavimui, įtvirtintas CK 1.91 str. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad CK 6.228 str. leidžia sutarties atsisakyti ar keisti jos sąlygas vienašališkai, nesikreipiant į teismą. Teigtina, kad toks teisių gynbos būdas bus efektyvesnis negu naudojantis CK 1.91 str. įtvirtintu teisių gynbos būdu, kuris suteikia teisę tik teismo tvarka pripažinti sandorį negaliojančiu.

Apibendrinus tai, kas išdėstyta, galima pastebėti, kad Lietuvos teismų praktikoje samprata, ar verslo subjektų teisės turėtų būti ginamos CK 6.228 str. pagrindu – kito. Pirmiausiai buvo teigiama, kad verslo subjektas – pelno siekiantis juridinis asmuo, kuriam taikomi didesni atidumo reikalavimai, todėl visa rizika, susijusi su galimais neigiamais padariniais, kylančiais iš komercinės sutarties, turėtų būti besąlygiškai verslo subjekto prisiimama ir nenaikintina. Ilgainiui, teismų praktikoje kito esminės nelygybės instituto paskirtis, pripažįstant, kad ir verslo subjektas komerciniuose santykiuose gali tapti silpnesniąja šalimi prieš kurį stipresnioji šalis nesąžiningai gali įgyti nepagrįstą pranašumą, pasinaudodama neinformuotumu, nepatirtimi ar kitomis aplinkybėmis, tokiu būdu priversdama sudaryti sutartį nenaudingomis sąlygomis. Be to, kaip buvo nurodyta anksčiau, komerciniuose santykiuose galima ir ekonominė prievarta, stipresniajai šaliai grasinant ekonominėmis sankcijomis ir priverčiant sudaryti sutartį itin nepalankiomis sąlygomis. Teigtina, kad CK 6.228 str. neturėtų panaikinti galimybės verslo subjektui

¹⁴⁶ MIKELĖNAS, V.; VILEITA, A.; ir TAMINSKAS, A. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras*. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos. Vilnius: Justitia, 2001, p. 203.

¹⁴⁷ Pavyzdžiui: BUBLIENĖ, D. Silpnesnės šalies apsaugos principo įgyvendinimas kontroliuojant nesąžiningas vartojimo sutarčių sąlygas. *Jurisprudencija*, 2007, 9(99), p. 44; DAMBRAUSKAITĖ A., *Sandorių negaliojimo teisinės pasekmės*: monografija. Vilnius: Justitia, 2009, p. 95.

ginti savo teises esminės nelygybės pagrindu, komercinės sutarties sudarymo metu susiklosčius ekonominės prievartos situacijai.

3. ESMINĖS NELYGYBĖS SĄLYGŲ IDENTIFIKAVIMAS GINČĄ SPRENDŽIANT ARBITRAŽE

LR Konstitucijos 109 str. įtvirtintas principas, skelbiantis, jog teisingumą Lietuvos Respublikoje vykdo tik teismai¹⁴⁸. Šio principo pagrindu teismams yra suteikiama išimtinė teisė Lietuvos Respublikos vardu spręsti ginčus, kylančius iš visuomeninių teisinių santykių. Teisinėse sistemose, kuriose teismui bylos nagrinėjimui alternatyvūs ginčų sprendimo būdai nėra populiarūs, teismams tenka didžiulė ginčų sprendimo našta, o tai lemia ilgai užsitęsiančius teismo procesus, dideles bylinėjimosi išlaidas ir visuomenės nepasitenkinimą teisingumo vykdymo sistema¹⁴⁹. Iš tiesų, ištyrus 2016 m. statistinius civilinių bylų nagrinėjimo I instancijos teismuose duomenis, galima pastebėti, kad 2016 m. I instancijos teismuose išnagrinėtos 74974 bylos, kylančios iš sutartinių teisinių santykių. Analizuojant bylų nagrinėjimo trukmę, pastebėtina, kad 71346 bylos, kylančios iš sutartinių teisinių santykių, buvo išnagrinėtos iki 6 mėnesių, tuo tarpu 2318 minėtos kategorijos bylų buvo nagrinėjamos nuo 6 mėn. iki 12 mėnesių, o likusiųjų 1310 bylų nagrinėjimas užtruko 12 mėnesių ir ilgiau¹⁵⁰. Išanalizavus šiuos duomenis, sutiktina su pateikta nuomone, kad teismams tenka ypatingai didelis darbo krūvis, o tai lemia ilgus teisinius procesus. Nors Lietuvos Respublikos komercinio arbitražo įstatymas (toliau – LR KAI) priimtas daugiau kaip prieš dvidešimt metų, tačiau verslo sektoriuje ginčų sprendimas arbitraže netapo populiarus. Tokią išvadą galima daryti atsižvelgus į Vilniaus komercinio arbitražo teismo (toliau – VKAT) pateiktą statistiką t. y. 2016 m. VKAT gavo tik 18 bylų¹⁵¹. Kaip teigia R. Simaitis, tokiais rodikliais Lietuva stipriai atsilieka nuo daugumos kitų Europos šalių¹⁵². Šie rodikliai skatina domėtis ginčų sprendimu arbitraže, nes, manytina, kad tiek fiziniams, tiek juridiniams asmenims vis dar stinga praktinės patirties, žinių apie arbitražo privalumus ir trūkumus ir kitus veiksnius, galinčius turėti įtakos šalių apsisprendimui dėl šio ginčų sprendimo būdo. Dėl šių priežasčių šioje dalyje ir bus aptariamas ginčų nagrinėjimas arbitraže procesiniu aspektu, siekiant išspręsti ginčų, kylančių dėl esminės nelygybės, arbitruotinumą klausimą, pasikeitus LR KAI reglamentavimui. Be to, bus atkreipiamas dėmesys į arbitražo teismo ginčų nagrinėjimo

¹⁴⁸Lietuvos Respublikos Konstitucija. Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014.

¹⁴⁹PETRAUSKAS, F. Alternatyvaus ginčų nagrinėjimo raida, teisinė padėtis ir reglamentavimas. *Jurisprudencija*, 2011, t. 18 (2), p. 631 – 632.

¹⁵⁰Nacionalinė teismų administracija. *2016 metų statistikos ataskaitos: civilinių bylų nagrinėjimo ataskaita I instancijos teismuose* [interaktyvus]. [žiūrėta 2017 m. kovo 10 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.teismai.lt/lt/visuomenei-ir-ziniasklaidai/statistika/106>>.

¹⁵¹Vilniaus komercinio arbitražo teismas. *2016 metų statistika*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2017 m. balandžio 2 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.arbitrazas.lt/statistika74520-1-178.html>>.

¹⁵²Advokatų kontora „Norcous & Partners“; Vilniaus komercinio arbitražo teismas. *Ginčų sprendimo arbitražu tendencijos Lietuvoje: 2007 m. apklausa* [interaktyvus]. [žiūrėta 2017 m. balandžio 2 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.infoplex.lt/portal/papildomiok/norkus_tyrimas_.pdf>.

yputumus, skiriančius ginčų nagrinėjimą teisme ir arbitraže. Aptarus procesinius aspektus dėl ginčų procedūrų arbitraže, taip pat bus pateikiama ir Tarptautinio prekybos rūmų arbitražo praktika, nagrinėjanti esminės nelygybės sąlygas, siekiant suprasti, kaip arbitražo teismas aiškina esminės nelygybės požymius.

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad CK 6.228 str. tik teismas įvardytas, kaip institucija, panaikinanti ir pakeičianti sutarties sąlygas. Pirmiausiai, arbitražas galimas tik sutarties šalims sudarius susitarimą (išlygą) dėl jo. Tai reiškia, kad bet koks arbitražo elementas, materialinis ar procesinis veiksmas yra galimas tik visoms arbitražo šalims išreiškus suderintą valią¹⁵³. Taigi, arbitražinis susitarimas, kilus ginčui, tampa pagrindu taikyti arbitražinę, o ne teisminę sprendimo procedūrą. Vis dėlto, pažymėtina, kad CK 6.228 str. kontekste yra svarbus sutarčių skirstymas pagal jas sudarančius subjektus t. y. komercinės sutartys ir vartojimo sutarčių grupė. Komercinių sutarčių atveju galioja taisyklė, įtvirtinta Lietuvos Respublikos komercinio arbitražo įstatymo (toliau – LR KAĮ) 12 str. 1 d., nurodančioje, kad visi ginčai gali būti sprendžiami arbitraže, išskyrus, 12 str. nurodytas išimtis¹⁵⁴. Pastebėtina, kad komercinės sutartys pagal LR KAĮ 12 str. 2 d. išimties nesudaro ir yra arbitruotini. Vis dėlto, pagal LR KAĮ 12 str. 2 d. arbitražui negali būti perduoti ginčai, kylantys iš vartojimo sutarčių, išskyrus, kai arbitražinis susitarimas buvo sudarytas po to, kai kilo ginčas. Taigi, darytina išvada, kad vartojimo sutarčių ginčai yra arbitruotini, bet šalims draudžiama iš anksto susitarti dėl tokių ginčų sprendimo arbitražu t. y. sudaryti arbitražinį susitarimą arbitražinės išlygos forma¹⁵⁵. Pažymėtina, kad suvestinė LR KAĮ 11 str. redakcija, galiojusi nuo 2008 m. liepos 31 d. iki 2012 m. birželio 29 d. nustatė, kad arbitražui negali būti perduoti ginčai, kylantys iš vartojimo sutarčių¹⁵⁶. Teisės doktrinoje toks reglamentavimas buvo kvestionuojamas, argumentuojant, kad arbitražo procesas nepažeidžia fundamentalių proceso reikalavimų ir atitinka Europos žmogaus teisių konvencijos 6 straipsnį. Be to, teisės normos, nukreipiančios vartotojus spręsti ginčus nacionaliniuose teismuose, gali būti nepritaikomos praktiškai. Mat vartotojai gali nesikreipti į teismą, neturėdami ekonominio paskatinimo, nes atsisakyti teisių gali būti pigiau¹⁵⁷. Šie ir kiti argumentai lėmė įstatymo pakeitimą, pripažįstant vartotojams teisę ginčus spręsti arbitraže, tačiau su sąlyga, kad toks susitarimas bus sudaromas po ginčo kilimo. Taigi, darytina išvada, kad vartotojai turi

¹⁵³DOMINAS, G.; MIKELĖNAS, V. *Tarptautinis komercinis arbitražas*. Vilnius: Justitia, 1995, p. 102.

¹⁵⁴Lietuvos Respublikos komercinio arbitražo įstatymas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*, 1996, Nr. 39-961.

¹⁵⁵MIKELĖNAS, V.; NEKROŠIUS, V.; ZEMLYTĖ, E. *Lietuvos Respublikos komercinio arbitražo įstatymo komentaras*. Vilnius: VĮ Registrų centras, p. 56.

¹⁵⁶Lietuvos Respublikos komercinio arbitražo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2008, Nr. 39-961.

¹⁵⁷KOZUBOVSKA, B. Ginčų, kylančių iš vartojimų sutarčių, nagrinėjimo arbitraže problematika. *Teisė*, 2011, t. 81, p. 120.

galimybę ginčus, kylančius dėl esminės nelygybės tarp jo ir verslo subjekto, spręsti ir arbitraže. Pastebėtinas ir kitas probleminis aspektas dėl esminės nelygybės arbitražinio susitarimo (išlygos) atveju. Teisės doktrinoje nurodoma, jog arbitražiniu susitarimu nėra nustatomos šalių materialinės teisės ir pareigos, jis sudaromas sukurti, pakeisti ir pabaigti civilinius procesinius santykius¹⁵⁸. Taigi, darytina išvada, kad esminė nelygybė tarp sutarties šalių dėl procesinių teisių yra negalima, nes remiantis CK 6.154 str., sutartimi yra pripažįstamas dviejų ar daugiau asmenų susitarimas sukurti, pakeisti ar nutraukti civilinius teisinius santykius, kai vienas ar keli asmenys įsipareigoja kitam asmeniui ar asmenims atlikti tam tikrus veiksmus (ar susilaikyti nuo tam tikrų veiksmų atlikimo), o pastarieji įgyja reikalavimo teisę. Galima pastebėti, kad sutarties sampratoje yra įtvirtinama materialųjų teisių ir pareigų sąsaja, o ne civilinių procesinių teisių, kurios, pastebėtina, nėra civilinių teisinių santykių dalis.

Aptariant arbitraže nagrinėjamų ginčų procedūrų ypatumus, galima pastebėti, kad ginčų nagrinėjimas teisme ir arbitraže skiriasi. Tik išanalizavusios arbitražo pranašumus ir trūkumus, sutarties šalys gali priimti sprendimą dėl ginčo sprendimo būdo, jų manymu, labiausiai atitinkantį šalių interesus. Vis dėlto, pažymėtina, kad šioje dalyje bus lyginamos tik tos arbitražo proceso savybės, kurios yra reikšmingos sutartį anuliuojant dėl esminės nelygybės. Teisės doktrinoje nurodomi arbitražo privalumai, kaip šalių disponavimo ginču laisvė, proceso operatyvumas, proceso konfidencialumas, ginčo šalių tarpusavio efektyvesnis bendradarbiavimas¹⁵⁹. Iš visų argumentų, skatinančių rinktis arbitražą, konfidencialumo požymis, manytina, reikšmingiausias sutarties šalims. Pagal Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 9 str. ir 10 str., teisme civilinės bylos paprastai nagrinėjamos ir teismo sprendimai skelbiami viešai, o bylos medžiaga tampa prieinama net pašaliniams asmenims¹⁶⁰, todėl nagrinėjant ginčą arbitraže apie šalių ginčą, jų tarpusavio santykius, ūkinę, profesinę ar kitokią veiklą, privatų gyvenimą ar kitas aplinkybes¹⁶¹ nesužino visuomenė ar visuomenės informavimo priemonės. Tai ypatingą reikšmę turi komercinių sutarčių atveju, kuomet dėl esminės nelygybės ginčijamos komercinė paslaptį sudarančios sutarties sąlygos. Be to, kaip arbitražo pranašumas nurodomas ir procedūrinis lankstumas, reiškiantis, kad skirtingai nei teismuose, procesas arbitraže nėra formalus, šalims leidžiama pačioms pasirinkti nešališką, abiem tinkamą arbitražą, kuris nebūtinai turi būti teisininkas¹⁶². Iš tiesų, nagrinėjant sudėtingą ginčą,

¹⁵⁸ DOMINAS, G.; MIKELĖNAS, V. *Tarptautinis komercinis arbitražas*. Vilnius: Justitia, 1995, p.104.

¹⁵⁹ KAMINSKIENĖ, N. Alternatyvus ginčų sprendimas. *Jurisprudencija*, 2006, t. 9 (87), p. 84–91.

¹⁶⁰ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas. *Valstybės žinios*, 2002, Nr. IX-743.

¹⁶¹ KAMINSKIENĖ, N. Alternatyvus ginčų sprendimas. *Jurisprudencija*, 2006, t. 9 (87), p. 86.

¹⁶² *Ibid.*, p. 88

susijusį su komercinės sutarties sąlygomis, kurias viena šalis prašo pakeisti dėl esminės nelygybės, arbitru gali būti paskirtas verslininkas, išmanantis sąžiningos verslo praktikos ypatumus ir gebantis nuspręsti, ar atitinkamame verslo sektoriuje tarp šalių sudarytoje sutartyje nustatyta šalių teisių ir pareigų pusiausvyra yra įprastinė praktika ar akivaizdžiai iškreipiama pusiausvyra. Tuo tarpu, teisėjas dažnai nežino su verslu susijusių ypatybių, todėl tiek tiesėjas privalo skirti papildomą laiką informacijos paieškai dėl ginčijamos komercinės sutarties ypatybių, tiek proceso šalims tenka papildoma įrodinėjimo pareiga išaiškinti ir pagrįsti komercinės praktikos taisykles. Vis dėlto, svarbus aspektas, kad teisėjas – teisės žinovas, sprendimą orientuojantis į teises taisykles, tuo tarpu, arbitras – verslininkas, gali išmanyti tik su verslu susijusias teises taisykles, bet nesuprasdamas esminės nelygybės instituto esmės ir ypatybių, gali priimti sprendimą ne pagal CK 6.228 str. nustatytas sąlygas. Toliau analizuojant arbitražo privalumus, pastebėtina, kad nereta nuomonė, kad kreipdamosi ne į valstybinį teismą, o, pavyzdžiui, į arbitražą ginčo šalys išvengia ilgai trunkančio bylinėjimosi proceso¹⁶³. Atkreiptinas dėmesys, kad sutarties šalys gali būti suinteresuotos ne tik panaikinti sutartį, tokiu būdu nutraukdamos esamus teisinius santykius, tačiau tik pakeisdamos sutarties sąlygas, kuriose esanti esminė nelygybė suteikia kitai šaliai nepagrįstą pranašumą, tokiu būdu tiesiog modifikuodamos sutartį ir išsaugodamos teisinius santykius. Tokiu atveju, greitas ir operatyvus ginčo sprendimas arbitraže leistų šalims toliau vykdyti sutartį, neprarandant iš sutarties gaunamo pelno ir nepatiriant didelių nuostolių dėl sutarties nevykdymo. Ypatingai tai svarbu sudėtingų komercinių sutarčių atveju. Šioje dalyje išvardyti arbitražo procesiniai ypatumai yra tik pagrindiniai veiksniai, galintys nulemti sutarties šalių apsisprendimą ginčą spręsti arbitraže. Pastebėtina, kad detalesnė analizė reikalautų atskiro tyrimo, todėl dėl ribotos darbo apimties kiti požymiai nebus nagrinėjami. Apibendrinus, galima teigti, kad ginčų nagrinėjimas tiek teisme, tiek arbitraže turi savų pranašumų ir trūkumų. Vis dėlto, dėl disponavimo ginču laisvės, proceso operatyvumo, proceso konfidencialumo, ginčo šalių tarpusavio efektyvesnio bendradarbiavimo arbitražas gali tapti efektyvesne priemone ginčų sprendimui.

. Be to, svarbu atkreipti dėmesį į Tarptautinių prekybos rūmų arbitražo (angl. *International Chamber of Commerce*)¹⁶⁴ praktiką, identifikuojant esminės nelygybės sąlygas. Žinoma, Tarptautinis prekybos rūmų arbitražas sprendžia ginčus,

¹⁶³ KAMINSKIENĖ, N. Alternatyvus ginčų sprendimas. *Jurisprudencija*, 2006, t. 9 (87), p. 86

¹⁶⁴ Tarptautinių prekybos rūmų arbitražo (angl. *International Chamber of Commerce*) pavadinimo vertimas iš anglų į lietuvių kalbą pateiktas remiantis: ŽUKOVA, G.; PAVAN VAITKUTĖ, V.; CHVALEJ, V. Naujas Tarptautinių prekybos rūmų arbitražo reglamento redakcija. *Teisė*, 2013, t. 86, p. 201-216.

kilusius tarp verslo subjektų, todėl tolimesnėje dalyje pateikiami pavyzdžiai bus susiję tik su komercinėmis sutartimis.

1998 m. Tarptautinis prekybos rūmų arbitražas (toliau – Arbitražas) išnagrinėjo bylą, nustatydamas, kad Italijos įmonė (ieškovas), ieškodama finansavimo aviacijos projektui, sudarė įvairias sutartis su Austrijos įmone (atsakovas), įforminančias šių įmonių partnerystę, įskaitant ir akcininkų sutartį. Italijos įmonė nutraukė akcininkų sutartį po to, kai Austrijos įmonė nepateikė finansinių mokėjimų pagal sutarties sąlygas. Ieškovas Arbitražo prašė pripažinti atsakovą kaltu dėl sutarties nutraukimo ir atlyginti dėl sutarties nutraukimo atsiradusius nuostolius. Tuo tarpu atsakovas teigė, kad sutartis buvo neteisėta ir įtvirtinanti esminę nelygybę tarp sutarties šalių (1994 m. redakcijos UNIDROIT Principų 3.10 str.). Arbitražas nepritaikė UNIDROIT Principų nuostatų dėl esminės nelygybės, atkreipdamas dėmesį į tai, kad UNIDROIT Principų 3.10 str. reglamentuoja, kad dėl esminės nelygybės sutartis gali būti pakeista arba vienos iš šalies prašymu – panaikinta, jeigu įrodytos visos būtinosios esminės nelygybės sąlygos t. y. nustatant esminę nelygybę tarp šalių reikia atsižvelgti į šiuos veiksniai: pranašumą įgijusios šalies (šiuo atveju – ieškovas) pasinaudojimą kitos šalies priklausoma padėtimi, ekonominiais sunkumais arba neatidėliotinais silpnesniosios šalies (šiuo atveju – atsakovas) poreikiais, nežinojimu, nepatyrimu, derybinių įgūdžių trūkumu. Šiuo atveju, atsakovas ne tik, kad neįrodė šių sąlygų, bet paaiškėjo, kad ieškovas buvo sutarties šalimi, turinti ekonominių sunkumų. Arbitražas taip pat pasisakė, kad atsakovas negali remtis nekompetencijos, nežinojimo, nepatyrimo sąlygomis bei derybinių įgūdžių nebuvimu, kadangi atsakovo statusas, kaip verslo subjekto, lemia šių sąlygų buvimą. Be to, atsakovas privalėjo būti atidus ir rūpestingas derybų stadijoje, išsiaiškindamas visas su sutarties sudarymu susijusias aplinkybes, o ypač – pajėgumą finansuoti aviacijos projektą. Taigi, Arbitražas nusprendė, kad atsakovas buvo nerūpestingas, nes daugumą faktų, kuriuos atsakovas sužinojo *ex post*, atsakovas, kaip savo srities profesionalas, turėjo objektyvią galimybę sužinoti prieš sudarant sutartį¹⁶⁵. Galima pastebėti, kad Arbitražas šioje byloje atkreipė dėmesį į labai svarbų aspektą t. y. nepalankioje padėtyje atsidūrusi šalis gali remtis nežinojimo sąlyga, kai tai yra susiję su aplinkybėmis, pasireiškusiomis prieš sutarties sudarymą, jei tokios aplinkybės nebuvo žinomos ir neturėjo būti žinomos šiai sutarties šaliai. Arbitražas pažymėjo, kad sutarties sudarymo metu svarbu yra ne tai, kas subjektyviai buvo tikima nukentėjusiosios šalies, bet tai, kas galėjo būti ir buvo objektyviai žinoma. Taigi, galima pastebėti, kad pateiktame pavyzdyje Arbitražas

¹⁶⁵Tarptautinis prekybos rūmų arbitražas. 1998 m. kovo sprendimas byloje Nr. 9029. [interaktyvus; žiūrėta 2017 m. kovo 12 d.]. Prieiga per internetą: < <http://www.unilex.info/case.cfm?id=660>>.

esminės nelygybės nuostatas aiškina tapačiai, kaip ir Lietuvos nacionaliniai teismai t. y. pažymima, kad stipresnioji sutarties šalis sutarties sudarymo metu turi įgyti nepagrįstą perdėtą pranašumą kitos šalies atžvilgiu. Nepagrįstas perdėtas pranašumas gali būti įgyjamas pasinaudojant kitos šalies silpnumą sąlygojančiais veiksniais, kurie išvardyti tiek CK 6.228 str., tiek UNIDROIT Principų 3.10 str. (2010 m. redakcijos UNIDROIT Principų 3.2.7. str.). Pastebėtina, kad šie veiksniai išvardyti, aiškinama ir taikomi tapačiai. Be to svarbu atkreipti dėmesį ir į tai, kad tiek Arbitražo praktikoje, tiek Lietuvos teismų praktikoje yra pripažįstama verslo subjektų didesnė atidumo ir rūpestingumo pareiga sudarant ir vykdant sutartis.

2006 m. Arbitražas išnagrinėjo bylą, kurioje pardavėjas iš Lichtenšteino sudarė sutartį su pirkėju iš Ispanijos dėl atitinkamų prekių pristatymo į Ispanijos uostą pagal CFR sąlygą. Pirkėjas tranzito metu pardavė prekes kitai Ispanijos bendrovei. Tarp pirminio pardavėjo ir pirminio pirkėjo kilo ginčas, pirkėjui teigiant, kad pardavėjas prekes pateikė su kokybės trūkumais ir dėl to turi atlyginti sąskaitose – faktūrose nurodytas išlaidas ne tik už prekių vežimą, bet ir už išlaidas, susijusias su nepriklausomų ekspertų atliktu tyrimu dėl prekių kokybės. Taigi, pardavėjas Arbitraže pateikė reikalavimus dėl sutarties negaliojimo, kadangi jis buvo priverstas sudaryti sutartį su pirkėju dėl ekonominės prievartos (angl. *economic duress*), kaip sąlygai dėl esminės nelygybės tarp sutarties šalių. Arbitražas atmetė visus pardavėjo keltus reikalavimus, tuo tarpu nepripažindamas ir esminės nelygybės buvimo tarp šalių. Arbitražas pažymėjo, kad pirkėjas ne tik sudarydamas sutartį, bet ir ją vykdydamas veikė gera valia, laikydamasis visų sąžiningos profesinės veiklos keliamų reikalavimų. Be to, Arbitražas pastebėjo, kad nagrinėjamoje byloje esminė nelygybė tarp sutarties šalių neegzistuoja, nes sutartyje nustatytos šalių teisės ir pareigos neiškreipia sutartinių prievolių pusiausvyros, o pirkėjo grasinimai teisminiais procesais dar nereiškia ekonominio spaudimo t. y. Arbitražas nustatė, kad pirkėjas nepiktnaudžiavo savo teise kreiptis į teismą siekiant tokiu būdu daryti pardavėjui spaudimą, kadangi pirminis pardavėjas į teisminį procesą, kurį iniciavo galutinis pirkėjas, buvo įtrauktas kaip trečiasis asmuo (šalis)¹⁶⁶. Taigi, šioje byloje verslo subjektas rėmėsi ekonominės prievartos sąlyga, tačiau, kaip jau buvo minėta ankstesnėje šio darbo dalyje, ekonominė prievarta, kaip atskira sąlyga esminės nelygybės taikymui nėra *expressis verbis* įtvirtinta CK 6.228 str. Taigi, galima daryti išvadą, kad Arbitražas pripažįsta ekonominę prievartą, kaip indikatorių esminės nelygybės taikymui, tačiau pateiktame pavyzdyje proceso dalyvis tiesiog neįrodė savų reikalavimų šiuo pagrindu.

¹⁶⁶Tarptautinis prekybos rūmų arbitražas. 2006 m. sprendimas byloje Nr. 13009. [interaktyvus; žiūrėta 2017 m. kovo 12 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.unilex.info/case.cfm?id=1661>>.

Apibendrinus, pažymėtina, kad Lietuvos Respublikos teismams tenkantis ginčų nagrinėjimo krūvis galėtų būti sumažintas ginčo šalims renkantis alternatyvias ginčo sprendimo priemones, o būtent – arbitražą. Išanalizavus teisės aktų reikalavimus, galima pripažinti, kad ginčai, kylantys iš komercinių sutarčių dėl esminės nelygybės tarp šalių, gali būti sprendžiami ir arbitraže. Be to, pagal naują LR KAI redakciją, vartojimo sutartyje šalys negali nustatyti arbitražinės išlygos, tačiau leidžiama sudaryti arbitražinį susitarimą po ginčo kilimo, tuo tarpu, pagal senąją LR KAI redakciją, tokia teisė vartotojams nebuvo suteikiama. Svarbu pažymėti ir tai, kad arbitražinio susitarimo prigimtis yra savita – sukurti, pakeisti, panaikinti civilinius procesinius santykius, todėl arbitražinio susitarimo atsisakymas ar sąlygų keitimas dėl esminės nelygybės tokiu atveju nebūtų pagrįstas.

IŠVADOS

1. Esminės nelygybės instituto ištakos siejamos su *laesio enormis* doktrina, atsiradusia romėnų teisėje. Taikant *laesio enormis*, pagrindinis dėmesys buvo skiriamas sutarties kainai, kuri dažniausiai ir buvo pagrindinis veiksnys, nulemiantis esminės nelygybės atsiradimą tarp sutarties šalių. Vertinant esminės nelygybės nuostatas, įtvirtintas CK 6.228 str., galima pastebėti, kad pagal perkėlimo metodą, iš UNIDROIT Principų iš esmės buvi perkeltos nuostatos dėl esminės nelygybės, tačiau įterptas ekonominio silpnumo požymis. Galima teigti, kad įtvirtindamas esminės nelygybės institutą, Lietuvos Respublikos įstatymų leidėjas siekė ne tik užtikrinti teisingumo, sąžiningumo ir protingumo principų įgyvendinimą, užtikrinant sutarties šalių interesų pusiausvyrą, tačiau buvo siekiama įtvirtinti ir silpnesniosios sutarties šalies teisių apsaugą. Analizuojant esminės nelygybės sąlygas, galima pastebėti, kad Lietuvos Respublikos įstatymų leidėjas esminės nelygybės atsiradimą sieja su sutarties šalies nepagrįsto perdėto pranašumo įgijimu t. y. šis požymis yra būtinoji sąlyga, pagrindžianti esminę nelygybę tarp sutarties šalių. Vis dėlto, pažymėtina, kad Lietuvos teismų praktikoje trūksta esminės nelygybės sąlygų turinio išsamesnio aiškinimo, pripažįstant, kad informacijos trūkumas dėl esminės nelygybės požymių taikymo lemia teisinį neaiškumą ir neapibrėžtumą, todėl teismo proceso šaliai yra sunku įrodyti esminę nelygybę.
2. Esminės nelygybės kontekste analizuojamas probleminis aspektas ar vartotojas gali įgyti perdėtą pranašumą verslo subjekto atžvilgiu. Pripažintina, kad *de facto* galima situacija, kuomet vartotojas gali būti stipresne sutarties šalimi, įgydamas pranašumą, pasinaudodamas didesne patirtimi verslo srityje, turima informacija ir kitais veiksniais, tačiau *de jure* vartotojo sąvoka aiškinama siaurinamai, todėl vartotojo statusas vartotojui vis vien bus teisės pripažįstamas, o tuo pačiu – apsaugos priemonės taikomos, neatsižvelgiant į konkretaus vartotojo savybes, pranašumus ar trūkumus. Dėl šių priežasčių, situacija, kuomet vartotojas gali įgyti perdėtą pranašumą verslo subjekto atžvilgiu yra išimtinio pobūdžio. Analizuojant komercines sutartis, pripažintina, kad esminė nelygybė tarp verslo subjektų yra galima. Pavyzdžiui, komerciniuose santykiuose yra galima situacija, kuomet stipresnioji sutarties šalis naudodama ekonominę prievartą t. y. grasindama ekonominėmis sankcijomis, priverčia silpnesniąją sutarties šalį sudaryti sutartį itin nepalankiomis jai sąlygomis. Pripažintina, kad ekonominės prievartos doktrina yra įtvirtinta Anglijos sutarčių teisėje, tačiau, atsižvelgiant į tai, kad CK 6. 228 str. nėra įtvirtintas baigtinis sąrašas aplinkybių dėl esminės nelygybės egzistavimo, neturėtų būti panaikinama galimybė

verslo subjektui ginti pažeistas teises grindžiant savo reikalavimus ekonominės prievartos situacija.

3. Sutarties šalims yra suteikiama teisė ginčus dėl esminės nelygybės spręsti arbitraže. Komercinių sutarčių atveju, arbitražinė išlyga gali būti sudaroma dar prieš kylant ginčui tarp šalių. Vartojimo sutarčių atveju, vartojimo sutartyje šalys negali nustatyti arbitražinės išlygos, tačiau leidžiama sudaryti arbitražinį susitarimą po ginčo kilimo, tuo tarpu, pagal senąją LR KAI redakciją, galiojusią nuo 2008 m. iki 2012 m., tokia teisė vartotojams nebuvo suteikiama. Svarbu atkreipti dėmesį ir į arbitražinio susitarimo prigimtį t. y. arbitražiniu susitarimu siekiama sukurti, pakeisti, panaikinti civilinius procesinius santykius, todėl arbitražinio susitarimo atsisakymas ar sąlygų keitimas dėl esminės nelygybės nėra pagrįstas. Be to, galima teigti, kad ginčų nagrinėjimas tiek teisme, tiek arbitraže turi savų pranašumų ir trūkumų. Vis dėlto, dėl disponavimo ginču laisvės, proceso operatyvumo, proceso konfidencialumo, ginčo šalių tarpusavio efektyvesnio bendradarbiavimo arbitražas gali tapti efektyvesne priemone ginčų sprendimui.

ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

Teisės norminiai aktai:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*, 1992, Nr. 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, *Valstybės žinios*, 2000, Nr. VIII - 1864.
3. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas. *Valstybės žinios*, 2002, Nr. IX-743.
4. Lietuvos Respublikos komercinio arbitražo įstatymas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*, 1996, Nr. 39-961.
5. Lietuvos Respublikos komercinio arbitražo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2008, Nr. 39-961.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo doktrina:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. *1996 m. sausio 24 d. nutarimas dėl Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių įstatymo 10 straipsnio pirmosios dalies bei 50 straipsnio pirmosios dalies normų ir Lietuvos Respublikos valstybinio turto pirminio privatizavimo įstatymo 2 straipsnio antrosios dalies bei 14 straipsnio šeštosios dalies nuostatų atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai, Nr. 7/95.*

Specialioji literatūra :

1. BUBLIENĖ D. Silpnesnės šalies apsaugos principo įgyvendinimas kontroliuojant nesąžiningas vartojimo sutarčių sąlygas. *Jurisprudencija*, 2007, 9 (99), p. 41 – 47.
2. BUBLIENĖ, D. Vartojimo sutarčių nesąžiningų sąlygų kontrolė: monografija. Vilnius: Valstybės Įmonė Registrų centras, 2009. Iš ATIYAH, P.S. *An Introduction to the Law of Contract*. Fifth Edition. Clarendon Press: Oxford, 1995.
3. BUBLIENĖ, D. Vartojimo sutarčių nesąžiningų sąlygų kontrolė: monografija. Vilnius: Valstybės Įmonė Registrų centras, 2009. Iš RAMSAY, I. *Consumer Protection. Text and Materials*. London: Weidenfeldand Nicolson, 1989.
4. BUDRECKIENĖ, V. *Teisminės komercinių sutarčių turinio kontrolės ribos: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S)*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2016.
5. BUDRECKIENĖ, V. *Teisminės komercinių sutarčių turinio kontrolės ribos: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S)*. Vilnius: Mykolo Romerio

- universitetas, 2016. Iš BRADGATE, R. *Commercial law*. London: Butterworths: Lexis Nexis™, 2000.
6. BUDRECKIENĖ, V. Teisminės komercinių sutarčių turinio kontrolės ribos: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2016. Iš Hill, R. A. *Businessman's View of Unidroit Principles*. *Journal of International Arbitration*. 1996, 13(2): 165-166.
 7. BUDRECKIENĖ, V. Teisminės komercinių sutarčių turinio kontrolės ribos: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2016. Iš VOGENAUER, S. *Commentary on the UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts (PICC)*. 2nd edition. Oxford; New York: Oxford University Press, 2015.
 8. DAMBRAUSKAITĖ, A. *Sandorių negaliojimo teisinės pasekmės*: monografija. Vilnius: Justitia, 2009.
 9. DOMINAS, G.; MIKELĖNAS, V. *Tarptautinis komercinis arbitražas*. Vilnius: Justitia, 1995.
 10. DRAZDAUSKAS S. *Bendrosios sutarčių teisės vienodinimo įtaka Lietuvos sutarčių teisei*: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01S). Vilnius: Vilniaus universitetas, 2008.
 11. KAMINSKIENĖ, N. Alternatyvus ginčų sprendimas. *Jurisprudencija*, 2006, t. 9 (87), p. 84–91.
 12. KOZUBOVSKA, B. Ginčų, kylančių iš vartojimų sutarčių, nagrinėjimo arbitraže problematika. *Teisė*, 2011, t. 81, p. 119 – 128.
 13. LASTAUSKIENĖ, G. Teismų sprendimai ekonominės krizės sąlygomis. *Teisė*, 2016, t. 99, p. 7 – 24.
 14. MIKELĖNAS, V.; VILEITA, A.; ir TAMINSKAS, A. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras*. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos. Vilnius: Justitia, 2001.
 15. MIKELĖNAS, V. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras*. Šeštoji knyga. Prievolių teisė, I tomas. Vilnius: Justitia, 2003.
 16. MIKELĖNAS, V.; NEKROŠIUS, V.; ZEMLYTĖ, E. *Lietuvos Respublikos komercinio arbitražo įstatymo komentaras*. Vilnius: VĮ Registrų centras.
 17. MIKELĖNAS, V. *Sutarčių teisė. Bendrieji sutarčių teisės klausimai*: lyginamoji studija. Vilnius: Justitia, 1996.

18. NOVIKOVIENĖ, L. Kai kurie vartotojo sampratos aspektai. Iš *Vartotojų teisių apsaugos teisiniai aspektai Europos Sąjungoje*: konferencijos mokslo darbų rinkinys. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011.
19. PETRAUSKAS, F. Alternatyvaus ginčų nagrinėjimo raida, teisinė padėtis ir reglamentavimas. *Jurisprudencija*, 2011, t. 18 (2), p. 631 – 632.
20. ŽILYS, J., et al. *Privatinės teisės doktrina ir praktika. Liber Amicorum Vytautui Pakalniškiui*: mokslinių straipsnių rinkinys. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2014.
21. ŽUKOVA, G.; PAVAN VAITKUTĖ, V.; CHVALEJ, V. Nauja Tarptautinių prekybos rėmų arbitražo reglamento redakcija. *Teisė*, 2013, t. 86, p. 201 – 216.
22. ATIYAH, P. S. *An Introduction to the Law of Contract*. Fifth Edition. Clarendon Press: Oxford, 1995.
23. BONELL, M. J. *Policing The International Commercial Contract Against Unfairness under The Unidroit Principles*. Tulane Journal of International and Comparative Law, 1995.
24. CHOCHRIN, T.; LAZAUSKAITĖ, R. The doctrine of *laesio enormis* in Lithuanian contract law. *Jurisprudencija*, 2014, 21(4), p. 1163–1185.
25. GORDLEY, J. *Equality in Exchange*. California Law Review. 1981, vol. 69.
26. HEPBURN J. *The Unidroit Principles of International Commercial Contracts and Investment Treaty Arbitration: a Limited Relationship*. [interaktyvus]. British Institute of International and Comparative Law, 2015. [žiūrėta 2017 m. sausio 3 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.cambridge.org/core/services/aop-cambridge-core/content/view/0996300DAF77700011983F5554D0475A/S0020589315000354a.pdf/div-class-title-the-unidroit-principles-of-international-commercial-contracts-and-investment-treaty-arbitration-a-limited-relationship-div.pdf>> .
27. HESSELINK, M. W. *Towards a sharp distinction between B2B and B2C? On consumer, commercial and general contract law after the consumer rights directive* [interaktyvus]. The Netherlands: Centre for the Study of European Contract Law, Working Paper Series. 2009, [žiūrėta 2017 m. kovo 8 d.]. Prieiga per internetą: <https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1416126>.
28. YILDIRIM, A. C. *Subjective reasons of Gross disparity and the Presumption of Professional Competence: A Contradiction in the Lex Mercatoria?* Murdoch University eLaw Journal. 2008, 15 (1).

29. JUSZTINGER, J. *The principle of laesio enormis in sale and purchase contracts in Roman law* [interaktyvus]. *Studia Iuridica Auctoritate Universitatis Pecs*, 2011 [žiūrėta 2017 m. vasario 3 d.]. Prieiga per internetą: http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/studia149&div=10&g_sent=1&collection=journal>.
30. MIKELĖNAS V. *Unification and Harmonisation of Law at the Turn of the Millenium: The Lithuanian Experience*. [interaktyvus]. *Uniform Law Review*, 2000. [žiūrėta 2017 m. sausio 20 d.]. Prieiga per internetą: <<https://academic.oup.com/ulr/article-lookup/doi/10.1093/ulr/5.2.243>>.
31. MIKELĖNAS, V. *The Influence of Instruments of Harmonisation of Private Law upon the Reform of Civil Law in Lithuania*. [interaktyvus]. *Juridica International* XI, 2008, [žiūrėta 2017 m. vasario 4 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.juridicainternational.eu/public/pdf/ji_2008_1_143.pdf>.
32. OHRENSTEIN, D. *Key developments in contract law: economic duress* [interaktyvus]. [žiūrėta 2017 m. kovo 8 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.radcliffechambers.com/wp-content/uploads/2012/10/Key_Developments_in_Contract_Law_-_Economic_Duress_2013.pdf>.
33. READ, P. A. *Contract Law*. 18th edition. London: HLT Publications, 1996.
34. RÜHL, G. *Consumer Protection in Choice of Law* [interaktyvus]. *Cornell International Law Journal*, Vol. 44, 2011 [žiūrėta 2017 m. vasario 22 d.]. Prieiga per internetą: <https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1816641>.
35. STONE, R. *The Modern Law of Contract*. Sixth Edition. London: Cavendish Publishing Limited, 2005.
36. WESTBROOK, R., *The Origin of Laesio Enormis* [interaktyvus]. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2008 [žiūrėta 2017 m. vasario 3 d.]. Prieiga per internetą: <<http://local.droit.ulg.ac.be/sa/rida/file/2008/03.Westbrook.pdf>>.
37. UNIDROIT. *UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts*. [interaktyvus]. Rome: UNIDROIT, 1994, [žiūrėta 2017 m. sausio 20 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.unidroit.org/instruments/commercial-contracts/unidroit-principles-1994>>.
38. UNIDROIT. *UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts*. [interaktyvus]. Rome: UNIDROIT, 2004, [žiūrėta 2017 m. vasario 3 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.unidroit.org/instruments/commercial-contracts/unidroit-principles-2004>>.

39. UNIDROIT. UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts. [interaktyvus]. Rome: UNIDROIT, 2010, [žiūrėta 2017 m. vasario 3 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.unidroit.org/instruments/commercial-contracts/unidroit-principles-2010> >.
40. ZIMMERMANN, R. *The Law of Obligations. Roman Foundations of the Civilian Tradition*. New York: Oxford University Press, 1996.

Teismų praktika:

1. Europos Sąjungos Teisingumo Teismas. 2001 m. lapkričio 22 d. sprendimas jungtinėje byloje *Cape Snc v. Idealservice Srl* ir *Idealservice MN RE Sas v. OMAI Srl*, C-541/99 ir C-542/99, EU:C:2001:625.
2. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2016 m. spalio 21 d. nutartis civilinėje byloje *A. N. v. „ERGO Insurance SE“*, Nr. 3K-3-424-701/2016, kat. 2.8.2.
3. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2016 m. gruodžio 5 d. nutartis civilinėje byloje *S. R.-Ž. ir M. R v. UAB „NISSEN FARM“*, Nr. 3K-3-476-469/2016, kat. 2.5.8.11.1; 2.5.16.8; 3.3.1.19.2.
4. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinė teisėjų kolegija. 2015 m. balandžio 14 d. nutartis civilinėje byloje *A. D. v. B. Š.*, Nr. 3K-7-149-706/2015, kat. 55; 90; 113.6.1.9.
5. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2015 m. lapkričio 9 d. nutartis civilinėje byloje *Panevėžio kredito unija v. G. G., E. Z., N. S., R. M., V. G., A. L., E. S., Z. A., A. G., V. G., N. A., S. J., L. B.*, Nr. e3K-3-578-378/2015, kat. 2.5.2.2.
6. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2014 m. balandžio 16 d. nutartis civilinėje byloje *G. P. v. AB DnB bankas*, Nr. 3K-3-206/2014, kat. 21.4.2.6; 22.3.4; 75.7.
7. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinė teisėjų kolegija. 2015 m. gegužės 15 d. nutartis civilinėje byloje *L. S. v. AB DNB bankas*, Nr. 3K-7-168-687/2015, kat. 22.3.4; 35.5; 42.10.
8. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2014 m. liepos 24 d. nutartis civilinėje byloje *Vilniaus apskrities vyriausiasis policijos komisariatas v. UAB „Efektyvios investicijos“*, Nr. 3K-3-380/2014, kat. 42.11.2; 121.19.4.

9. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2014m. lapkričio 14 d. nutartis civilinėje byloje *Bigbank, AS v. A. B. ir B. J.*, Nr. 3K-3-500/2014, kat. 63.3.
10. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2012 m. kovo 29 d. nutartis civilinėje byloje *Ž. K., A. C., J. V. ir K. V. v. AB „Vilniaus Sigma“*, Nr. 3K-3-124/2012, kat. 30.10; 42.8; 42.9; 42.10; 50.8; 123.9.
11. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2012 m. birželio 15 d. nutartis civilinėje byloje *G. A., J. S., J. B., E. P., D. M v. UAB „Šiaurinė žvaigždė“*, Nr. 3K-3-303/2012, kat. 36.1; 42.4; 42.10; 42.11.2; 42.11.4; 44.5.1.
12. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinė teisėjų kolegija. 2012 m. birželio 26 d. nutartis civilinėje byloje *J. G. v. AB SEB bankas*, Nr. 3K-7-306/2012, kat. 42.9; 42.11.1.
13. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2011 m. spalio 18 d. nutartis civilinėje byloje *I. A. v. AB „SEB lizingas“*, Nr. 3K-3-397/2011, kat. 43.2; 50.9; 50.10; 121.21;
14. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinė teisėjų kolegija. 2010 m. lapkričio 2 d. nutartis civilinėje byloje *uždarojo akcinė bendrovė „Miaras“ v. A. D. individuali įmonė „Aldaujana“*, Nr. 3K-7-409/2010, kat. 36.1; 42.8.
15. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2010 m. kovo 15 d. nutartis civilinėje byloje *E. Ž. v. R. J.*, Nr. 3K-3-106/2010, kat. 36.1; 42.4.
16. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2009 m. birželio 18 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Progresyvus verslas“ v. UAB „BaltischesHaus“*, Nr. 3K-3-274/2009, kat. 42.11.2; 50.1.
17. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2009 m. birželio 22 d. nutartis civilinėje byloje *N. Č. v. UAB „Makveža“*, Nr. 3K-3-256/2009, kat. 44.2.4.2; 45.2; 114.3;
18. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2009 m. kovo 24 d. *Vartotojų teisių apsauga vartojimo sutartiniuose santykiuose: teisinio reguliavimo ir teismų praktikos apžvalga*, Nr. A-1, *Teismų praktika* 30.
19. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2008 m. rugsėjo 30 d. nutartis civilinėje byloje *D. K v. A. K.*, Nr. 3K-3-432/2008, kat. 21.4.1.1; 45.6.

20. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2007 m. balandžio 19 d. nutartis civilinėje byloje UAB „Neringos žuvis“ v. A. P. individuali įmonė „Altana“, Nr. 3K-3-168/2007, kat. 35.6.1.
21. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2006 m. vasario 22 d. nutartis civilinėje byloje V. S. ir N. S v. UAB „Abuva“, Nr. 3K-3-141/2006, kat. 42.2; 62
22. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinė teisėjų kolegija. 2005 m. spalio 19 d. nutartis civilinėje byloje AB „Lietuvos dujos“ v. AB „Kauno energija“, Nr. 3K-7-378/2005, kat. 21. 4. 2. 7; 36. 1; 40. 3; 44. 5. 1; 45. 5;121. 19. 4.
23. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2014 m. gegužės 7 d. nutartis civilinėje byloje R. R. v. UAB „Naideka“, Nr. 2A-636/2014.
24. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2014 m. kovo 9 d. nutartis civilinėje byloje R. J. v. M. S., A. A., Nr. 2A-415/2014.
25. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2012 m. vasario 22 d. nutartis civilinėje byloje BUAB „Invaida“ v. UAB „Swedbank lizingas“, Nr. 2A-472/2012, kat. 42.6; 42.11.1; 50.10; 126.8
26. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2013 m. balandžio 22 d. nutartis civilinėje byloje AB DnB NORD bankas v. UAB „Derustos prekyba“, Nr. 2A-239/2013.
27. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2013 m. balandžio 30 d. nutartis civilinėje byloje UAB „PLOVEX“ v. UAB „REALM JURIDICAL“, Nr. 2A-832/2013.
28. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2013 m. liepos 12 d. nutartis civilinėje byloje BUAB „Prostinvest“ v. DanskeBank A/S ir UAB „Eriadas“, Nr. 2-1738/2013;
29. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2012 m. birželio 14 d. nutartis civilinėje byloje UAB „Auringas“ v. AB „SEB lizingas“, Nr. 2A-265/2012.
30. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2010 m. spalio 11 d. nutartis civilinėje byloje Nordea Bank Finland plc Lietuvos skyrius v. V. P., Nr. 2A-685/2010.
31. Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2017 m. kovo 2 d. nutartis civilinėje byloje UAB „Rubinta ir Ko“ v. UAB „Eurolift Lithuania“, Nr. 2A-608-258/2017.

32. Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2016 m. birželio 28 d. nutartis civilinėje byloje UAB „Pagrata“ v. M. G. *personalinė įmonė*, Nr. 2A-1337-450/2016.
33. Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus kolegija. 2016 m. rugpjūčio 29 d. nutartis civilinėje byloje UAB „Paysera LT“ v. M. B., Nr. e2A-2408-585/2016.
34. Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2015 m. birželio 9 d. nutartis civilinėje byloje UAB „Swedbank lizingas“ v. A. R., Nr. 2A-1685-431/2015
35. Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2015 m. rugsėjo 18 d. nutartis civilinėje byloje A. J. v. AB DNB bankas, Nr. 2A-1954-656/2015.
36. Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2014 m. gegužės 2 d. nutartis civilinėje byloje L. S.v. AB DnB bankas, Nr. 2A-1016-340/2014.
37. Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų kolegija. 2014 m. gegužės 9 d. nutartis civilinėje byloje UAB „SEB gyvybės draudimas“ v. R. R., Nr. 2A-180-567/2014.
38. Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2014 m. liepos 17 d. nutartis civilinėje byloje UAB „Malsena plus“ v. S. S., Nr. 2A-1030-340/2014.
39. Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2013 m. kovo 14 d. nutartis civilinėje byloje I. K v. „Swedbank“, AB, Nr. 2A-1506-619/2013.
40. Šiaulių apygardos teismo civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2016 m. spalio 27 d. nutartis civilinėje byloje UAB „Energijos parkas“ v. VšĮ „Šiaulių regiono atliekų tvarkymo centras“, Nr. 2A-765-440/2016.

Tarptautinio prekybos rūmų arbitražo sprendimai:

1. Tarptautinis prekybos rūmų arbitražas. 1998 m. kovo sprendimas byloje Nr. 9029. [interaktyvus; žiūrėta 2017 m. kovo 12 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.unilex.info/case.cfm?id=660>>.
2. Tarptautinis prekybos rūmų arbitražas. 2006 m. sprendimas byloje Nr. 13009. [interaktyvus; žiūrėta 2017 m. kovo 12 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.unilex.info/case.cfm?id=1661>>.

Travaux préparatoires:

1. Advokatų kontora „Norcous & Partners”; Vilniaus komercinio arbitražo teismas. *Ginčų sprendimo arbitražu tendencijos Lietuvoje: 2007 m. apklausa* [interaktyvus]. [žiūrėta 2017 m. balandžio 2 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.infolex.lt/portal/papildomiok/norkus_tyrimas_.pdf>.
2. Valstybinė vartotojų teisių apsaugos tarnyba. *2015 m. veiklos ataskaita* [interaktyvus]. Vilnius: 2016 m. sausio 28 d., Nr. 3-252 [žiūrėta 2017 m. kovo 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.vvtat.lt/index.php?2267040817>>.
3. Valstybinė vartotojų teisių apsaugos tarnyba. *2016 veiklos ataskaita* [interaktyvus]. Vilnius: 2017 m. sausio 27 d., Nr. 3-246 [žiūrėta 2017 m. kovo 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.vvtat.lt/index.php?2267040817>>.
4. Vilniaus komercinio arbitražo teismas. *2016 metų statistika*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2017 m. balandžio 2 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.arbitrazas.lt/statistika74520-1-178.html>>.
5. Nacionalinė teismų administracija. *2016 metų statistikos ataskaitos: civilinių bylų nagrinėjimo ataskaita I instancijos teismuose* [interaktyvus]. [žiūrėta 2017 m. kovo 10 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.teismai.lt/lt/visuomenei-ir-ziniasklaidai/statistika/106>>.
6. DRAZDAUSKAS S. *Kai kurie sutarčių negaliojimo koncepciniai klausimai*. [interaktyvus] [konferencijos įrašas] [žiūrėta 2016 m. lapkričio 24 d.]. Prieiga per internetą: <<http://web.vu.lt/tf/s.drazdauskas/tag/esmine-nelygybe/>>.

SANTRAUKA

Magistro darbe „Esminė nelygė kaip sutarties anuliavimo pagrindas“ nagrinėjamas esminės nelygės institutas ir su šio instituto taikymu susijusi problematika. Pirmojoje darbo dalyje esminės nelygės instituto sampratos analizė atskleidžiama istoriniu, lingvistiniu ir teleologiniu aspektu, siekiant parodyti minėto instituto formavimąsi nuo *laesio enormis* doktrinos, atskleisti teisės normų turinį ir prasmę bei išanalizuoti Lietuvos Respublikos įstatymų leidėjo ketinimus. Be to, analizuojamos ir esminės nelygės sąlygos. Daroma išvada, kad Lietuvos teismų praktikoje ir teisinėje doktrinoje nėra detalizuotas esminės nelygės sąlygų turinys, be to, teismai dažnai apsiriboja deklaratyviais teiginiais dėl esminės nelygės neegzistavimo sutartyje. Informacijos trūkumas dėl esminės nelygės požymių taikymo lemia teisinį neaiškumą ir neapibrėžtumą, todėl teismo proceso šalims tenka sunki įrodinėjimo našta, siekiant pagrįsti esminę nelygę tarp sutarties šalių. Antrojoje darbo dalyje dėmesys kreipiamas į atskiras sutarties rūšis t. y. vartojimo ir komercinės sutartis. Šioje dalyje keliami probleminiai aspektai dėl vartotojo, kaip silpnosios sutarties šalies vartojimo sutartyje ir verslo subjekto, kaip silpnosios sutarties šalies komercinėje sutartyje. Vartojimo sutarčių kontekste daroma prielaida, kad vartotojas taip pat gali įgyti perdėtą pranašumą verslo subjekto atžvilgiu. Komercinių sutarčių kontekste daroma prielaida, kad verslo subjektai nebūtinai gali būti vienodo komercinio pajėgumo, todėl tam tikrais atvejais verslo subjektas gali tapti silpnesniąja sutarties šalimi. Trečiojoje dalyje apžvelgiamas nacionalinis teisinis reglamentavimas, susijęs su ginčų sprendimu arbitraže, siekiant įrodyti, kad ginčai, kylantys dėl esminės nelygės, gali būti sprendžiami ir arbitraže. Be to, pateikiami pavyzdžiai, kaip Tarptautinis prekybos rūmų arbitražas identifikuoja esminės nelygės sąlygas.

SUMMARY

The Master's thesis 'Essential Inequality as a Basis for the Contract Cancellation' sets out to investigate the principle of gross disparity and its application related problems. The first part of the paper analyses the concept of gross disparity from a historical, linguistic and teleological perspective in order to show its development from the doctrine of *laesio enormis*, to reveal the content and meaning of legal norms as well as to analyse the intentions of the legislator of the Republic of Lithuania. Besides, the thesis also addresses the conditions of gross disparity. It is concluded that the Lithuanian case-law and legal doctrine do not detail the content of the conditions of gross disparity; what is more, courts often limit with declarative statements on the absence of gross disparity in the contract. The lack of information on the application of the features of gross disparity leads to legal uncertainty and ambiguity, placing a difficult burden of proof on the party in the legal proceedings seeking to prove the existence of gross disparity between the contracting parties. The second part of the thesis focuses on specific types of agreements, i.e. consumer contracts and commercial contracts. This part brings forward problematic aspects regarding the consumer as the stronger party to the consumer contract and the business entity as the weaker party to the commercial contract. An assumption is made in the context of consumer contracts that the consumer may also gain undue advantage in respect of the business entity. It is assumed in the context of commercial contracts that business entities must not necessarily demonstrate an identical commercial capacity; hence, on certain occasions, the business entity may become the weaker party. The third part reviews the national legal regulation pertaining to the settlement of disputes by arbitration in order to prove that the disputes arising from gross disparity may also be settled through arbitration. What is more, examples are provided to illustrate how the International Court of Arbitration of the International Chamber of Commerce identifies the conditions of gross disparity.